

การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ
อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

รอสานี เจะแม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

พ.ศ. 2558

**Utilization of Medicinal Plants by Local People around the Khao Pokyo,
Bannang Sata, Yala Province**

ROHANE E CHEMAE

**A Thesis Submitted in Partail Fulfillment of
The Requirements for the Master of Science
Field in Environment and Development
Graduate School
Yala Rajabhat University**

2015

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ (ภาษาไทย) การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่
เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ (ภาษาอังกฤษ) Utilization of Medicinal Plants by Local People around the
Khao Pokyo, Bannang Sata, Yala Province.

ชื่อผู้ทำวิทยานิพนธ์ รอฮานี เจ๊ะแม

สาขาวิชา สิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิไลวัลย์ แก้วดาทิพย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มนูญ ศิริสมุทร)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(รองศาสตราจารย์ ดร. วิจิต เรืองแป้น)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิไลวัลย์ แก้วดาทิพย์)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. วิจิต เรืองแป้น)

คณะวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการเกษตร มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
สิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา

.....คณบดีคณะวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการเกษตร

(รองศาสตราจารย์ ดร. อับดุลนาเซร์ ฮาบีสาแมะ)

วันที่ ๓๑ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

“ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา”

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ
อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

ชื่อผู้ทำวิทยานิพนธ์ รอฮานี เจ๊ะแม

ชื่อปริญญา วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต

สาขาวิชา สิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา

ปีการศึกษา 2558

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิไลวัลย์ แก้วดาทิพย์ ประธานกรรมการ
2. รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต เรืองแป้น กรรมการ

ความรู้เรื่องสมุนไพรหรือภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่ายิ่ง หากถูกปล่อยปละละเลยไม่มีการจดบันทึกและจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบอาจสูญหายในไม่ช้า ดังนั้น การวิจัย เรื่อง การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา จึงมีความจำเป็นเพื่อศึกษาความหลากหลายพืชสมุนไพร ลักษณะการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพรมารักษาโรคตามภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ โดยวิธีการวิจัยแบบผสมทั้งเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ 2556 – มีนาคม 2558 รวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์ บันทึกเสียงและสำรวจ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้แก่ หมอพื้นบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านและประชาชน ทำการสำรวจและบันทึกภาพชนิดพืชสมุนไพรในพื้นที่ศึกษาร่วมกับหมอพื้นบ้าน ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการจดหมวดหมู่แยกประเด็นสาระและจำแนกกลุ่มพืชตามวิธีทางพฤกษศาสตร์ ส่วนการวิจัยเชิงปริมาณวิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่และหาค่าร้อยละ ผลการศึกษาพบว่า พืชสมุนไพรพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย มีจำนวนสมุนไพรทั้งสิ้น 70 ชนิด 42 วงศ์ จำแนกตามสรรพคุณการรักษาโรค บำรุงร่างกายและใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งหมด 16 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มสมุนไพรแก้ไข้ ลดความร้อน แก้ปวด (2) กลุ่มสมุนไพรแก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ (3) กลุ่มสมุนไพรบำรุงหัวใจ และบำรุงกำลัง (4) กลุ่มสมุนไพรแก้อาการเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ (5) กลุ่มสมุนไพรแก้บิด ท้องเดิน ท้องร่วง โรคกระเพาะ (6) กลุ่มสมุนไพรแก้ฟกช้ำ ข้อเคล็ด ปวดข้อ (7) กลุ่มสมุนไพรช่วยห้ามเลือด (8) กลุ่มสมุนไพรรักษาแผล (9) กลุ่มสมุนไพรรักษาโรคผิวหนัง (10) กลุ่มสมุนไพรรักษาโรคความ

คันโลहितสูง (11) กลุ่มสมุนไพรรักษาโรคเบาหวาน (12) กลุ่มสมุนไพรแก้ไอ ขับเสมหะ (13) กลุ่มสมุนไพรรักษาฝี มะเร็ง (14) กลุ่มสมุนไพรสำหรับสตรี (15) กลุ่มสมุนไพรถอนพิษ และ (16) สมุนไพรใช้ในการประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ ส่วนของพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นส่วนของราก (31.90%) ใบ (31.30%) และลำต้น (11.30%) สำหรับกรรมวิธีและลักษณะการนำพืชสมุนไพรไปใช้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำมารักษาโรคพบว่า ส่วนใหญ่มักจะต้มดื่มและคั้นเอาน้ำดื่ม และจากการศึกษายังพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรการรักษาโรคของประชาชนรอบพื้นที่เขตกิโล๊ะได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ เกิดจากการเรียนรู้ศึกษาในตำราและทดลองใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรคด้วยตนเอง เช่นเดียวกันกับความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาด้วยพืชสมุนไพรและพิธีกรรมที่ใช้ร่วมกับการรักษาโรคนั้น ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่มีประสบการณ์สำหรับแหล่งที่เก็บพืชสมุนไพร วิธีในการเก็บพืชสมุนไพร การเก็บรักษาสมุนไพรและข้อปฏิบัติในการเก็บพืชสมุนไพรจะมีวิธีที่แตกต่างกันไปตามความรู้ที่ได้รับการสืบทอดมา ข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นทางเลือกสำคัญของประชาชนในการนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน สามารถจัดทำคู่มือเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพร กำหนดแนวทางส่งเสริมอนุรักษ์พืชสมุนไพรในท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่มีความสนใจใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวข้องต่อไปได้

Abstract

Thesis title Utilization of Medicinal Plants by Local People around the Khao Pokyo, Bannang Sata, Yala Province.

Researcher Rohanee Chemaee

Degree Sought Master of Science

Major Environment and Development

Academic year 2015

Thesis Advisors

1. Asst. Prof. Dr. Wilaiwan Kaewtathip	Chairperson
2. Assoc. Prof. Dr. Vichit Rueangpan	Committee

The knowledge about herbs or traditional doctor was great valuable. If, it abandoned no record and no collected data may be lost soon. Therefore, the research on utilization of medicinal plants by local people around the Khao Pokyo (Pokyo Mountain), Bannang Sata, Yala was significant. The study aimed at exploration variety of medicinal plants, to examine manner to use from medicinal plants, and to find out processing of medicinal plants to treat diseases in accordance with local knowledge of people. The methodology of this study was mixed research both quality and quantity during February 2013-March 2015. The data gathering means was focus group, interview, survey, and recording pictures and sound from traditional doctor, local savant and people. The qualitative data analysis was content analysis while the quantitative data analyzed frequency and percentage. It was found that the 70 species, 42 families of medicinal plants at Khao Pokyo (Pokyo Mountain) area. To divide 16 groups of medicinal plants by utilization was 1) cure of fever/temperature/ ache, 2) cure of flatulent, 3) heart care/ restorative, 4) cure on urinary tract, 5) cure on dysentery/diarrhea/ gastritis, 6) cure on bruised/sprain/bone pain, 7) to stop the bleeding, 8) wound healing, 9) cure of skin disease, 10) cure of hypertension, 11) cure of diabetes, 12) cure on cough and expectoration, 13) cure on abscess/ cancer, 14) medicinal plants for women, 15) cure of neutralize, and 16) to use for worships. Mainly, parts of plant that using was roots (31.90%), leave (31.30%), and stem (11.30%). Besides, most method of using herbs to treat disease was boiling then to drink that boiling herb water and squeeze to drink. The

traditional knowledge using medicinal plants of people around the Khao Pokyo (Pokyo Mountain), Bannang Sata came from ancestor, to learn from text book/book, and experiment. The founding will be key data for people's choice to bring medicinal plants to utilization in day life, moreover the discovery can be arrange manual for dissemination, even the interested one can be continuing research in related.

กิตติกรรมประกาศ

ความสำเร็จของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากบุคคลต่าง ๆ ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิไลวัลย์ แก้วดาทิพย์ ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความช่วยเหลือในการแนะนำการเขียนเนื้อหาวิทยานิพนธ์ คำศัพท์เฉพาะทางวิทยาศาสตร์ การเขียนประโยคที่ถูกต้องในภาษาอังกฤษ ให้คำปรึกษาในการวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปข้อมูล รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต เรืองแป้น กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการติดตามตรวจสอบความก้าวหน้าของวิทยานิพนธ์ ตรวจแก้วิทยานิพนธ์ ให้ข้อคิดและเทคนิคในแง่มุมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ การนำเสนอวิทยานิพนธ์ และให้คำแนะนำในกระบวนการสอบวิทยานิพนธ์ รวมถึงได้ให้คำปรึกษาและกำลังใจแก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณ ดร. เชิดศักดิ์ เกื้อรักษ์ ที่ให้คำแนะนำแนวทางการทำวิทยานิพนธ์ อาจารย์กนกกร มอหะหมัด ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชนิด วงศ์ ของสมุนไพร นางปรารณา เมืองพิน ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับหมอยาพื้นบ้าน และข้อมูลหมู่บ้าน นายจุฬา จินดาศักดิ์ ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเขาปกไย๊ะ และสนับสนุนยานพาหนะในการลงพื้นที่สำรวจพืชสมุนไพร นางจริยา รักษาวงศ์ ช่วยให้คำแนะนำเกี่ยวกับสมุนไพร นางบุญพา มงคลเมือง ได้ช่วยในการเก็บข้อมูล และหมอยาพื้นบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชนในพื้นที่บ้านหมู่ที่ 6 บ้านตลาดนิคม ตำบลตลิ่งชัน อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง ในการให้ความร่วมมือตอบข้อคำถามเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นที่เขาปกไย๊ะ

สุดท้ายผู้ทำการวิจัยขอขอบพระคุณยิ่ง ในความกรุณาของอาจารย์ทุกท่านที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่าพร้อมกับเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้เข้าพบเพื่อขอคำปรึกษา คำแนะนำ และข้อคิดได้ตลอดระยะเวลาในการทำวิจัยจนกระทั่งได้เสร็จสมบูรณ์ตามกระบวนการวิจัยในครั้งนี้ ตลอดจนครอบครัวและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านต่อการวิจัยจนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ขอขอบพระคุณยิ่ง

รอฮานี เจ๊ะแม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฌ
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฏ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
ความสำคัญของการวิจัย.....	2
ขอบเขตของการวิจัย.....	3
คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	3
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	5
1. ความหมายของสมุนไพร.....	5
2. ความสำคัญของสมุนไพร.....	6
3. แบบแผนความเชื่อและแบบแผนการใช้สมุนไพร.....	9
4. วิธีการปรุงยา.....	10
5. สรรพคุณสมุนไพร.....	16
6. ส่วนของพืชที่นำมาเป็นสมุนไพร.....	19
7. หลักเกณฑ์ในการเก็บสมุนไพร.....	21
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	25
1. การวิจัยเกี่ยวกับชนิดและส่วนของพืชสมุนไพร.....	25
2. การวิจัยเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และสรรพคุณของพืชสมุนไพร.....	27

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	29
การวิจัยเชิงคุณภาพ.....	29
การวิจัยเชิงปริมาณ.....	31
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	32
แผนปฏิบัติการวิจัย.....	32
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	33
ความหลากหลายของพืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ	
อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา.....	33
กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขา	56
ปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา.....	
การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ	
อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา.....	67
ภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์สมุนไพรรักษาโรคของประชาชนที่อาศัยรอบ	
พื้นที่เขาปกไย๊ะ.....	72
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	76
สรุปผลการวิจัย.....	76
อภิปรายผล.....	79
ข้อเสนอแนะ.....	82
บรรณานุกรม.....	83
ภาคผนวก.....	87
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์.....	88
ภาคผนวก ข แนวคำถามสนทนากลุ่ม.....	91
ภาคผนวก ค รูปภาพกิจกรรม.....	99
ภาคผนวก ง รูปเครื่องมือที่ใช้ในการปรุงยาไทยและวิธีการจัดเก็บสมุนไพรในชุมชน	105
ภาคผนวก จ รูปภาพการใช้สมุนไพรในพิธีกรรม.....	109
ประวัติผู้ทำวิทยานิพนธ์.....	113

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	เครื่องหันยา.....	12
2	บั้งกรางยา.....	12
3	เครื่องบดยา.....	13
4	ตะแกรงร่อนยา.....	13
5	หินบดยา.....	14
6	หินฝนยา.....	14
7	โกร้งบดยา.....	14
8	ตะแกรงตากยา.....	15
9	พิมพ์อัดเปียก.....	15
10	แผนที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา.....	30
11	การสนทนากลุ่มกับหมอพื้นบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน.....	101
12	สำรวจลักษณะการใช้สมุนไพร.....	101
13	สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง.....	102
14	ลักษณะป่าในพื้นที่เขาปกไย๊ะ.....	102
15	ลักษณะป่าในพื้นที่เขาปกไย๊ะ.....	103
16	สำรวจพื้นที่เขาปกไย๊ะ.....	103
17	สำรวจพื้นที่เขาปกไย๊ะ.....	104
18	เก็บตัวอย่างพืชในพื้นที่เขาปกไย๊ะ โดยหมอพื้นบ้านปราชญ์ชาวบ้าน.....	104
19	เก็บตัวอย่างพืชในพื้นที่เขาปกไย๊ะ โดยหมอพื้นบ้านปราชญ์ชาวบ้าน.....	105
20	การสนทนากลุ่มกับหมอพื้นบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน.....	105
21	อุปกรณ์ใช้สำหรับฝนยา (ด้านใน).....	107
22	อุปกรณ์ใช้สำหรับฝนยา (ด้านนอก).....	107

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
23	อุปกรณ์ใช้สำหรับบดยา.....	108
24	อุปกรณ์ใช้สำหรับบดตากสมุนไพร.....	108
25	รูปแบบการนำสมุนไพรมาใช้และการจัดเก็บสมุนไพร.....	109
26	การเตรียมอุปกรณ์ในการทำพิธีกรรม.....	111
27	หมอพื้นบ้านเตรียมความพร้อมในการทำพิธีกรรม.....	111
28	ผู้ทำการรักษาให้ธนบัตรสำหรับการทำพิธีกรรม.....	112
29	หมอพื้นบ้านจุดเทียนเพื่อใช้ในการทำพิธีกรรม.....	112
30	หมอพื้นบ้านทำการสวดบทคาถา อาคม ในการรักษาโรค.....	113

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 รสสมุนไพรและสรรพคุณของสมุนไพรแต่ละรส	17
2 แสดงแผนปฏิบัติการวิจัย.....	32
3 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการ แก้ไข ลดความร้อน แก้ปวด.....	34
4 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการ แก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ.....	38
5 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการ แก้เมื่อย บำรุงหัวใจ และบำรุงกำลัง.....	41
6 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการ แก้อาการเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ	44
7 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการ แก้บิด ท้องเดิน ท้องร่วง โรคกระเพาะ.....	45
8 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการ แก้ฟกช้ำ ข้อเคล็ด ปวดข้อ.....	46
9 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการ ช่วยห้ามเลือด.....	47
10 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการ รักษาแผล.....	48
11 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการ รักษาโรคผิวหนัง.....	49
12 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการ รักษาโรคความดันโลหิตสูง.....	50
13 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการ รักษาโรคเบาหวาน.....	50
14 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการ แก้ไข ขับเสมหะ.....	51

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
15	แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกไย้ที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาฝี มะเร็ง.....	52
16	แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกไย้ที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์สำหรับสตรี	53
17	แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกไย้ที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการสมุนไพรถอนพิษ.....	54
18	แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกไย้ที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ.....	54
19	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการแก้ไข้ ลดความร้อน แก้ปวด ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขাপกไย้.....	56
20	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการแก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขাপกไย้.....	58
21	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการบำรุงหัวใจ และบำรุงกำลัง ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขাপกไย้.....	59
22	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการแก้อาการเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขাপกไย้.....	60
23	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการแก้บิด ท้องเดิน ท้องร่วง โรคกระเพาะ ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขাপกไย้.....	60
24	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการแก้ฟกช้ำ ข้อเคล็ด ปวดข้อ ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขাপกไย้.....	61
25	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการห้ามเลือด ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขাপกไย้.....	61
26	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาแผลของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขাপกไย้.....	62
27	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาโรคผิวหนัง ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขাপกไย้.....	62

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
28	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาโรคความดันโลหิตสูง ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ.....	63
29	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาโรคเบาหวาน ของ ประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ.....	64
30	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการแก้ไอ ขับเสมหะ ของประชาชน ที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ	64
31	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาฝี และมะเร็ง ของ ประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ.....	65
32	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรสำหรับสตรีของประชาชนที่อาศัยรอบ พื้นที่เขาปกไย๊ะ.....	65
33	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการถอนพิษของประชาชนที่อาศัย รอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ.....	66
34	กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ.....	66
35	ข้อมูลทั่วไปของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา...	67
36	การใช้ส่วนต่าง ๆ ของพืชสมุนไพรที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ.....	69
37	ลักษณะสมุนไพรที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือ ประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ.....	70
38	แบบแผนความเชื่อการใช้สมุนไพรที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ.....	70
39	วิธีการปรุงสมุนไพรที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือ ประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ.....	71

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นชาติที่มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ในเรื่องของ ภูมิปัญญา เช่นเดียวกับกับภูมิปัญญาทางสมุนไพร (Traditional Knowledge หรือ Local Wisdom of Herb) เป็นหนึ่งในภูมิปัญญาที่ล้ำค่าของสังคมไทยที่เกิดจากปรัชญาของหมอพื้นบ้าน และกำเนิดจากธรรมชาติ มีความหมายต่อชีวิตมนุษย์ และเป็นองค์ความรู้ที่เก่าแก่สำหรับมนุษย์ โดยเฉพาะใน มิติทางสุขภาพ ทั้งการส่งเสริมสุขภาพและการรักษาโรค ในวงการวิทยาศาสตร์เชื่อว่าการที่มนุษย์ รู้จักนำสมุนไพรชนิดต่าง ๆ มาใช้ในการรักษาโรคได้นั้น น่าจะเกิดการเรียนรู้จากพฤติกรรมของสัตว์ การบอกเล่าต่อ ๆ กันมา หรือเกิดจากการทดลอง และสั่งสมประสบการณ์อย่างต่อเนื่องจนกระทั่ง ปัจจุบัน ในการดูแลสุขภาพของตนเองอย่างยั่งยืน สำหรับสมุนไพรกับคนไทยนั้น ผูกพันและ เกี่ยวข้องนับตั้งแต่แรกเกิดจนวันสุดท้ายของชีวิต การใช้พืชสมุนไพรมาเป็นยาบำรุงร่างกาย การใช้ ไม้ไผ่มาตัดสายสะดือของทารกแรกเกิด การดูแลแม่หลังคลอดด้วยสมุนไพร ล้วนแล้วแต่มีพืช สมุนไพรเข้ามาเกี่ยวข้องในพิธีกรรมต่าง ๆ ส่วนรูปแบบการใช้สมุนไพรมีความแตกต่างตามความ หลากหลายของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น โดยมี วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นเป็นตัวกำหนด และในทุกชุมชนทุกหมู่บ้าน ในจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยจะมีหมอยาท้องถิ่นที่เปรียบเสมือนปราชญ์ชาวบ้าน ผู้มีความรู้ เฉพาะด้านพืชสมุนไพรสำหรับรักษาโรคต่าง ๆ (เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, 2548: 14)

อำเภอบ้านนังสตา จังหวัดยะลา เป็นพื้นที่หนึ่งที่ประชาชนยังใช้สมุนไพรในการ ดำรงชีวิต เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นเขตภูเขาที่มีพืชพันธุ์หลากหลายชนิด ประชาชนมีวิถีการ ดำรงชีวิตเกี่ยวพันกับพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่น รวมทั้งการใช้พืชในทางสมุนไพร ประชาชนสามารถหา สมุนไพรได้ง่ายในยามเจ็บไข้ได้ป่วย การใช้ประโยชน์สมุนไพรดังกล่าวได้ถ่ายทอดต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งจนกลายเป็นความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน ความรู้ เหล่านี้เกิดจากประสบการณ์และการลองผิดลองถูกที่ได้สั่งสมติดต่อกันมาเป็นเวลานาน การสืบ ทอดความรู้เหล่านี้มีคุณค่า โดยเฉพาะการใช้พืชเป็นยาสมุนไพร แต่ความรู้เรื่องสมุนไพรหรือภูมิ ปัญญาแพทย์พื้นบ้านยังไม่มีมีการจัดบันทึกและจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ ความรู้เรื่องของ สมุนไพรจำนวนมากถูกปล่อยปละละเลย มีโอกาสอาจสูญหายไป แนวโน้มในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นเริ่มเสื่อมคลาย ส่วนใหญ่ได้สูญหายไปตามอายุขัยของหมอพื้นบ้าน จึงมีความ

เป็นไปได้สูงที่ข้อมูลเหล่านี้จะสูญหายไปในเวลาอันใกล้ ทางแก้ปัญหามาดำเนินการได้โดยการปลูกพืชทดแทนให้เพียงพอต่อความต้องการ แต่ข้อมูลการใช้พืชสมุนไพรตามภูมิปัญญาพื้นบ้านยังเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ อย่างไรก็ตามหากมีการจัดบันทึกข้อมูลเพื่อให้คนรุ่นหลังได้รักษาและเป็นแนวทางอนุรักษ์ภูมิปัญญาเหล่านี้

ดังนั้น การศึกษาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา จึงมีความจำเป็น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านและเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรหรือทางพฤกษศาสตร์เพื่อพัฒนาในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความหลากหลายชนิดของพืชสมุนไพรที่ประชาชนอาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา นำมาใช้ประโยชน์
2. เพื่อศึกษาลักษณะการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา
3. เพื่อศึกษากรรมวิธีการนำพืชสมุนไพรมารักษาโรคของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา
4. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์สมุนไพรมารักษาโรคของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

ความสำคัญของการวิจัย

1. สามารถทราบถึงความหลากหลายและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของประชาชน เพื่อจะได้นำองค์ความรู้ดังกล่าวมาใช้ในการพัฒนางานด้านงานสาธารณสุขต่อไป
2. ข้อมูลจากการศึกษาในครั้งนี้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ
3. ผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยสมุนไพรทางพฤกษศาสตร์เพื่อพัฒนาในอนาคตต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชน เก็บข้อมูลชนิดพืชสมุนไพร บริเวณเขาปกไย๊ะ และเก็บข้อมูลชนิดพืชที่เป็นสมุนไพร ลักษณะการใช้ประโยชน์สมุนไพร และกรรมวิธีการนำสมุนไพรมารักษาโรค กับประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านตลาดนิคม การศึกษาใช้ระยะเวลา 13 เดือน คือระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ 2556 – มีนาคม 2558

นิยามศัพท์เฉพาะ

พืชสมุนไพร คือ พืชไม่ว่าต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ปรุงหรือประกอบ เช่น ส่วนของ ราก ต้น ใบ ดอก ผล ฯลฯ ซึ่งใช้เพื่อบำบัด รักษาโรค หรือส่งเสริมสุขภาพ รวมถึงการนำสมุนไพรมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ในกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน

การใช้ประโยชน์สมุนไพร คือ การที่ประชาชนเก็บเกี่ยวส่วนต่าง ๆ ของพืชสมุนไพร นำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำบัด หรือส่งเสริมสุขภาพ รวมถึงการนำสมุนไพรมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ในกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน

เขาปกไย๊ะ (Khao Pokyo) หรือ Pokyo Mountain คือ ภูเขาที่มีลักษณะคล้ายรูปหลังคา เป็นภูเขาที่ทำการศึกษา เก็บข้อมูลเกี่ยวกับชนิดของพืชสมุนไพรที่ประชาชนในพื้นที่บ้านตลาดนิคม นำมาใช้ประโยชน์

หมอพื้นบ้าน คือ ผู้ที่มีความรู้และมีประสบการณ์เกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพร รักษา ความเจ็บป่วยของคน จากความรู้ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และในชุมชนให้การยอมรับว่าเป็นหมอพื้นบ้าน

สมุนไพรเดี่ยว ๆ คือ การนำพืชสมุนไพรชนิดเดียวมาใช้เพื่อบำบัด รักษาโรค หรือส่งเสริมสุขภาพ โดยไม่ได้ผสมกับสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น รวมถึงการนำสมุนไพรมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ในกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน

สมุนไพรตำรับ คือ การนำพืชสมุนไพรมากกว่า 1 ชนิด ประกอบในสูตรส่วนผสมมา ใช้เพื่อบำบัด รักษาโรค หรือส่งเสริมสุขภาพ รวมถึงการนำสมุนไพรมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ในกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน

สมุนไพรคู่กับการปฏิบัติ คือ การนำพืชสมุนไพรมาใช้เพื่อบำบัด รักษาโรค หรือส่งเสริมสุขภาพ โดยมีการปฏิบัติร่วมด้วย เช่น การนวด การดกนของแสง และการพักผ่อน รวมถึงการนำสมุนไพรมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ในกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน

สมุนไพรคู่ยาแผนปัจจุบัน คือ การนำพืชสมุนไพรมาใช้เพื่อบำบัด รักษาโรค หรือส่งเสริมสุขภาพ โดยใช้คู่กับยาแผนปัจจุบันที่จำหน่ายตามร้านขายยา

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ได้มีการสืบค้นข้อมูล แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย แบ่งเป็น 8 ประเด็น ได้แก่ 1) ความหมายของสมุนไพร 2) ความสำคัญของสมุนไพร 3) แบบแผนความเชื่อและแบบแผนการใช้สมุนไพร 4) วิธีการปรุงยา 5) สรรพคุณสมุนไพร 6) ส่วนของพืชที่นำมาเป็นสมุนไพร 7) หลักเกณฑ์ในการเก็บสมุนไพร และ 8) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) การวิจัยเกี่ยวกับชนิดและวงศ์ของพืชสมุนไพร 2) การวิจัยที่เกี่ยวข้องการใช้ประโยชน์และสรรพคุณของพืชสมุนไพร โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

แนวคิดทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง

1. ความหมายของสมุนไพร

สมุนไพร (Medicinal Plant หรือ Herb) กำเนิดจากธรรมชาติและมีความหมายต่อชีวิตมนุษย์โดยเฉพาะในมิติทางสุขภาพ อันหมายถึงทั้งการส่งเสริมสุขภาพ และการ รักษาโรค มีทั้งผู้ให้ความหมายที่คล้ายและแตกต่างกัน โดยผู้ที่ให้ความหมายคล้ายกัน มีดังนี้

ผอบ โปษะกฤษณะ (2542: 11) กล่าวว่า สมุนไพร คือ พืชที่ใช้บำบัดรักษาโรค คนส่วนมากเข้าใจว่า สมุนไพร คือ ต้นไม้หรือพืชที่นำมาใช้เป็นยาได้ แต่หลักวิชาเภสัชศาสตร์นั้น สมุนไพรหมายถึงยาที่ได้จากพืช สัตว์ หรือแร่ ที่ยังไม่ปรับปรุงหรือแปรรูป

สุกัญญา ดวงจำปา (2546) คำว่า สมุนไพร หมายถึง ผลผลิตตามธรรมชาติได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุที่ใช้เป็นยา หรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยาเพื่อบำบัดโรค บำรุงร่างกาย หรือใช้เป็นยาพิษ

อรัญญา มโนสร้อย (2548: 1) กล่าวว่า สมุนไพร หมายถึง พืช สัตว์และแร่ธาตุที่มีแหล่งกำเนิดจากธรรมชาติและมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์โดยเฉพาะด้านการส่งเสริมสุขภาพและการรักษาโรค

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2546) สมุนไพร คือส่วนที่ได้จากพืช สัตว์ แร่ธาตุ โดยที่ยังมิได้ผ่านกระบวนการหรือกรรมวิธีการ แปรรูปใด ๆ ทั้งสิ้น

ความหมายของสมุนไพรที่แตกต่างกันออกไป พบว่า ความหมายสมุนไพรของ นันทพร นิลวิเศษ (2533: 247) เป็นพืชที่มีสรรพคุณในการรักษาโรค หรืออาการเจ็บป่วยต่าง ๆ และ

การใช้สมุนไพร สำหรับรักษาโรค หรืออาการเจ็บป่วยต่าง ๆ นี้ จะต้องนำเอาตั้งแต่สองชนิดขึ้นไป มาผสมรวมกันซึ่งจะเรียกว่า “ยา”

ศิริยา (2545) ได้ให้ความหมาย “สมุนไพร” คือ สิ่งที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับธรรมชาติ และมีคุณค่ายิ่งต่อมนุษย์ โดยเฉพาะเรื่องสุขภาพ การรักษาโรค รวมไปถึงผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับความสวย ความงามของร่างกาย

ดังนั้น สรุปได้ว่า “สมุนไพร” หมายถึง ยาที่ได้จาก พืช สัตว์ และแร่ธาตุ ซึ่งยังไม่ได้ ผสมหรือแปรรูป เช่น พืชก็ยังเป็นส่วนของราก ต้น ใบ ดอก ผล เป็นต้น ซึ่งใช้เพื่อบำบัด รักษา โรค หรือส่งเสริมสุขภาพ

สำหรับงานวิจัยเรื่องการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่ เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา จำกัดความ “สมุนไพร” คือ พืชพันธุ์ไม้อื่น ๆ ที่มีสรรพคุณในการรักษาโรค หรืออาการเจ็บป่วยต่างๆ หรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยาเพื่อบำบัดโรค บำรุงร่างกาย รวมถึงการนำพืชสมุนไพรมาใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา หรือใช้ในกิจกรรมประเพณี ต่าง ๆ

2. ความสำคัญของสมุนไพร

สมุนไพรเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้คนไทยผูกพันกับสมุนไพร ไม่ว่าจะเป็นใช้เป็นอาหารหรือยารักษาโรค การดำรงชีวิตของคนไทยในชนบทส่วนมากจะพึ่งพาธรรมชาติ เข้าป่าหาของป่า หาหาสมุนไพรและการใช้ในวิถีชุมชนเป็น การใช้ในเชิงอนุรักษ์โดยส่วนใหญ่จะเก็บมากินมาใช้แต่พอเพียงมนุษย์รู้จักนำพืชมาใช้ประโยชน์ ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์พืชสมุนไพรจากธรรมชาติช่วยหล่อเลี้ยงรักษาชีวิตและสุขภาพมาช้านาน การใช้ยาสมุนไพรในยุคดั้งเดิมมิได้มุ่งหวังเพียงผลทางสุขภาพเท่านั้นด้วยการใช้เป็นอาหาร เป็น เชื้อเพลิง เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นยารักษาโรค และยาสมุนไพรมีการใช้กันอย่างกว้างขวางในทุกครัวเรือนในสมัยโบราณความเจริญในด้านต่าง ๆ มีอยู่ไม่มากนักทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องอาศัยธรรมชาติโดยตลอดการใช้สมุนไพรมีหลายรูปแบบมีทั้งการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาทางกาย กระบวนการทางจิต การประกอบพิธีกรรม และไสยศาสตร์ นับได้ว่าการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย ด้วยสมุนไพรเป็นรูปแบบเริ่มแรกของการแพทย์ทั่วโลกมีความสืบทอดต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ปัจจุบันสมุนไพรก็ยังเป็นพืชที่มีคุณค่าทั้งทางยาและทางเศรษฐกิจที่ประชาชนชาวไทยยังให้ความนิยมอยู่และใช้ในการปรุงยาแผนโบราณอย่างกว้างขวางมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ ซึ่งมีความสำคัญสมุนไพรกับด้านต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

2.1 ความสำคัญในด้านสาธารณสุข

พืชสมุนไพรเป็นผลผลิตจากธรรมชาติที่มนุษย์รู้จักนำมาใช้เป็นประโยชน์เพื่อการรักษาโรคภัยไข้เจ็บตั้งแต่โบราณกาลแล้วโดยประวัติศาสตร์และเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม การรักษาแบบพื้นบ้าน คือ ประสพการณ์ดั้งเดิมของสังคมและสังคมชนบทในการจัดการกับโรคภัยไข้เจ็บครอบคลุมความหมายและความสัมพันธ์แบบเครือข่าย คือ บริบทสำคัญที่หล่อเลี้ยงวัฒนธรรมสุขภาพชาวบ้านให้ดำรงสืบเนื่องโดยในวัฒนธรรมเหล่านี้การดูแลสุขภาพตนเองและเทคนิคการรักษาแบบพื้นบ้านที่รวมสมุนไพร วิทยาศาสตร์และวิธีการอื่น ๆ ในปัจจุบันทั่วโลกได้ยอมรับแล้วว่าผลที่ได้จากการสกัดสมุนไพรให้คุณประโยชน์ดีกว่ายาที่ได้จากการสังเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ ประกอบกับในประเทศไทยเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ อันอุดมสมบูรณ์มีพืชต่าง ๆ ที่ใช้เป็นสมุนไพรได้อย่างมากมายนับหมื่นชนิดยังขาดแค่เพียงการค้นคว้าวิจัยในทางที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้นเท่านั้นความตื่นตัวที่จะพัฒนาความรู้ด้านพืชสมุนไพรจึงเริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่งมีการเริ่มต้นนโยบายสาธารณสุขขั้นมูลฐานอย่างเป็นทางการของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2522 โดยเพิ่มโครงการสาธารณสุขขั้นมูลฐานเข้าในแผนพัฒนาการสาธารณสุข ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ต่อเนื่องจนถึงแผนพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) โดยมีกลวิธีการพัฒนาสมุนไพรและการแพทย์แผนไทยในงานสาธารณสุขมูลฐาน คือ

1) สนับสนุนและพัฒนาวิชาการและเทคโนโลยีพื้นบ้านอันได้แก่ การแพทย์แผนไทย เกษตรกรรมแผนไทย การนวดไทยสมุนไพรและเทคโนโลยีพื้นบ้านเพื่อใช้ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหา สุขภาพของชุมชน

2) สนับสนุนและส่งเสริมการดูแลสุขภาพของตนเองโดยใช้สมุนไพร การแพทย์พื้นบ้าน การนวดไทยในระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชนให้เป็นไปอย่างถูกต้องเป็นระบบสามารถปรับประสานการดูแลสุขภาพแผนปัจจุบันได้อาจกล่าวได้ว่าสมุนไพรสำหรับสาธารณสุขมูลฐานคือสมุนไพรที่ใช้ในการส่งเสริมสุขภาพและการรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยเบื้องต้นเพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น

2.2 ความสำคัญในด้านเศรษฐกิจ

ในปัจจุบันพืชสมุนไพรจัดเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่ต่างประเทศกำลังหาทางลงทุนและคัดเลือกสมุนไพรไทยไปสกัดหาด้วยยาเพื่อรักษาโรคบางโรคและมีหลายประเทศที่นำสมุนไพรไทยไปปลูกและทำการค้าขายแข่งกับ ประเทศไทยสมุนไพรหลายชนิดที่เราส่งออกเป็นรูปของวัตถุดิบคือ กระวาน ขมิ้นชัน เว่า เปล้าน้อยและมะขามเปียก เป็นต้น ซึ่งสมุนไพรเหล่านี้ตลาดต่างประเทศยังมีความต้องการอีกมากและในปัจจุบันกรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริม

การเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ให้ความสนใจในการศึกษาเพิ่มขึ้นและมีโครงการวิจัย บรรจุไว้ในแผนพัฒนาระบบการผลิตการตลาดและการสร้างงานในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) เพื่อหาความเป็นไปได้ในการพัฒนาคุณภาพและแหล่งปลูก สมุนไพรเพื่อส่งออก โดยกำหนดชนิดของสมุนไพรที่มีศักยภาพ 13 ชนิด คือ มะขามแขก กานพลู เทียนเกล็ดหอย ดอกชิงเฒ่า กระวาน ชะเอมเทศ ขมิ้น จันทน์เทศ ใบพลู พริกไทย ดีปลี และน้ำผึ้ง

2.3 ความสำคัญด้านนิเวศวิทยา

ระบบนิเวศของโลกที่สลับซับซ้อนประกอบด้วยพรรณพืชที่มีหลากหลาย พรรณพืชเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำหรับยารักษาโรค สีย้อม น้ำหอม เครื่องปรุงรสและแต่งสีสมุนไพร เหล่านี้มีคุณค่าต่อเศรษฐกิจและสังคมสามในสี่ของประชากรโลกยังคงใช้พืชสมุนไพรจากป่า ธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศกำลังพัฒนา

2.4 ความสำคัญด้านการเกษตรกรรม

ภาวะปัจจุบันการเกษตรแบบอุตสาหกรรมซึ่งใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงจำนวนมาก สร้างปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของผู้บริโภคอย่างมาวงการเกษตรกรรมของ สังคมไทยต้องการทางออกเพื่อการแก้ปัญหาเหล่านี้สมุนไพรส่วนหนึ่งมีสรรพคุณในการช่วยกำจัด แมลงที่เป็นศัตรูพืชและช่วยรักษาโรคของพืชได้ ดังนั้นสมุนไพรจึงมีคุณค่าต่อด้านเกษตรกรรมและ ต่อผู้บริโภคโดยตรงเพราะผลผลิตที่ได้จะปราศจากพิษภัยจากสารเคมีทำให้ปลอดภัยต่อผู้บริโภคพืช สมุนไพรที่ใช้ทดแทนสารเคมีที่ใช้ฆ่าแมลง เช่น สะเดา ตะไคร้หอม ข่า ดาวเรือง เป็นต้น

2.5 ความสำคัญคุณค่าแห่งภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

การใช้สมุนไพรแก้ปัญหาคความเจ็บไข้ได้ป่วยที่นับเป็นภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า ที่บรรพบุรุษได้ลองผิดลองถูกค้นคว้าวิจัยตามธรรมชาติในประเทศไทยแต่ละท้องถิ่นก็จะมีภูมิ ปัญญาในการดูแลรักษาสุขภาพที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตสิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรเป็นแหล่งที่มีภูมิปัญญาที่สำคัญและเก่าแก่สืบทอดต่อกันมาช้านานในแต่ละชุมชน ท้องถิ่นต่างก็มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ได้กำเนิดและสืบทอดโดยคน ในชุมชน และคนในท้องถิ่นได้สั่งสมภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ มีการใช้การพัฒนาที่สอดคล้องกับการ ดำรงชีวิตปรับเปลี่ยนประยุกต์จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนการรักษาสุขภาพการบำบัดรักษา โรค ชุมชนได้คิดค้นแสวงหาลองผิดลองถูกจนเกิดเป็นภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพและการ ถ่ายทอดวิธีการต่างๆสู่รุ่น สมุนไพรนอกจากใช้เป็นยารักษาบรรเทาอาการของผู้ป่วยแล้วยังเป็น อาหารเสริมสำหรับผู้ที่ยังไม่ป่วยทำให้เกิดสมดุลของการทำงานของร่างกายเสริมภูมิคุ้มกันและ ป้องกันโรคบางชนิดได้ด้วย

3. แบบแผนความเชื่อและแบบแผนการใช้สมุนไพร

ก่อนการแพทย์แผนไทยและการบริการสุขภาพแบบวิถีชีวิตตามแผนตะวันตกจะก่อรูปเป็นการแพทย์หลักในสังคมไทยระบบการแพทย์พื้นบ้านและการดูแลรักษาตัวเองประชาชนได้ทำหน้าที่เฝ้าระวังรักษาความเจ็บป่วยมาโดยตลอด สิ่งต่างๆ รอบตัวโดยเฉพาะต้นไม้ถูกนำมาใช้เป็นยารักษาโรคเป็นการพัฒนาเชิงการปรับตัวของมนุษย์ผ่านการทดลองใช้ให้มีความหมายจดจำและถ่ายทอดสู่รุ่นต่อไปสมุนไพรจึงเป็นเรื่องเก่าแก่ที่อยู่คู่สังคมมนุษย์มาช้านาน (เพ็ญจันทร์ ประดับมุข, 2534: 65) ได้สรุปแบบแผนความเชื่อในการใช้สมุนไพรและแบบแผนการใช้สมุนไพรไว้ ดังนี้

3.1 แบบแผนความเชื่อในการใช้สมุนไพร

3.1.1 ใช้สมุนไพรอย่างเดี่ยว หมายถึง การนำสมุนไพรมาใช้โดยคำนึงถึงว่าสมุนไพรมีประสิทธิภาพด้วยตัวยาอย่างเดียว

3.1.2 ใช้สมุนไพร ร่วมกับการมี “กล” “เคล็ด” หมายถึง การใช้ยาโดยคำนึงถึงฤทธิยาการมีข้อปฏิบัติ เฉพาะ เพื่อยังผลให้ต้นไม้ดังกล่าว มีผลทางยา หรือมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เช่น เก็บเฉพาะวันอังคาร ห้ามเงาทับต้นยา ให้ผู้หญิงเก็บดีกว่าผู้ชายเก็บ ต้องเลือกส่วนเก็บ ถ้าเก็บวันอื่นจะต้องเลือกเก็บเฉพาะส่วนตามวัน

3.1.3 ใช้สมุนไพรร่วมกับพิธีกรรม หมายถึง การมีพิธีบอกกล่าว เช่น ไห้ว แก่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองธรรมชาติอยู่ลักษณะเช่นนี้มีความหมายมากไปกว่า 2 ลักษณะข้างต้น กล่าวคือผู้ใช้ไม่ได้คำนึงถึงประสิทธิภาพของต้นไม้ชนิดนั้นเท่านั้น หากยังคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมที่ล้อมรอบต้นไม้ดังกล่าว อันเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้ต้นไม้เป็นยาหรือให้คุณค่าทางยา ผู้คุ้มครองแผ่นดิน คือ แม่พระธรณี ผู้ดูแลต้นไม้ คือ ผีป่า ผีดง การนำมาใช้ประโยชน์จำเป็นต้องมี การบอกกล่าวบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองดังกล่าว เช่น ก่อนเด็ดที่ขอยา เช่น “เจ้าป่า เจ้าวาน เจ้ายา แม่พระธรณี ผู้เข้าลิมาขอร่านยาดี ไปรักษา สิให้บ่”

3.2 แบบแผนในการใช้สมุนไพร

แบบแผนการใช้สมุนไพรจำแนก เป็น 5 ลักษณะ คือ

3.2.1 การใช้สมุนไพรเดี่ยว หมายถึง ใช้สมุนไพรชนิดเดียวในกระบวนการรักษาความเจ็บป่วยนั้น ๆ ส่วนใหญ่เป็นการใช้สด ๆ เช่น ใช้ว่านหางจระเข้รักษาไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ขมิ้นรักษาอาการเสียดท้อง ผดผื่น ว่านรักษาอาการไอ เจ็บคอ ตะไคร้รักษาอาการเสียดท้องเป็นต้น

3.2.2 การใช้สมุนไพรตำรับ หมายถึง การใช้ยาสมุนไพรที่เป็นชุดของการรักษา ซึ่งมีมากกว่า 2 ชนิดขึ้นไป

3.2.3 การใช้สมุนไพรสำเร็จรูป หมายถึง สมุนไพรที่ถูกแปรรูปให้ใช้สะดวกขึ้น

3.2.4 การใช้สมุนไพรควบคู่กับการปฏิบัติ หมายถึง การนวด การชะล้างอาหาร การอาบน้ำในหญิงหลังคลอดพบพฤติกรรมเช่นนี้อย่างชัดเจน โดยกินพริกไทยเพื่อบำรุงเลือด ขณะเดียวกันก็ไม่กินของแสลง ของหมักดอง

3.2.5 การใช้สมุนไพรควบคู่กับยาแผนปัจจุบัน การรักษาด้วยวิธีนี้เป็นแบบแผนที่เกิดจากสามัญชนเองที่ดัดแปลง และปรับปรุงวิธีการรักษาโดยคำนึงถึงประสิทธิภาพการรักษา รวมทั้งตระหนักว่าแบบแผนนั้นไม่ขัดกับความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับความเจ็บป่วยนั้นๆ อย่างไรก็ตามการนำยาแผนปัจจุบันมาใช้ควบคู่กับยาสมุนไพรมีความเชื่อของการดำเนินการของโรคนั้นอยู่เบื้องหลังว่า การรักษาทั้ง 2 ชนิด จะไม่เกิดผลเสียและไม่ขัดกับทางยาเภสัชวิทยาเพียงอย่างเดียว แต่ในเรื่องของรูปแบบการใช้และแบบแผนความเชื่อก็เป็นองค์ประกอบสำคัญเช่นกัน ซึ่งสามารถสรุปรูปแบบการใช้สมุนไพรได้ดังนี้ คือ การใช้สมุนไพรเดี่ยว การใช้สมุนไพรพร้อมกับการปฏิบัติการใช้สมุนไพรตำรับ การใช้สมุนไพรสำเร็จรูป การใช้สมุนไพรควบคู่กับยาปัจจุบัน โดยมีแบบแผนความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรได้ดังนี้ใช้สมุนไพรอย่างเดียว ใช้สมุนไพรร่วมกับการมี “กล” “เคล็ด” ใช้ยาสมุนไพรร่วมกับพิธีกรรม ดังนั้นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าการใช้ยาสมุนไพรนั้นไม่ได้อาศัยฤทธิ์สมุนไพรร่วมกับพิธีกรรม

4. วิธีการปรุงยา

การนำส่วนต่าง ๆ ของสมุนไพรที่เตรียมไว้ไปรักษาโรค จะมีวิธีการใช้ที่แตกต่างกันมากมาย สำหรับกรรมวิธีการปรุงยาสมุนไพรที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์และใช้บ่อยมีทั้งหมด 5 วิธี ดังนี้ (รุจิราถ วรรธสิทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2530: 28)

1. ยาชง ยาชงเป็นรูปแบบที่มีการเตรียมคล้ายการชงชาโดยใช้น้ำเดือดใส่ลงในสมุนไพร โดยทั่วไปมักใช้สมุนไพรตากแห้งทำเป็นยาชง ส่วนของสมุนไพรที่ใช้เป็นยาอาจเป็นใบ กิ่ง ผล หรือเมล็ด หั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ หรือบดเป็นผลหยาบผึ่งแดดให้แห้งบางชนิดมีการนำไปอบกลิ่นหอมก่อน ภาชนะที่ใช้ชงควรเป็นกระเบื้อง แก้ว หรือภาชนะเคลือบไม่ใช่ภาชนะโลหะวิธีการชงทำได้โดยใช้สมุนไพร 1 ส่วน เติมน้ำเดือดประมาณ 10 ส่วน หรือตามปริมาณที่ระบุไว้ในตำรับยาบางตำรับอาจเติมน้ำตาลหรือน้ำผึ้งในการปรุงรส ปิดฝาทิ้งไว้ 5 – 10 นาที ยาชงเป็นรูปแบบยาที่มีกลิ่นหอม ชวนดื่ม ดื่มง่าย ปัจจุบันมีการ พัฒนาผลิตภัณฑ์ยาชง โดยการบรรจุในถุงกระดาษเหนียวปิดสนิท 1 ซอง ใช้ 1 ครั้ง พืชสมุนไพรที่ใช้รูปแบบยาชงมักเป็นพืชที่มีสรรพคุณไม่รุนแรงใช้ดื่มตลอดวันแทนน้ำยาชงนิยมนำมาปรุงและดื่มทันทีไม่ทิ้งไว้นานสมุนไพรที่ใช้เป็นยาชง เช่น ยาชงหญ้าหนวดแมว ยาชงชุมเห็ดเทศ เป็นต้น นอกจากนี้เครื่องดื่มสมุนไพรหลายชนิด เช่น จิง มะตูม แก้วฮวย เป็นต้น ปรุงด้วยการชงเช่นเดียวกันยาชงเป็นวิธีการง่าย สะดวกและเป็นที่ยอมรับทั่วไป

2. ยาต้ม ยาต้มเป็นการปรุงยาสมุนไพรโดยใช้สมุนไพรแห้งหรือสดต้มรวมกับน้ำ ส่วนของสมุนไพรมีทั้งใบ ลำต้น แก่น เมล็ดและราก วิธีการเตรียมทำได้โดยหั่นหรือสับสมุนไพรเป็นชิ้นเล็กพอดีใส่ลงในหม้อดินกระเบื้องหรือภาชนะที่มีใช้โลหะและใส่น้ำลงไปพอท่วมยาเล็กน้อยหากเป็นสมุนไพรแห้งให้แช่น้ำทิ้งไว้สักครู่สมุนไพรสดไม่ต้องแช่น้ำใช้ไฟขนาดกลางต้มให้เดือด หลังจากเดือดแล้วให้ใช้ไฟอ่อนจนคนยาสม่ำเสมอให้ยาไหม้ (การต้มยาไทยมักจะต้มแบบ 3 เอา 1 คือใส่น้ำ 3 ส่วน ของปริมาณที่ใช้และ ต้มให้เหลือ 1 ส่วน) ระยะเวลาของการต้มขึ้นอยู่กับส่วนของพืชสมุนไพรหากเป็นส่วนของใบ ดอก หรือกิ่งขนาดเล็ก ใช้เวลาต้ม 3-4 นาที หากเป็นส่วนที่แข็ง เช่น รากหรือแก่นของลำต้นใช้เวลาต้ม 10 นาที ยาต้มไม่ทิ้งไว้ค้างคืน ต้มและรับประทานให้หมดภายในวันเดียวโดยทั่วไปมักแบ่งรับประทานเป็น 3 ครั้ง ก่อนอาหารและวันรุ่งขึ้นค่อยเติมน้ำและต้มใหม่อีกครั้งหนึ่งยาไทยสมัยก่อนนิยมต้มในหม้อดินและปากหม้อยาใช้ใบตองสดหรือผ้าขาวบางปิดหม้อยาประมาณครึ่งหนึ่งเพื่อความสะดวกในการรินยาและที่หม้อยาจะมี “เผลว” ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่จักเป็นตอกและสานเป็นรูปคล้ายดาวเพื่อป้องกันของรั่วไม่ให้มารบกวนบางที่ก็มีการผูกเหรียญสลึงไว้ที่ปากหม้อ เมื่อคนใช้หายแล้วก็จะนำเงินนี้มาซื้อของทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้เจ้าของตำรานั้น

3. ยาดอง เป็นยาที่ใช้สารละลายหลายชนิด เช่น เหล้า น้ำมะกรูด น้ำส้ม เป็นต้น แช่สมุนไพรแบบเย็นในที่นี้จะแนะนำเฉพาะยาดองเหล้า ซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้บ่อยเท่ากับการปรุงยาทำได้โดยนำส่วนของสมุนไพรที่ใช้เป็นยามาบดเป็นผงหยาบและห่อด้วยผ้าขาวบางหลวม ๆ เพื่อยาพองตัวเวลาอมน้ำ ถ้าหากเป็นรากหรือแก่นของต้นไม้ให้ฝานเป็นชิ้นบาง ๆ เทา ๆ กันเพื่อให้เนื้อเหล้าซึมเข้าสู่ยาได้อย่างทั่วถึงภาชนะที่ใช้สำหรับเตรียมยาดองเหล้าควรใช้โลหะกระเบื้องหรือขวดโหลแก้วที่มีฝาปิดสนิท เมื่อใส่ยาลงในภาชนะเรียบร้อยแล้วให้เทน้ำเหล้าให้ท่วมยาดังตั้งทิ้งไว้ 1 สัปดาห์ และคนยาให้ทั่ววันละ 1 ครั้ง ยาดองเหล้าเป็นยาที่ค่อนข้างแรงปริมาณที่ใช้มีก็น้อยกว่ายาต้มและห้ามใช้กับผู้ป่วย โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ หญิงมีครรภ์ และผู้ที่แพ้เหล้า

4. ยาผง ยาผงปรุงจากส่วนของพืชสมุนไพร บดละเอียดเป็นผงชนิดเดียวหรือหลายชนิดผสมกันยาแผนโบราณหลายตำรับปรุงเป็นยาผง เช่น ยาหอม ยาเขียว ฯลฯ เวลารับประทานมักจะใช้กับ น้ำกระสายยา ซึ่งน้ำกระสายยาอาจเป็นน้ำสุก น้ำดอกมะลิ น้ำชาข้าว น้ำมะนาว น้ำมะกอก เป็นต้น

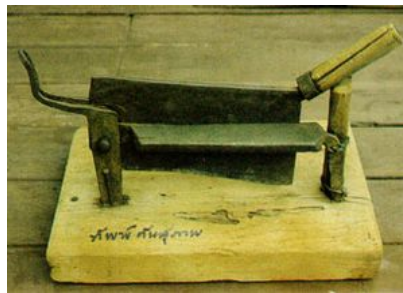
5. ยาถูกลดลง การปรุงยาถูกลดลงทำได้โดยเอาส่วนของสมุนไพรมาหั่นเป็นแว่นบาง ๆ ผึ่งแดดให้แห้งบดเป็นผงละเอียดและน้ำผงมาผสมกับน้ำผึ้ง (น้ำผึ้งที่ใช้ปั่น ถูกลดลง มักต้มให้ร้อนเพื่อขจัดสิ่งสกปรกก่อน) อัตราส่วนผสมระหว่างผงสมุนไพรต่อน้ำผึ้งเท่า กับ 1-2 ส่วน : 1 ส่วน ทั้งนี้ขึ้นกับลักษณะของผงสมุนไพรเคล้ายาให้กลมกลืนประมาณว่าผงสมุนไพรที่ผสมน้ำผึ้งแล้วไม่

ติดมือเป็นใช้ได้จากนั้นปั่นก้อนกลมขนาดเท่าปลายนิ้วก้อย (เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.8 เซนติเมตร) หรืออาจใช้รางไม้ปั่นเป็นลูกกลอนจากนั้นจึงเอาไปอบแห้งหรือตากแดดจัด 1-2 วัน และบรรจุภาชนะที่ปิดมิดชิดและสะอาด

นอกจากกรรมวิธีปรุงยาดังกล่าวแล้วยาสมุนไพรยังปรุงได้อีกหลายวิธี เช่น การรม การพอก การเตรียมเป็นยาประคบ การหุงด้วยน้ำมัน เป็นต้น การเลือกกรรมวิธีปรุงยาได้เหมาะสมจะทำให้สมุนไพรออกฤทธิ์ได้เต็มที่ส่งผลต่อการรักษาความเจ็บป่วยได้อย่างถูกต้อง

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการปรุงยาไทยจำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือต่าง ๆ ดังนี้คือ

1. เครื่องหั่นยา เป็นมีดที่ติดอยู่กับแท่น เพื่อสะดวกในการหั่นสมุนไพร ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 เครื่องหั่นยา

ที่มา: (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2533)

2. บั้งกรางยา ใช้สำหรับขูดสมุนไพรที่แข็ง เช่น แก่นไม้จันทร์ เพื่อให้สามารถนำไปบดให้ละเอียดได้ง่ายขึ้น ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 บั้งกรางยา

ที่มา: (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2533)

3. เครื่องบดยา แต่เดิมใช้ครกตำสมุนไพร ที่ได้จากการหั่น หรือการขูดด้วยนั้ง ต่อมาได้พัฒนาขึ้นโดยใช้เครื่องบดยารางยางซึ่งประกอบด้วยรางเหล็กและลูกกลิ้งกลมขอบคม ลูกกลิ้งจะยึดติดกับคันโยกผู้บดจะต้องโยกคันเพื่อให้ลูกกลิ้งบดสมุนไพรจนเป็นผงขาวจึงอาจใช้วิธีเหยียบคันโยกแต่แพทย์ไทยถือว่ายาเป็นของสูงจึงไม่ใช้เท้าในปัจจุบันเครื่องบดยาได้พัฒนาขึ้นเป็นแบบรางกลมและใช้ไฟฟ้า ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 เครื่องบดยา

ที่มา: (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2533)

4. ตะแกรงร่อนยา เดิมแพทย์ไทยใช้ไม้ไผ่สานแต่ต่อมาได้รับอิทธิพลจากชาวจีนจึงทำเป็นตะแกรงรูปกลมมีขอบสูงประมาณ 2-3 นิ้ว ใช้ผ้าขึงที่ก้นขอบทำด้วยไม้ไผ่ ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 ตะแกรงร่อนยา

ที่มา: (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2533)

5. หินบดยา แม้ว่าจะนำสมุนไพรไปบดด้วยเครื่องบดยาแล้วก็ตามสมุนไพรที่จะนำไปใช้ทำยาเม็ดอาจไม่ละเอียดพอจึงจำเป็นต้องนำมาบดอีกครั้งด้วยหินบดยาซึ่งประกอบด้วยแท่นหิน และลูกบด ผู้บดจะจับลูกบด บดไปมาบนตัวยาวที่วางอยู่บนแท่นนอกจากจะบดให้ละเอียดมากขึ้นแล้วยังเป็นการผสมให้ตัวยาหลายชนิดเข้ากันเป็นเนื้อเดียวอีกด้วยหินบดยามีหลายขนาด ตั้งแต่ขนาดเล็กขนาดพอรับประทานแต่ละครั้งถึงขนาดใหญ่บดผงจำนวนมากนอกจากนี้แล้วยังมีหินบดยาสำหรับการกวาดยาซึ่งเป็นแท่นหินมีลักษณะเป็นแอ่งตื้นและมีปากเพื่อเทยา ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 หินบดยา

ที่มา: (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2533)

6. หินฝนยา เป็นแท่นหินมีแอ่งอยู่ปลายด้านหนึ่ง เพื่อรองรับตัวยาและน้ำยา ใช้สำหรับฝนยาหยาบ เช่น ฝนตัวยา เพื่อทำน้ำกระสายยา ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 หินฝนยา

ที่มา: (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2533)

7. โกร่งบดยา ใช้บดยาจำนวนน้อย เพื่อรับประทานแต่ละครั้ง ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 โกร่งบดยา

ที่มา: (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2533)

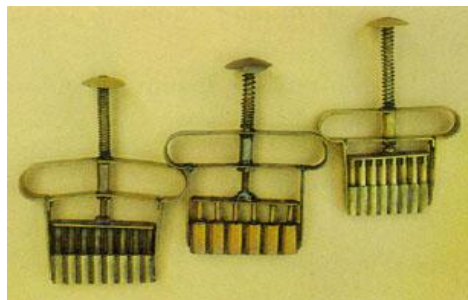
8. ตะแกรงตากยา เป็นภาชนะทำด้วยไม้ไผ่สานต่อมาได้ปรับปรุงเป็นถาดโลหะเคลือบหรืออะลูมิเนียม ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 ตะแกรงตากยา

ที่มา: (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2533)

9. พิมพ์อัดเปียก เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการทำยาเม็ดทำด้วยทองเหลืองมีขนาดต่างๆ กัน ใช้สำหรับทำยาเม็ดที่ใช้น้ำในการผสม ถ้ายาเม็ดผสมน้ำผึ้งอาจจะใช้รางยาซึ่งเป็นเครื่องมือทำยาเงินแทนการปั้นเป็นเม็ดด้วยมือ ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9 พิมพ์อัดเปียก

ที่มา: (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2533)

ข้อแนะนำในการใช้สมุนไพร ควรปฏิบัติ ดังนี้ (ฐนิชา พิมพ์วรรณ, 2553: 64)

1. ใช้ให้ถูกต้อง สมุนไพรมีชื่อพ้องหรือซ้ำกันมากและบางท้องถิ่นก็เรียกไม่เหมือนกัน จึงต้องรู้จักสมุนไพรและใช้ให้ถูกต้อง
2. ใช้ให้ถูกส่วน ต้นสมุนไพรไม่ว่าจะเป็นราก ใบ ดอก เปลือก ผล เมล็ด จะมีฤทธิ์ไม่เท่ากัน บางทีผลแก่ ผลอ่อนก็มีฤทธิ์ต่างกันด้วยจะต้องรู้ว่าส่วนใดใช้เป็นยาได้
3. ใช้ให้ถูกขนาด สมุนไพรถ้าใช้น้อยไป ก็รักษาไม่ได้ผลแต่ถ้ามากเกินไปก็อาจเป็นอันตรายหรือเกิดพิษต่อร่างกายได้

4. ใช้ให้ถูกวิธี สมุนไพรบางชนิดต้องใช้สด บางชนิดต้องปนกับเหล้า บางชนิดใช้ดื่ม จะต้องรู้วิธีใช้ให้ถูกต้อง

5. ใช้ให้ถูกกับโรค เช่น ท้องผูกต้องใช้ยาระบายถ้าใช้ยาที่มีฤทธิ์ฝาดสมานจะทำให้ท้องผูกยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น ยังต้องระมัดระวังในเรื่องความสะอาดในการเก็บยาและเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำยาจะต้องสะอาดด้วย

5. สรรพคุณสมุนไพร

รสยาและกลิ่นเป็นเครื่องบ่งบอกถึงสารองค์ประกอบภายในยา ได้แสดงถึงสรรพคุณหรือประโยชน์ทางยา แต่ละรสและกลิ่นนั้นบ่งบอกสารองค์ประกอบสำคัญภายในที่นำมาใช้ประโยชน์ในด้านการป้องกันรักษาโรคตามหลักแพทย์แผนไทย ซึ่งมีรสยาและสรรพคุณของแต่ละรสยาแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ รสของยาที่ปรุงสำเร็จแล้ว เรียกว่า รสประธาน มี 3 รส และยา 9 รส หลักการแพทย์แผนไทยนิยมใช้รสยา 9 รสเป็นหลัก ดังนี้ (เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ และคนอื่น ๆ, 2554: 145)

5.1 ยารสประธาน

ยารสประธาน เป็นรสหลักและเป็นรสของยาที่ปรุงหรือปสมเป็นตำรับแล้ว ประกอบขึ้นจากเครื่องยาที่ได้มาจากเภสัชวัตถุ อันมี พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ หรือ ธาตุวัตถุ เมื่อนำมาปรุงเป็นยาแล้ว จึงรวมรสของเครื่องยา แยกเป็นยารสประธาน 3 รส ดังนี้

5.1.1 ยารสเย็น ได้แก่ รสของยาที่ปรุงขึ้นจากตัวยามีรสเย็น เช่น ใบไม้ที่มีรสเย็น เกสรดอกไม้มที่มีรสไม่ร้อน เหี่ยวสัตว์ เขา งา นอ เป็นต้น เมื่อนำมาปรุงเป็นยาแล้ว จะได้ยารสเย็น เช่น ยาเขียว ยาจันทร์ลีลา ยามหากาฬ ยามหานิล เป็นต้น

สำหรับแก้ในทางเตโชธาตุ (ธาตุไฟ) แก้ไข้พิษ ไข้กาฬ ดับพิษร้อนเป็นรสยาประจำในฤดูร้อน แสลงกับโรคลม

5.1.2 ยารสร้อน ได้แก่ รสของยาที่ปรุงขึ้นจากตัวยามีรสร้อน เช่น เบนจุกุล กะเพรา หัสสุณ เป็นต้น เมื่อนำมาปรุงเป็นยาแล้ว จะได้ยารสร้อน เช่น ยาสังฆฆาต ยาประสะกานพลู ยาไฟประลัยกัลป์ ยาประจวบโย เป็นต้น

สำหรับแก้ในทางวาโยธาตุ (ธาตุลม) แก้ลมกองหยาบ ลมจุกเสียดแน่น แก้ลมพรรคิก บำรุงธาตุ เป็นรสยาประจำในฤดูฝน แสลงกับไข้ที่มีพิษร้อน

5.1.3 ยารสสุขุม ได้แก่ ได้แก่ ยาที่เข้าพืช สัตว์ ธาตุที่ไม่ร้อน เช่น เทียน กฤษณา อบเชย ชะลูด และเครื่องเทศที่ไม่ร้อน มาปรุงเป็นยารสสุขุม เช่น ยาหอมอินทจักร์ ยาหอมนาวโกศ มีสรรพคุณแก้โรคกองอาโปธาตุ แก้ไข้ที่ใช้ยารสเย็นไม่ได้

สำหรับแก้ในทางอาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เสมหะและโลหิต แก้ลมกองละเอียด เป็น
รสยาประจำในฤดูหนาวแสดงกับไข้ที่มีพิษร้อนจัด

5.2 หลักการแพทย์แผนไทยใช้รสยา 9 รสเป็นหลัก

ด้วยยาสมุนไพรแต่ละชนิดที่จะนำมาปรุงเป็นยา รสของเครื่องยาที่นิยมใช้เป็น
หลักในประเทศไทย มี 9 รส และ รสจืดอีก 1 รส รวมเป็น 10 รส แต่คนอาจารย์ก็ยังนิยมเรียกว่ารสยา
9 รสอยู่เช่นเดิม มีดังนี้

ตารางที่ 1 รสสมุนไพรและสรรพคุณของสมุนไพรแต่ละรส

ลำดับที่	รสสมุนไพร	สรรพคุณ
1	รสฝาด	สมานแผล สมานลำไส้ แก้บิดมูกเลือด กุมธาตุ แก้ท้องเสีย แก้ โรคลงแดง
2	รสหวาน	ทำให้เนื้อในร่างกายชุ่มชื้น บำรุงร่างกาย แก้อ่อนเพลีย ทำให้ จิตใจชื่นบาน ชุ่มคอ แก้อาการหิวกระหาย
3	รสเมาเบื่อ	แก้พิษ เช่น พิษโลหิต ทำให้เป็นผิวหนังเม็ดประดง ผื่นคัน พิษ สัตว์กัดต่อย พิษปวดแสบร้อน พิษร้อนทำให้กระสับกระส่าย นอนไม่หลับ
4	รสขม	แก้โลหิต เช่น แก้วร้อน แก้ไข้ บำรุงน้ำดี เจริญอาหาร แก้อ่อน ใน ทำให้โลหิตเย็น
5	รสเผ็ดร้อน	แก้ลม เช่น แก้ลมแน่นในท้อง ปวดจุกเสียด ขับผายลม ทำให้ เรอ บำรุงธาตุช่วยย่อยอาหาร เคลื่อน หัวฝีทำให้ยุบ เป็นต้น
6	รสมัน	บำรุงเส้นเอ็น บำรุงไขข้อทุกส่วน เพิ่มความอบอุ่นในร่างกาย แก้ผิวหนังสากแห้ง แก้เส้นเอ็นตึง
7	รสเค็ม	รักษาผิวหนังเปื่อยเน่า เพิ่มน้ำในร่างกาย น้ำเหลืองเสีย รักษา เนื้อไม่ให้เน่า
8	รสหอมเย็น	ชูกำลั้ง แก้อ่อนเพลีย ทำให้จิตใจชุ่มชื้น บำรุงหัวใจ ปอด แก้อ่อน ร้อนในกระหายน้ำ
9	รสเปรี้ยว	กัดเสมหะในลำคอ แก้ไอ ระบายอุจจาระ แก้เลือดออกตาม ไรฟัน ฟอกโลหิต ทำให้โลหิตไหลเวียนดีขึ้น ทำให้ผิวงาม
10	รสจืด	แก้ทางเสมหะ ขับปัสสาวะ ขับพิษอักเสบ แก้ไข้ตัวร้อน

5.3 กลุ่มอาการหรือโรคที่แนะนำให้ใช้สมุนไพร

ปัจจุบันการใช้สมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐาน ส่งเสริมและเผยแพร่การใช้สมุนไพรตัวเดียวเพื่อรักษาโรคหรืออาการเบื้องต้นที่พบบ่อย ๆ และเนื่องจากสมุนไพรหลายชนิดเป็นพืชผักที่รับประทานอยู่เป็นประจำ จึงแนะนำให้ใช้ในการส่งเสริมสุขภาพด้วย (รวมทั้งสืบทอดอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ) กลุ่มโรคหรืออาการเบื้องต้นที่แนะนำให้ใช้สมุนไพรมี 18 โรคหรืออาการ ดังนี้ (รุจินาถ ธรรมสิทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2530: 34)

1. อาการท้องผูก
2. อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ แน่นจุกเสียด
3. อาการท้องเสีย (แบบไม่รุนแรง)
4. พยาธิลำไส้
5. บิด
6. อาการคลื่นไส้ อาเจียน (เหตุจากธาตุไม่ปกติ)
7. อาการไอ ขับเสมหะ
8. อาการไข้
9. อาการขัดเบา (คือปัสสาวะไม่สะดวก กระปริดกระปรอยแต่ไม่มีอาการบวม)
10. โรคกลาก
11. โรคเกลื้อน
12. อาการนอนไม่หลับ
13. ฝี แผลพุพอง (ภายนอก)
14. อาการเคล็ดขัดยอก (ภายนอก)
15. อาการแพ้ อักเสบ แมลงสัตว์กัดต่อย (ภายนอก)
16. แผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก (ภายนอก)
17. เหา
18. ชันนะตุ

6. ส่วนของพืชที่นำมาเป็นสมุนไพร

พืชสมุนไพรมีลักษณะลำต้น ยอด ใบ ดอก แตกต่างกัน ไปตามสายพันธุ์ แต่ส่วนต่างๆ โดยทั่วไปส่วนประกอบของพืชสมุนไพร แบ่งออกเป็น 5 ส่วนสำคัญ มีดังนี้ (ฐนิชา พิมพ์วรรณ, 2553: 17-18)

6.1 ราก

รากจะมีหน้าที่สะสมและดูดซึมอาหารมาเลี้ยงบำรุงต้นพืช ลักษณะของรากมีทั้งรากแก้วและรากฝอย การสังเกตรากนั้นควรดูทั้งรากสดและรากแห้ง ลักษณะภายนอกขนาดของราก ความเปราะของเนื้อราก สี กลิ่น รสของราก การที่จะจำแนกรากสมุนไพรต้องใช้ความชำนาญ สมุนไพรที่ใช้รากมาทำยาจำเป็นต้องสังเกตอย่างละเอียดเพื่อที่จะไม่เก็บสมุนไพรผิดต้นไปรักษาโรคสมุนไพรส่วนที่ใช้ราก เช่น กระชาย แก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อ ปลาไหลเผือก แก้ไข้ มะละกอ ใช้ขับปัสสาวะ เป็นต้น รูปร่างและลักษณะของราก แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ

6.1.1 รากแก้ว ต้นพืชมากมายหลายชนิดมีรากแก้วอยู่นับว่าเป็นรากที่สำคัญมากออกมาจากลำต้นส่วนปลาย รูปร่างยาว ใหญ่ เป็นรูปกรวย ด้านข้างของรากแก้วจะแตกออกเป็นรากเล็กรากน้อย และรากฝอยออกมาเป็นจำนวนมากเพื่อการดูดซึมอาหารในดินไปบำรุงลำต้น กิ่งก้านและใบมักจะเป็นพืชที่มีใบเลี้ยงคู่จะมีรากแก้วอยู่ด้วย

6.1.2 รากฝอย รากฝอยก็เป็นส่วนที่งอกออกมาจากลำต้นของพืชที่ส่วนปลายงอกออกมาเป็นรากฝอยจำนวนมากโดยลักษณะรากจะกลมยาวมีขนาดเท่า ๆ กัน ต้นพืชที่มีใบเลี้ยงเดี่ยวจะมีรากฝอย เช่น หล�าคา ตะไคร้ เป็นต้น

พืชบางชนิดอาจจะมีรากไปอีกลักษณะหนึ่ง นั่นก็เพราะบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมนั่นเอง เช่น รากที่สะสมอาหาร รากอากาศ รากเกี่ยวพัน รากค้ำจุน เป็นต้น รากของต้นพืชพวกนี้บางที่ก็อยู่บนพื้นดินมองเห็นได้อย่างชัดเจน

6.2 ลำต้น

ลำต้นเป็นโครงสร้างที่สำคัญของพืช ปกติเกิดบนดินหรือมีบางส่วนอยู่ใต้ดินจะประกอบด้วยตา ข้อและปล้อง ซึ่งจะแบ่งตามลักษณะภายนอก เช่น ประเภทไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ประเภทหญ้า ประเภทไม้เลื้อย เป็นต้น การสังเกตลำต้นลำต้นของพืช ลักษณะตา ข้อและปล้อง เป็นอย่างไร และแตกต่างจากลำต้นของต้นพืชอื่นอย่างไร สมุนไพรส่วนที่ใช้ลำต้นเป็นยา เช่น อ้อยแดง ใช้แก้อาการขัดเบา ชิงช้าชาลี บอระเพ็ด ใช้แก้ไข้ เป็นต้น

6.3 ใบ

ใบเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของพืช สังเกตรูปร่างของใบ ปลาย ริม เส้น และ เนื้อของใบอย่างละเอียดและอาจเปรียบเทียบลักษณะของใบที่คล้ายคลึงกันจะทำให้จำแนกใบได้ชัดเจนยิ่งขึ้น สมุนไพรที่ใช้ใบเป็นยา เช่น กระเพรา ใช้ได้ทั้งใบสดหรือใบแห้งแก้ปวดท้อง ท้องขึ้น จุกเสียด จี๋เหล็ก รักษาอาการท้องผูก ใบชุมเห็ดเทศ ขี้หรือ ตำในครก ให้ละเอียดเติมน้ำเล็กน้อย ใช้รักษาโรคกลากได้ ชนิดของใบ แบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด คือ

6.3.1 ใบเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง ก้านใบอันหนึ่ง มีเพียงใบเดียว เช่น ก้านพลู ขลุ่ ข่อย กระวาน เป็นต้น

6.3.2 ใบประกอบ หมายถึง ใบตั้งแต่ 2 ใบขึ้นไปที่เกิดขึ้นก้านใบอันเดียวมีมะขาม มะขามแขก แคนัน จี๋เหล็ก เป็นต้น

6.4 ดอก

ดอกมีส่วนประกอบของดอกมีความแตกต่างกัน สังเกตลักษณะอย่างละเอียด เช่น กลีบดอกจำนวนกลีบดอก การเรียงตัวของกลีบดอกรูปร่างของกลีบดอกสีกลีบ เป็นต้น ส่วนของดอกที่ใช้เป็นยา เช่น กานพลู น้ำมันหอมระเหย ในดอกกานพลู มีฤทธิ์ขับลมมาเชื้อแบคทีเรีย ฤทธิ์ขับพยาธิ ดีปลี แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ เป็นต้น รูปร่างลักษณะของดอกมีส่วนประกอบที่สำคัญ 5 ส่วน คือ ก้านดอก กลีบรอง กลีบดอก เกสรตัวผู้ เกสรตัวเมีย ดอกที่มีส่วนประกอบทั้ง 5 ส่วน เรียกว่า “ดอกสมบูรณ์”

6.5 ผล

ผลที่เป็นยา เช่น มะเกลือ ดีปลี มะแว้งต้น กระวาน เป็นต้น สังเกตลักษณะผลทั้ง ภายนอกและภายใน นอกจากผลไม้เมล็ดภายในผลยังอาจเป็นยาได้อีก เช่น สะแกฝักทอง ฉะนั้นในการสังเกตลักษณะของผลควรสังเกตลักษณะรูปร่างของเมล็ดไปพร้อมกันด้วย รูปร่างของผลมีมากมายสามารถแบ่งตามลักษณะได้ 3 แบบ ดังนี้

6.5.1 ผลเดี่ยว หมายถึง ผลที่เกิดจากรังไข่อันเดียวกัน

6.5.2 ผลกลุ่ม หมายถึง ผลที่เกิดจากปลายข้อของรังไข่ในดอกเดียวกัน

6.5.3 ผลรวม หมายถึง ผลที่เกิดจากดอกหลายดอก เช่น สับปะรด เป็นต้น

นอกจากมีการแบ่งตามลักษณะแล้ว มีการแบ่งผลออกเป็น 3 ลักษณะอีก คือ

1) ผลเนื้อ

2) ผลแห้งชนิดแตก

3) ผลแห้งชนิดไม่แตก

7. หลักเกณฑ์ในการเก็บสมุนไพร

7.1 หลักทั่วไปในการเก็บส่วนที่ใช้เป็นยาสมุนไพร

การจัดหาสมุนไพร สมุนไพรที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตมีความสำคัญมาก เพื่อให้ได้ยาที่มีสรรพคุณ มีคุณภาพถูกต้อง จะคำนึงถึงการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การเก็บรักษาสมุนไพร และภาวะคุณภาพของสมุนไพร มีรายละเอียด ดังนี้

7.1.1 การเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยว

สมุนไพรไทยส่วนใหญ่มักเก็บได้จากป่า ยังไม่มีผู้ปลูกและผู้เก็บเกี่ยวสมุนไพรควรคำนึงถึงปัจจัยที่สำคัญในการเก็บเกี่ยวด้วย ได้แก่ การเก็บให้ถูกชนิดของพืช ถูกส่วนที่ใช้ อายุที่เหมาะสมของพืชที่เก็บ ช่วงเวลาของวันและฤดูกาลที่เก็บเหมาะสม จะทำให้สมุนไพรมีสารสำคัญออกฤทธิ์อยู่ในปริมาณสูงและช่วยสงวนพันธุ์ของสมุนไพรไว้ด้วย มีหลักเกณฑ์ทั่วไปในการเก็บเกี่ยว ดังนี้

ใบ	ควรเก็บตอนเช้าถึงตอนสาย
ดอก	ควรเก็บก่อนดอกบาน
ผล	ควรเก็บเมื่อโตเต็มที่หรือผลแก่
เมล็ด	ควรเก็บระยะผลแก่
แก่นและเปลือกของ	ควรเก็บในช่วงฤดูร้อนหรือต้นฤดูฝน
รากและลำต้น	
รากและลำต้นใต้ดิน	ควรเก็บที่พืชหยุดการเจริญเติบโต หรือในช่วงฤดูหนาวจนถึงฤดูร้อน
ทั้งต้นของพืชล้มลุก	ควรเก็บระยะที่กำลังออกดอก

7.1.2 การเก็บรักษาสมุนไพร

การเก็บรักษาสมุนไพรเพื่อให้สมุนไพรคงสภาพที่ดี ไม่สูญเสียสารสำคัญหลังการเก็บเกี่ยวและความปลอดภัยในการนำมาใช้ ต้องคำนึงถึงขั้นตอนสำคัญหลังการเก็บเกี่ยวซึ่งแตกต่างกันไป มีรายละเอียดดังนี้

1. การคัดเลือกสิ่งแปลกปลอมหรือปนเปื้อนที่ไม่ต้องการออกจากสมุนไพร โดยเฉพาะสมุนไพรที่เป็นส่วนของพืชที่อยู่ใต้ดินมักมีสิ่งปนเปื้อนมากกว่าส่วนของพืชที่อยู่เหนือดิน ต้องนำสิ่งปนเปื้อนออกจากสมุนไพรให้หมด ก่อนนำไปทำความสะอาด

2. การทำความสะอาดสมุนไพร สมุนไพรส่วนใหญ่ต้องทำความสะอาดหลังการเก็บเกี่ยวทันที และทำให้แห้งโดยเร็วที่สุด เพื่อป้องกันการทำลายของจุลินทรีย์และแมลงศัตรูของสมุนไพร สมุนไพรบางชนิดไม่สามารถทำความสะอาดด้วยน้ำ

3. การลดขนาดสมุนไพรให้เหมาะสม สมุนไพรที่มีขนาดใหญ่หรือหามีเนื้อแข็ง ต้องตัดให้เล็ก หรือบางลง เพื่อให้สมุนไพรแห้งง่าย และสะดวกในการเก็บรักษา

4. การทำให้สมุนไพรแห้ง โดยทั่วไปใช้วิธีตากแดด วิธีอบในตู้อบ หรือวิธีผึ่งให้แห้งในที่ร่ม วิธีแรกประหยัดค่าใช้จ่าย แต่ปนเปื้อนฝุ่นละอองได้ง่าย วิธีอบในตู้อบสามารถปรับอุณหภูมิให้เหมาะสมสำหรับสมุนไพรที่มีสารระเหยง่าย โดยทั่วไปความร้อนที่เหมาะสมกับการทำให้สมุนไพรแต่ละชนิดแห้งจะแตกต่างกัน ดังนี้

ดอก ใบ และพืชล้มลุก ใช้อุณหภูมิไม่เกิน 40 องศาเซลเซียส

เปลือกและราก ใช้อุณหภูมิไม่เกิน 65 องศาเซลเซียส

การทำสมุนไพรแห้ง มีข้อควรคำนึงถึงคือ

- ดอก ควรทำให้แห้งโดยเร็วที่สุด เพื่อถนอมสีของดอกให้เหมือนเดิมมากที่สุด โดยกระจายดอกบนกระดาษขาว ถ้าเป็นดอกที่มีกลิ่นหอม ควรผึ่งในที่ร่มที่มีอากาศถ่ายเทได้ดี ควรตากแดดเฉพาะช่วงสั้นๆ เพื่อป้องกันการเกิดเชื้อรา ดอกบางชนิดอาจตากโดยรวมกันเป็นมัดขนาดพอเหมาะแขวนตากไว้

- ใบ ทำให้แห้งวิธีเดียวกับดอก ใบที่อุ้มน้ำมากอาจเพิ่มความร้อนในการทำให้แห้งสูง กว่าใบที่มีขนาดบาง

- ทั้งต้นของพืชล้มลุก ถ้าไม่อุ้มน้ำมากอาจเพิ่มความร้อนในการทำให้แห้งสูงกว่าใบที่มีขนาดบาง

- รากและลำต้นใต้ดิน เวลาตากหรืออบให้แห้งควรกลับสมุนไพรบ่อยๆ เพื่อป้องกันการเกิดเชื้อรา

5. การเก็บบรรจุสมุนไพรแห้ง หลังจากสมุนไพรแห้งสนิทแล้วต้องเก็บในถุงหรือภาชนะที่สะอาด แยกเก็บสมุนไพรแต่ละชนิดไว้เป็นส่วน การเก็บสมุนไพรเป็นจำนวนมากต้องระมัดระวังการขึ้นราและถูกแมลงสาบทำลาย ถ้าเป็นสมุนไพรที่ขึ้นราง่ายต้องหมั่นนำออกมาผึ่งแดดหรืออบให้แห้งอยู่เสมอทุก 2 - 3 เดือน สมุนไพรที่มีสารระเหยง่ายต้องบรรจุในภาชนะที่ปิดสนิท

คุณภาพของยาสมุนไพรจะใช้รักษาโรคได้ดี หรือไม่นั้นที่สำคัญอยู่ที่วิธีการเก็บและช่วงเวลาเก็บสมุนไพร แต่ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ยังต้องคำนึงถึงอีกอย่างคือ พื้นที่ปลูก เช่น ถ้าโพง ควรปลูกในพื้นที่ดินเป็นด่างปริมาณของตัวยาจะสูง สะระแหน่ หากปลูกในที่ดินทรายปริมาณน้ำมันหอมระเหยจะสูงและยังมีปัญหาทางด้านสภาพแวดล้อมในการเจริญเติบโต ภูมิอากาศเป็นต้น ต่างก็มีผลต่อคุณภาพสมุนไพรทั้งนั้น ดังนั้นเราควรพิจารณาหาข้อมูลอย่างละเอียดถี่ถ้วนก่อนที่จะเก็บยาสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคแบ่ง โดยหลักทั่วไปในการเก็บส่วนที่ใช้เป็นยาสมุนไพรแบ่งประเภทได้ ดังนี้ (รุจิราต อรรถสิทธิ์, 2530: 24 -25)

1. ประเภทรากหรือหัว เก็บในช่วงที่พืชหยุดเจริญเติบโต ใบดกกร่งหมด หรือในช่วงต้นฤดูหนาวถึงปลายฤดูร้อน เพราะเหตุว่าในช่วงนี้รากหรือหัวมีการสะสมปริมาณของ ตัวยาไว้ค่อนข้างสูง วิธีการเก็บใช้วิธีขุดอย่างระมัดระวัง ตัวอย่าง เช่น กระชาย กระเทียม ข่า เป็นต้น
 2. ประเภทใบหรือเก็บทั้งต้น ควรเก็บในช่วงที่พืชเจริญเติบโตมากที่สุด หรือ บางชนิดอาจระบุช่วงเวลาการเก็บชัดเจน เช่น เก็บใบไม่อ่อน หรือ ไม่แก่เกินไป เก็บช่วงดอกตูมเริ่ม บาน หรือช่วงที่ดอกบาน เป็นต้น การกำหนดช่วงเวลาเก็บใบ เพราะช่วงเวลานั้น ใบมีตัวยามาก ที่สุด วิธีการเก็บใช้วิธีเด็ด ตัวอย่าง เช่น กะเพรา, ขมิ้น, ฝรั่ง, ฟักทลายโจร เป็นต้น
 3. ประเภทเปลือกต้นและเปลือกกราก เปลือกต้นโดยมากเก็บระหว่างช่วงฤดู ร้อนต่อกับฤดูฝน ปริมาณยาในพืชสูงและลอกออกง่าย สำหรับการลอกเปลือกต้นนั้น อย่าลอกเปลือก ออกทั้งรอบต้น เพราะกระทบกระเทือนในการส่งลำเลียงอาหารของพืชอาจทำให้ตายได้ ทางที่ดีควรลอก จากส่วนหรือแขนงย่อยไม่ควรลอกออกจากลำต้นใหญ่ของต้นไม้ หรือจะใช้วิธีลอกออกในลักษณะครึ่ง วงกลมก็ได้ ส่วนเปลือกกราก เก็บในช่วงต้นฤดูฝนเหมาะสมที่สุด เนื่องจากการลอกเปลือกต้นหรือเปลือก รากเป็นผลเสียต่อการเจริญเติบโตของพืชควรสนใจวิธีเก็บเกี่ยวที่เหมาะสม
 4. ประเภทดอก โดยทั่วไปเก็บในช่วงดอกเริ่มบาน แต่บางชนิดเก็บในช่วง ดอกตูม เช่น กานพลู เป็นต้น
 5. ประเภทผลและเมล็ด พืชสมุนไพรบางอย่างอาจเก็บในช่วงที่ผลยังไม่สุกกั มี เช่น ฝรั่ง เก็บผลอ่อนใช้แก้ท้องร่วง แต่โดยทั่วไปมักเก็บตอนผลแก่เต็มที่แล้ว ตัวอย่างเช่น มะแว้ง ต้น, มะแว้งเครือ, ดีปลี, เมล็ดผักทอง, เมล็ดชุมเห็ดไทย, เมล็ดสะแก เป็นต้น
- นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ตามการถ่ายทอดประสบการณ์ของแพทย์ไทยโบราณ นั้น ยังมีการเก็บยาตามฤดูกาล วัน โมงยาม และทิศอีกด้วย เช่น ใบควรเก็บในตอนเช้าวันอังคาร ฤดู ฝนทางทิศตะวันออก เป็นต้น

7.2 วิธีเก็บยาสมุนไพรตามตำราโบราณการเก็บยาสมุนไพรตามตำราโบราณ

ส่วนประกอบของพืชสมุนไพรเราสามารถนำมาใช้ได้ทุกส่วนตัวยานในพืช สมุนไพร จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น คำนึงถึงชนิดของยาว่าถูกต้องหรือไม่ส่วน ไหนของพืชที่ใช้เป็นยา ราก ลำต้น ใบ ดอก หรือผล พื้นดินที่ปลูก อากาศ การเก็บในช่วงระยะเวลา ที่เหมาะสม การเลือกเก็บยาอย่างถูกวิธีนั้น ก็จะมีผลต่อคุณภาพหรือฤทธิ์ของยาที่จะนำมารักษาโรค ด้วย เราจึงต้องมีหลักเกณฑ์ในการเก็บสมุนไพรอย่างถูกวิธีเพื่อให้ได้ยาที่มีคุณภาพโดยมีวิธีเก็บ 4 วิธี คือ มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์แผนไทยเดิม โรงเรียนอายุรเวท ชีวโกมารภักดิ์, (2548)

7.2.1 เก็บตามฤดูกาล

ฤดูร้อน	เก็บ	แก่นหรือราก
ฤดูฝน	เก็บ	ใบ ดอก
ฤดูหนาว	เก็บ	เปลือก กระทบ เนื้อไม้

7.2.2 เก็บตามทิศทั้ง 4

วันจันทร์	วันเสาร์	เก็บยาที่อยู่ทางทิศตะวันตก
วันพุธ	วันศุกร์	เก็บยาที่อยู่ทางทิศใต้
วันอาทิตย์	วันอังคาร	เก็บยาที่อยู่ทางทิศตะวันออก
วันพฤหัสบดี		เก็บยาที่อยู่ทางทิศเหนือ

7.2.3 เก็บตามวันและเวลา

วัน	เช้า	สาย	เที่ยง	เย็น
อาทิตย์	ต้น	ใบ	ราก	เปลือก
จันทร์	ใบ	แก่น	ต้น	เปลือก
อังคาร	ใบ	เปลือก	ต้น	ราก
พุธ	ราก	เปลือก	ต้น	แก่น
พฤหัสบดี	แก่น	ใบ	ราก	เปลือก
ศุกร์	ราก	ต้น	เปลือก	ใบ

7.2.4 เก็บตามยาม

1) เวลากลางวันมี 4 ยาม

ยาม 1	เวลา	06.00 - 09.00 น.	เก็บใบ ดอก ผล
ยาม 2	เวลา	09.00 - 12.00 น.	เก็บกิ่ง ก้าน
ยาม 3	เวลา	12.00 - 15.00 น.	เก็บต้น เปลือก แก่น
ยาม 4	เวลา	15.00 - 18.00 น.	เก็บราก

2) เวลากลางคืนมี 4 ยาม

ยาม 1	เวลา	18.00 - 21.00 น.	เก็บราก
ยาม 2	เวลา	21.00 - 24.00 น.	เก็บต้น เปลือก แก่น
ยาม 3	เวลา	24.00 - 03.00 น.	เก็บกิ่ง ก้าน
ยาม 4	เวลา	03.00 - 06.00 น.	เก็บใบ ดอก ผล

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชน ซึ่งผู้วิจัยค้นพบงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถจำแนกได้ 2 ส่วน ดังนี้

1. การวิจัยเกี่ยวกับชนิดและวงศ์ของพืชสมุนไพร

ศิริวรรณ สุทธจิตต์ และคนอื่น ๆ (2542: 9; อ้างถึงใน บรรณารักษ์ ปันตระกูล, 2545: 12) ได้ศึกษา การใช้สมุนไพรของชาวกะเหรี่ยง บ้านแม่ยางห้า อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ โดยการสัมภาษณ์หมอชาวบ้าน 1 คน พบว่าตัวอย่างสมุนไพร มี 37 ชนิด จัดอยู่ใน 28 วงศ์ ส่วนที่นำมาใช้มากที่สุด คือ ราก และวิธีเตรียมโดยมักต้มน้ำดื่มเป็นส่วนใหญ่ เมื่อนำข้อมูลมาเปรียบเทียบกับสมุนไพรไทย พบว่า มีพืชจำนวน 3 ชนิด ที่นำมาใช้ประโยชน์คล้าย ๆ กัน 10 ชนิด นำมาใช้ประโยชน์แตกต่างกัน ที่เหลือไม่พบว่ามีกรนำมาในตำราสมุนไพรไทย

เกศริน มณีนน (2544: 3) ได้ศึกษา พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชนเผ่าชาวกูใน จังหวัดตรัง พัทลุง และยะลา พบว่า พืชพรรณที่นำมาใช้ประโยชน์ 171 ชนิด จาก 69 วงศ์ 128 สกุล พืชสมุนไพร 58 ชนิด พืชอาหาร 96 ชนิด พืชใช้สร้างที่อยู่อาศัย 12 ชนิด และพืชที่ใช้ประโยชน์อื่น ๆ 5 ชนิด

ศิริมาลย์ พลาอุทม์ และคนอื่น ๆ (2544: 22-40) ได้ศึกษา การสำรวจสมุนไพรพื้นบ้าน ป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง อ.อ่าวน้ำลึก จ.กระบี่ สามารถรวบรวมพรรณพืชได้ทั้งหมด 90 ชนิด จำแนกใบเลี้ยงคู่ 63 ชนิด จำแนกใบเลี้ยงเดี่ยว 23 ชนิด เฟิร์น 1 ชนิด พืชเมล็ดเปลือย 1 ชนิด วงศ์ที่มีสมุนไพรมากที่สุด คือ Rubiaceae 12 ชนิด พบพืชที่ยังไม่มีการบันทึกเป็นสมุนไพร 6 ชนิด สมุนไพรที่นำมาใช้ในรูปแบบตำรับยา 51 ชนิด รวมเป็น 17 ตำรับ ใช้เป็นยาเดี่ยว 38 ชนิด และอีก 1 ชนิด เป็นยาเดี่ยวและยาดำรับ

วุฒิสักดิ์ ปูลึง (2544:) ได้ศึกษา พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชนเผ่ากะเหรี่ยง หมู่บ้านแม่กาน้อย และหมู่บ้านแม่กลางหลวง จ.เชียงใหม่ พบว่า ชนเผ่ากะเหรี่ยงนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ จำนวน 30 ชนิด

วงศ์สถิต ฉั่วกุล (2548: 23-43) ได้ศึกษา สมุนไพรพื้นบ้าน อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี จากการศึกษาสามารถรวบรวมสมุนไพรทั้งหมด 95 ชนิด จำแนกเป็นสมุนไพรรวม 57 วงศ์ ประกอบ ด้วยใบเลี้ยงคู่ 42 วงศ์ 72 ชนิด พืชใบเลี้ยงเดี่ยว 13 วงศ์ 21 ชนิด พืชเมล็ดเปลือย 1 วงศ์ 1 ชนิด และเฟิร์น 1 วงศ์ 1 ชนิด สมุนไพรจำนวน 39 ชนิด ใช้ในรูปยาดำรับร่วมกับสมุนไพรอื่นๆ

เลอศักดิ์ ประจวบอารีย์ (2551) ได้ศึกษา สมุนไพรพื้นบ้านของชนเผ่ากะเหรี่ยง บ้านโป่งลึก อำเภอกำแพงกระเจาน จังหวัดเพชรบุรี พบว่า พรรณพืชสมุนไพรที่ชนเผ่ากะเหรี่ยงบ้านโป่งลึก นำมาใช้ประโยชน์เกี่ยวข้องกับสุขภาพคนและสัตว์ ได้แก่ ใช้เป็นยา และใช้เป็นอาหาร จำนวน 165

ชนิด สามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ ใช้สมุนไพรรักษาโรค จำนวน 97 ชนิด ใช้เป็นอาหาร จำนวน 83 ชนิด และพืชที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพจำนวน 10 ชนิด

ยุทธนา ทองบุญเกื้อ (2551: 80) ได้ศึกษาความหลากหลายและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในวนอุทยานถ้ำเพชร - ถ้ำทอง อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ สำรวจพบพืชสมุนไพรทั้งหมด 263 ชนิด (species) 80 วงศ์ (family) เป็นพรรณไม้ท้องถิ่น (native species) ทั้งหมด 231 ชนิด พรรณไม้ต่างถิ่น (exotic species) 32 ชนิด จำแนกตามวิสัยพืช (plant habit) ที่พบมากสามอันดับแรกได้แก่ ไม้ต้น (tree) 69 ชนิด ไม้ล้มลุก (herb) 51 ชนิดและไม้เถา (climber) 36 ชนิดตามลำดับ วงศ์พืชที่พบมากที่สุดสามอันดับแรกได้แก่ วงศ์ EUPHORBIACEAE จำนวน 20 ชนิด วงศ์ LEGUMINOSAE-CAESALPINIOIDEAE จำนวน 18 ชนิด วงศ์ LEGUMINOSAE-PAPILIONOIDEAE จำนวน 13 ชนิด ตามลำดับ พืชสมุนไพรที่พบนอกจากใช้ประโยชน์ในด้านเป็นยาบำบัดรักษาโรคและบำรุงร่างกายให้แข็งแรงและยังสามารถใช้เป็นพืชอาหารพื้นบ้าน ใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างและทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ และการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชุมชนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ พื้นที่วนอุทยานถ้ำเพชร - ถ้ำทอง ในด้านเป็นยาบำบัดรักษาโรคและบำรุงร่างกายให้แข็งแรงนั้น ชนิดพืชสมุนไพรที่มีการใช้ประโยชน์มากและมีศักยภาพที่จะพัฒนาเพื่อเป็นพืชเศรษฐกิจในระดับชุมชน

อรทัย เนียมสุวรรณ และคนอื่น ๆ (2555: 160) ได้ศึกษา การสำรวจพืชสมุนไพรที่ใช้เพื่อบำรุงกำลัง จากป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่ สามารถรวบรวมพืชสมุนไพรได้ 33 ชนิด จัดอยู่ใน 23 วงศ์ 32 สกุล วงศ์พืชที่พบชนิดพืชสมุนไพรมากที่สุด คือ วงศ์ RUBIACEAE จำนวน 4 ชนิด FABACEAE 3 ชนิด และวงศ์ ACANTHACEAE, ANNONACEAE, EUPHORBIACEAE และ GNETACEAE วงศ์ละ 2 ชนิดตามลำดับ โดยพืชที่นำมาเป็นสมุนไพรเพื่อบำรุงกำลังจัดเป็นไม้พุ่มมากที่สุด ส่วนที่นิยมนำมาใช้คือส่วนใต้ดิน และนิยมเตรียมยาโดยการต้ม พืชสมุนไพรที่สำรวจได้สามารถแบ่งตามสรรพคุณที่รักษาออกเป็น 7 กลุ่ม คือ บำรุงกำลัง บำรุงร่างกาย บำรุงธาตุ บำรุงกำหนด แก้ปวดเมื่อย แก้อ่อนเพลียและยาอายุวัฒนะ โดยสมุนไพรส่วนใหญ่ใช้เพื่อบำรุงกำลังโดยตรง พบจำนวน 17 ชนิด

สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์ และคนอื่น ๆ (2556) ได้ศึกษา พืชสมุนไพรประจำถิ่นและภูมิปัญญาการประยุกต์ใช้สำหรับการแพทย์พื้นบ้านในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พืชสมุนไพรหลายชนิดที่นิยมนำมาใช้ในรักษาโรคหรือกลุ่มอาการผิดปกติของร่างกายและแต่ละชนิดที่นำมาใช้จะมีสรรพคุณหลายอย่าง แต่จะมีชื่อเรียกของชนิดและพันธุ์พืชสมุนไพรที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่นๆ และยังพบว่ายังมีพืชไม่กี่ชนิดที่นำมาใช้กับโรคหรือกลุ่มอาการที่เหมือนกัน ประชาชนมีความรู้เรื่องการใช้พืชสมุนไพรรักษาโรคอยู่ในเกณฑ์ที่ดี และสนใจในเรื่องการใช้สมุนไพร ภูมิปัญญาการใช้พืช

สมุนไพรเป็นเรื่อง การบำบัดรักษาอาการป่วยพื้นฐานใน ชีวิตประจำวันซึ่งเป็นอาการ กลุ่มอาการและโรคที่ไม่รุนแรงนักคือ ท้องผูก ท้องเสีย แผลในกระเพาะ ไอ เจ็บคอ ขับเสมหะ

ฮาร์ชา และคนอื่น ๆ (Harsha *et al* , 2002: 281-287) ได้ศึกษา สมุนไพรพื้นบ้านของชนเผ่า kunabi ที่อาศัยอยู่ในเมือง Karnata ประเทศอินเดีย พบว่า พืชสมุนไพรที่ชนเผ่า kunabi นำไปใช้ประโยชน์มีจำนวน 45 ชนิด จาก 26 วงศ์ ส่วนใหญ่ใช้ในการรักษาอาการทั่วไป เช่น ใช้ ไอ จุกเสียดแน่นท้อง และอื่น ๆ

กาลา (Kala, 2005: 1-7) ได้ศึกษา สมุนไพรพื้นบ้านของชนเผ่า Apatani ประเทศอินเดีย พบว่า ชนเผ่า Apatani ใช้ประโยชน์สมุนไพรทั้งหมด 158 ชนิด 34 วงศ์ 124 สกุล พืชสมุนไพรส่วนใหญ่อยู่ในวงศ์ Asteraceae

บัททารัย, ชาดูวารี และไทเลอร์ (Bhattarai, Chaudhary & Tylor, 2006: 1-8) ได้ศึกษา การใช้สมุนไพรพื้นบ้านของชนเผ่า Gurungs ซึ่งป็นชนเผ่าที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในธิเบต ประเทศเนปาล พบว่า พืชสมุนไพรที่ชนเผ่า Gurungs นำไปใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคและการเจ็บป่วยมีทั้งหมด 90 ชนิด จาก 40 วงศ์ 73 สกุล และพบพืชสมุนไพรที่ยังไม่เคยมีการบันทึกมาก่อนจำนวน 45 ชนิด

อิกเนซิมูธู, อัยยานา และชีวารามาเนน (Ignacimuthu, Ayyana & Sivaraman, 2006: 1-7) ได้ศึกษาและรวบรวมสมุนไพรของชนเผ่าต่างๆ ที่อาศัยในเขต Madurai ประเทศอินเดีย พบว่า สมุนไพรที่เผ่าต่าง ๆ ใช้ประโยชน์ในการรักษาการเจ็บป่วย ทั้งหมด 60 ชนิด จาก 32 วงศ์ วิธีการใช้ส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรสด

พัททานก, สุฎฏาการ์ และเมอร์ธีย์ (Pattanaik, Sudhakar & Merthy, 2008: 67-71) ได้ศึกษา การใช้สมุนไพรของชนเผ่า Didayi ในเมือง Orissa ประเทศอินเดีย พบว่าชนเผ่า Didayi มีการใช้สมุนไพร 53 ชนิด 34 วงศ์

2. การวิจัยเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และสรรพคุณของพืชสมุนไพร

จรูญ สันทวีวรกุล และคนอื่น ๆ (2541) ได้ศึกษา การใช้สารสกัดหยาบจากใบสาบเสือรักษาบาดแผลจากการตอนลูกสุกร พบว่า สารสกัดหยาบที่ได้จากใบสาบเสือชนิดต่าง ๆ คือ ใบอ่อน ใบแก่ และใบรวมโดยการคั้นสดมีผลในการรักษาบาดแผลที่เกิดจากการตอนของลูกสุกร โดยมีประสิทธิภาพในการรักษาบาดแผลทำให้แผลหายเร็วกว่ากลุ่มลูกสุกรที่ได้รับการรักษาบาดแผลด้วยทิงเจอร์ไอโอดีนอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติจำนวนวันที่บาดแผลมีอาการบวมและมีการเชื่อมติดของเนื้อเยื่อของกลุ่มลูกสุกรที่ได้รับการรักษาโดยสารสกัดจากสาบเสือชนิดต่าง ๆ น้อยกว่ากลุ่มลูกสุกรที่ได้รับการรักษาบาดแผลด้วยทิงเจอร์ไอโอดีนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติแสดงว่า

สารสกัดหยาบจากใบสาบเสือสามารถใช้ทดแทนยาทางเจอร์โอไดโนในการรักษาบาดแผลจากการตอนในลูกสุกรได้

อัจฉรา นัตรแก้ว และคนอื่น ๆ (2552: 33-36) ได้ศึกษา ประสิทธิภาพของสารสกัดหยาบจากใบจี้เหล็กต่อการยับยั้งเชื้อรา *Fusarium* sp. และ *Lasiodiplodia theobromae* สาเหตุโรคขั้วหวีเน่าของกล้วย พบว่าที่ความเข้มข้น 10,000 mg/l ไม่สามารถยับยั้งการเจริญของเส้นใยเชื้อราทั้งสองชนิดนี้ได้ ในขณะที่ที่ความเข้มข้น 10,000 mg/l สามารถยับยั้งการงอกของสปอร์เชื้อรา *Fusarium* sp. และ *L. theobromae* ได้เท่ากับ 100% และ 64.36% ตามลำดับ จากผลการทดลองนี้แสดงให้เห็นว่าสารสกัดหยาบจากใบจี้เหล็กที่ความเข้มข้น 10,000 mg/l มีประสิทธิภาพในการยับยั้งการงอกของสปอร์เชื้อราทั้งสองชนิดได้ แต่ไม่สามารถยับยั้งการเจริญของเส้นใยเชื้อราได้ ดังนั้นหากจะนำสารสกัดหยาบจากใบจี้เหล็กไปใช้ในการควบคุมโรคขั้วหวีเน่าของกล้วย ควรใช้ก่อนที่จะมีการเข้าทำลายของเชื้อราทั้งสองชนิดนี้

มงคล คงเสน และคนอื่น ๆ (2556: 153) ได้ศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของต้นลูกใต้ใบ ชนิดของต้นลูกใต้ใบที่พบ ในประเทศไทย สรรพคุณโดยทั่วไปของต้นลูกใต้ใบ ประโยชน์ของลูกใต้ใบ องค์ประกอบของสารเคมีในลูกใต้ใบและฤทธิ์ของลูกใต้ใบ พบว่า ต้นลูกใต้ใบเป็นวัชพืชสมุนไพรที่มีสารที่เป็นประโยชน์ เช่น โกลโคไซด์ ซาโพนิน ฟลาโวนอยด์ อัลคาลอยด์ แทนนิน และลิคแนน เป็นต้น มีฤทธิ์ต้านไวรัสตับอักเสบ ยับยั้งเชื้อเอดส์ ต้านเชื้อไวรัสลดการอักเสบ ยับยั้งการ เกิดอนุมูลอิสระลดการเกิดแผลในกระเพาะอาหาร แก้อาการท้องเสีย ต้านเนื้องอก มะเร็ง และการก่อกลายพันธุ์ คุมกำเนิด และป้องกันพิษจากพาราเซตามอลได้ ต้นลูกใต้ใบเป็นสมุนไพรที่มีสารสกัดที่มีคุณค่าและประโยชน์ต่อร่างกายในด้านการ ป้องกันโรค และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสัตว์ได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

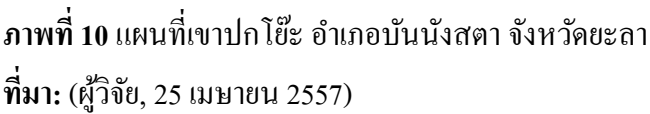
การศึกษารัั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิจัยแบบผสม (Mixed methodology) โดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative technique) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative technique) มีวิธีการดำเนินการ ดังนี้

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Technique)

1. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยการคุยกับหมอพื้นบ้าน ตัวแทนชาวบ้าน และปราชญ์ชาวบ้าน มีการถามและสนทนาเกี่ยวกับ การสนทนามีแนวคำถามเป็นแกน (ภาคผนวก ก) โดย มีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม มีจำนวน 5 คน มีการบันทึกข้อมูลโดยมีผู้ช่วยในการจดบันทึกและใช้เครื่องบันทึกเสียงในการบันทึกข้อมูลในการสนทนากลุ่ม

2. การเก็บตัวอย่างพืชสมุนไพร มีวิธีดังนี้

2.1 กำหนดแหล่งสำรวจพันธุ์พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา (ภาพที่ 10) โดยใช้พื้นที่เขาปกไย๊ะบริเวณที่ติดกับบ้านตลาดนิคม เป็นพื้นที่ที่หมอพื้นบ้านชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้านเข้าไปเก็บพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์

ภาพที่ 10 แผนที่เขাপกไย้ อำเภอบ้านนั้งสตา จังหวัดยะลา
ที่มา: (ผู้วิจัย, 25 เมษายน 2557)

เขาปกไย๊ะ ชาวบ้านเรียกกันว่า **“เขาหลังคา”** เนื่องจากภูเขามีสถลักษณะคล้ายรูปหลังคา สูงจากระดับน้ำทะเล 1,096 เมตร เป็นภูเขาที่สูงที่สุดในเขตพื้นที่ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา และเป็นแผ่นดินที่สูงที่สุดในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ป่าไม้เบญจพรรณ และสัตว์ป่า เป็นแหล่งกำเนิดน้ำตกสุทาลัย มีอากาศหนาวตลอดปี เนื่องจากมีหมอกปกคลุมยอดเขาทั้งวัน

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอรามัน จังหวัดยะลา

ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอรีเสะ จังหวัดนราธิวาส

2.2 การติดต่อปราชญ์ชาวบ้านหรือหมอพื้นบ้าน จะอาศัยความรู้จักในพื้นที่ในการพาไป แนะนำปราชญ์ชาวบ้านหรือหมอพื้นบ้านเพื่อช่วยนำทางสำรวจสมุนไพรที่ประชาชนใช้ ประโยชน์และสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพร

2.3 การสำรวจและเก็บตัวอย่างชนิดพืชสมุนไพรพร้อมบันทึกภาพและรายละเอียดสำคัญ ที่เกี่ยวกับพืชสมุนไพร เช่น ถ่ายภาพชนิดพืชสมุนไพร บันทึกชื่อท้องถิ่นของพืชสมุนไพร ส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์ วิธีการใช้ประโยชน์ เป็นต้น โดยอุปกรณ์การเก็บตัวอย่าง ประกอบด้วย

1) กล้องถ่ายรูป 2) สมุดบันทึก ปากกา ดินสอ และ 3) กรรไกรและมีด

2.4 การประชุมกลุ่มย่อย โดยมีการจัดประชุมหมอพื้นบ้าน ตัวแทนชาวบ้าน และ ปราชญ์ชาวบ้าน ในการสรุปผลการเก็บตัวอย่างพืชสมุนไพรต่าง ๆ โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพรร่วมสรุปข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และจากการเก็บตัวอย่างชนิดพืชสมุนไพร

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative technique)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (Population and Sample)

ประชากรในการวิจัย คือ คราวเรือนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ บ้านตลาดนิคม ตำบล ตลิ่งชัน อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา โดยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยอาศัยการแนะนำของหน่วยตัวอย่างที่ได้เก็บข้อมูลไปแล้ว จำนวนทั้งหมด 138 คราวเรือน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ประกอบด้วย 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลสภาพเศรษฐกิจ สังคมและข้อมูลทั่วไป และ ตอนที่ 2 ข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์สมุนไพร

(ภาคผนวก ข) ซึ่งในส่วนที่ต้องการข้อมูลละเอียดจะใช้การสัมภาษณ์แบบมีจุดความสนใจเฉพาะจากผู้ให้ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. นำข้อมูลจากการทำสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จัดหมวดหมู่ของพีชสมุนไพรรักษาโรคตามลักษณะการนำมารักษาโรค นำเสนอข้อมูลโดยการบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ในลักษณะรูปภาพการบรรยายภาพประกอบ ฯลฯ และสรุปกรรมวิธีการใช้สมุนไพรรูปแบบต่าง ๆ
2. ข้อมูลเชิงปริมาณจะตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล นำข้อมูลมาวิเคราะห์ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป หาค่าสถิติการแจกแจงความถี่ และค่าร้อยละ

แผนปฏิบัติการวิจัย

ตารางที่ 2 แสดงแผนปฏิบัติการวิจัย

ลำดับที่	กิจกรรม	ระยะเวลาดำเนินการ
1	ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2556
2	ศึกษาประชากรและเลือกกลุ่มตัวอย่าง	พฤษภาคม – มิถุนายน 2556
3	สร้างเครื่องมือ ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไข	พฤษภาคม – มิถุนายน 2556
4	เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง	พฤษภาคม 2556 – พฤษภาคม 2557
5	วิเคราะห์ข้อมูลและแปลความหมาย	มิถุนายน – กันยายน 2557
6	เขียนต้นฉบับวิทยานิพนธ์	ตุลาคม – ธันวาคม 2557
7	พิมพ์วิทยานิพนธ์และเข้าเล่ม	มีนาคม 2558
8	เสนอวิทยานิพนธ์	มีนาคม 2558

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา พบสมุนไพรที่ประชาชนมาใช้ประโยชน์ โดยเก็บข้อมูลประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านตลาดนิคม การศึกษาใช้ระยะเวลาระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ 2556 – มีนาคม 2558 โดยวิธีการสนทนากลุ่มกับหมอพื้นบ้าน ตัวแทนชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่ ผลการศึกษาได้ ดังนี้

1. ความหลากหลายของพืชสมุนไพรที่ประชาชนอาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา นำมาใช้ประโยชน์
2. กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา
3. การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์สมุนไพรรักษาโรคของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ความหลากหลายของพืชสมุนไพรที่ประชาชนอาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา นำมาใช้ประโยชน์

จากการสนทนากลุ่มและสำรวจชนิดพืชสมุนไพรพร้อมบันทึกภาพและรายละเอียดสำคัญที่เกี่ยวกับพืชสมุนไพรบริเวณเขาปกไย๊ะ พบว่าพืชสมุนไพรในพื้นที่ที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคบำรุงร่างกายและประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ จำนวนทั้งสิ้น 42 วงศ์ 70 ชนิด จำแนกตามสรรพคุณการรักษาโรคและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งหมด 16กลุ่ม โดยสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคบำรุงร่างกาย ได้แก่ กลุ่มที่ 1-15 ดังตารางที่ 3 –17 และสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ในการประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ 1 กลุ่ม ได้แก่ ตารางที่ 18 ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 3 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกะปองที่ประชาชนนำมาใช้แก้ไข้ ลดความร้อน
แก้ปวด

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: กระดุกไก่อดำ ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Gendarussa vulgaris</i> Nees.	ACANTHACEAE	แก้ปวดศีรษะ แก้ไข้ แก้ไข้ ลดความร้อน
2		ชื่อ: รางจืด ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Thunbergia laurifolia</i> Lindl.	ACANTHACEAE	แก้ร้อนใน แก้ไอเสบ แก้ปวดบวม
3		ชื่อ: หงอนไก่ไทย ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Celosia argentea</i> Linn.	AMARANTHACEAE	แก้ปวดศีรษะ ห้ามเลือด
4		ชื่อ: ผักกราดหัวแหวน ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Acmella oleracea</i> (L.) R.K.Jansen	COMPOSITAE	แก้ปวดฟัน แก้ปวดศีรษะ

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
5		ชื่อ: กูดตัน ชื่อมลายู: ปากู ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Cyathea borneensis</i> Copel.	CYATHEACEAE	แก้พิษไข้กาฬ แก้ร้อนใน กระหายน้ำ
6		ชื่อ: หญ้าตุ้มหู ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Cyperus brevifolius</i> (Rottb) Hassk.	CYPERACEAE	แก้ไข้ แก้ไอ แก้เจ็บคอ
7		ชื่อ: หญ้าลูกใต้ใบ ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Tamalaki, Hazardana ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Phyllanthus amarus</i> Schum & Thonn.	EUPHORBIACEAE	แก้ร้อนใน ลด ไข้
8		ชื่อ: กระถิน ชื่อมลายู: ปือตาแปเราะ ชื่อสามัญ: White Popinac, Lead Tree ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Leucaena leucocephala</i> (Lamk.) de Wit.	LEGUMINOSAE	แก้ร้อนใน กระหายน้ำ ช่วยให้เจริญ อาหาร บำรุง หัวใจ

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
9		ชื่อ: กระดังง์ ชื่อมลายู: ตาเปาะกาทักกูบา ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Bauhinia scandens</i> L.	LEGUMINOSAE- CAESALPINIOIDEAE	แก้ตัวร้อน แก้ไข้
10		ชื่อ: บอระเพ็ด ชื่อมลายู: บาแควอติ ชื่อสามัญ: Heart – Leaved Moonseed ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Tinospora crispa</i> (L.) Miers ex Hook.f. & Thomson.	MENISPERMACEAE	แก้ไข้ แก้ร้อนใน
11		ชื่อ: โคลงเคลง ชื่อมลายู: คูไ้ะ ชื่อสามัญ: Melabar Melastome ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Melastoma Malabathricum</i> L. subsp. Malabathricum.	MELASTOMATACEAE	แก้ร้อนใน
12		ชื่อ: ห่อข้าวสาคา ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Elkhorn fern, Disk staghorn, Crown Staghorn ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Platycerium cronarium</i> (Koen.) Desv.	POLYPODIACEAE	บรรเทาอาการ ปวด ลดไข้

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
13		ชื่อ: ไหลเผือก ชื่อมลายู: ตงกัตอาลี ชื่อสามัญ: Tongkat Ali ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Eurycoma longifolia</i> Jack.	SIMAROUBACEAE	แก้ไข้ บำรุงกำลัง
14		ชื่อ: หญ้าหางงู ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Brazilion Tea ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Stachytarpheta jamaicensis</i> (L.) Vahl.	VERBENACAE	แก้ไข้ ลดไข้
15		ชื่อ: กระเทียม ชื่อมลายู: จูแะ ชื่อสามัญ: Ginger ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Zingiber zerumbet</i> (L.) Smith.	ZINGIBERACEAE	แก้ไข้ตัวร้อน บำรุงธาตุ แก้ลม

จากตารางที่ 3 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ไข้ ลดความร้อน แก้ปวด มีจำนวนทั้งสิ้น 14 วงศ์ 15 ชนิด ได้แก่ กระตูดไก่ดำ รางจืด หงอนไก่ไทย ผักคราดหัวแหวน กูดต้น หญ้าค่อม หญ้าลูกใต้ใบ กระถิน กระโถลิง บอระเพ็ด โคลงเคลง ห่อข้าวสาคู ไหลเผือก หญ้าหางงู และกระเทียม มีสมุนไพร 2 ชนิดอยู่ในวงศ์เดียวกัน และ 13 ชนิดอยู่ในวงศ์ที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 4 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกะปองที่ประชาชนนำมาใช้แก้ท้องขึ้น ท้องอืด
ท้องเฟ้อ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: โสย่ำ ชื่อมลายู: ตีอปา ชื่อสามัญ: Wax Plant ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Hoya parasitica</i> (Roxb.) Wall. Ex Wight.	ASCLEPIADACEAE	แก้ท้องอืดในเด็ก
2		ชื่อ: เพกา ชื่อมลายู: แบกอ ชื่อสามัญ: Broken Bones Tree ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Oroxylum indicum</i> (L.) Kurz.	BIGNONIACEAE	แก้ท้องผูก ช่วยในการขับถ่ายลม
3		ชื่อ: ว่านธรณีสาร ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Phyllanthus pulcher</i> Wall. Ex Mull. Arg.	EUPHORBIACEAE	ขับลมในลำไส้
4		ชื่อ: ทำม้ง ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Litsea ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Litsea petiolata</i> Hook. F.	LAURACEAE	แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ และจุกเสียด

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
5		ชื่อ: ชุมเห็ดไทย ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Foetid Cassia, Sickle senna ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Senna tora</i> (L.) Roxb.	LEGUMINOSAE	ช่วยแก้อาการ ท้องผูก
6		ชื่อ: ข่าแดง ชื่อมลายู: กูวะแมเราะ ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Achasma</i> <i>sphaerocephallum</i> Holtt.	MORACEAE	ขับลม ช่วยให้ เจริญอาหาร
7		ชื่อ: ชะพลู ชื่อมลายู: กาเคาะ ชื่อสามัญ: Wildbetel Leafbush ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Piper</i> <i>sarmentosum</i> Roxb.	PIPERACEAE	แก้ท้องอืดเฟ้อ ขับลม รักษา โรคเบาหวาน
8		ชื่อ: พลู ชื่อมลายู: ซีเม๊ะ ชื่อสามัญ: Betel Vine, Plu ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Piper betle</i> Linn.	PIPERACEAE	ขับลมในลำไส้

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
9		ชื่อ: วาด ชื่อมลายู: ปือรือตะ ชื่อสามัญ: ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Congea tomentosa</i> Roxb.	VERBENACEAE	แก้ท้องอืด ท้องเดิน ในเด็ก แรกเกิด – หนึ่งปี
10		ชื่อ: ดาหลา ชื่อมลายู: กาแต ชื่อสามัญ: Torch Ginger ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Etlingera elatior</i> (Jack) R.M. Smith.	ZINGIBERACEAE	ช่วยขับลมและแก้ ท้องอืดท้องเฟ้อ
11		ชื่อ: ข่าลิง ชื่อมลายู: กูวะกือติง ชื่อสามัญ: Orchid Ginger, Narrow – leaved Alpinia ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Alpinia conchigera</i> Griff.	ZINGIBERACEAE	แก้ปวดท้อง จุกเสียดแน่นเฟ้อ

จากตารางที่ 4 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไช้ที่ประชาชนนำมาใช้แก้ท้องขึ้น
ท้องอืด ท้องเฟ้อ มีจำนวนทั้งสิ้น 10 วงศ์ 11 ชนิด ได้แก่ โยฮ่า เพกา ว่านธรณีสาร ทำมั่ง ชุมเห็ด
ไทย ข่าแดง สะพลู พลุ ดาหลา ข่าลิง และปือรือตะ มีสมุนไพร 2 ชนิดอยู่ในวงศ์เดียวกัน และ 9
ชนิดอยู่ในวงศ์ที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 5 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกโหล่งที่ประชาชนนำมาใช้บำรุงหัวใจและ
บำรุงกำลัง

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: จันทผา ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: จันทผา ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Dracaena loureiri</i> Gagnep.	AGAVACEAE	บำรุงหัวใจ
2		ชื่อ: โศไม่รู้งุ้ม ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Elephants Foot ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Elephantopus scaber</i> L.	ASTERACEAE	บำรุงหัวใจ
3		ชื่อ: มันทราย ชื่อมลายู: สุปีบุรง ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Dioscorea glabra</i> Roxb.	DIOSCOREACEAE	บำรุงร่างกาย
4		ชื่อ: สะเดา ชื่อมลายู: สะแต ชื่อสามัญ: Siamese neem tree, Nim , Margosa, Quinine ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Azadirachta indica</i> A. Juss. Var. <i>Siamensis</i> Valeton.	MELIACEAE	บำรุงธาตุใน ร่างกาย บำรุงโลหิต ช่วยให้เจริญ อาหาร

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
5		ชื่อ: หมากหมก ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Lepionurus sylvestris</i> Blume.	OPILIACEAE	ยาบำรุงกำลัง
6		ชื่อ: เต่าร้างแดง ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Fishtail Palm, Wart Fishtail Palm ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Caryota mitis</i> Lour.	PALMAE	คั้นน้ำดื่ม บำรุงกำลัง แก้ไข้ใน
7		ชื่อ: ลำไ้ ชื่อมลายู: นิดิง ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Stenochlaena palustris</i> (Burm.f.) Bedd.	POLYPODIACEAE	บำรุงเลือด
8		ชื่อ: บัวผุด หัวบัวตูม ชื่อมลายู: กู๊ะเกะมอ ชื่อสามัญ: <i>Sapria Himalayana</i> ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Rafflesia kerri</i> Meije.	RAFFLESACEAE	บำรุงกำลัง บำรุงหัวใจ

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
9		ชื่อ: ขอบ้าน ชื่อมลายู: มูด ชื่อสามัญ: Indian Mulberry ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Morinda citrifolia</i> L.	RUBIACEAE	บำรุงสายตา หัวใจ
10		ชื่อ: หัวร้อยรู ชื่อมลายู: คาตูปูตาลีมา ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Hydnophytum formicarium</i> Jack.	RUBIACEAE	บำรุงหัวใจ รักษามะเร็ง
11		ชื่อ: ว่านนางครวญ ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Bat flower, Black lily ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Tacca integrifolia</i> KerGawl.	TACCACEAE	บำรุงกำลัง ช่วยเจริญอาหาร

จากตารางที่ 5 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไธยะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการบำรุงหัวใจ บำรุงกำลัง มีจำนวนทั้งสิ้น 10 วงศ์ 11 ชนิด ได้แก่ จันทน์ ไม้ไม่รู้ลืม มันทราย สะเดา หมากหมก เต่าร้างแดง ลำเท็ง บัวผุด ขอบ้าน หัวร้อยรู และว่านนางครวญ มีสมุนไพร 2 ชนิด อยู่ในวงศ์เดียวกัน และ 9 ชนิดอยู่ในวงศ์ที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 6 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกโย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้แก้อาการเกี่ยวกับทาง
ทางเดินปัสสาวะ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: จิงจ้อเหลือง ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Merremia vitifolia</i> Haller f.	CONVOLVULCACEAE	แก้อาการ ทางเดิน ปัสสาวะอักเสบ
2		ชื่อ: ฝอยทอง ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Dodder ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Cuscuta chinensis</i> Lamk.	CUSCUTACEAE	บำรุงไต ขับลม แก้ปวด
3		ชื่อ: โขนใหญ่ ชื่อมลายู: รือแซ ชื่อสามัญ: Bracken Fern ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Dicranopteris linearis</i> (Burm.f.) Underw var. linearis	GLEICHENIACEAE	ขับปัสสาวะ ขับ พยาธิ
4		ชื่อ: กระแตไต่ไม้ ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Drynaria quercifolia</i> (L.) J.Sm.	POLYPODIACEAE	ขับปัสสาวะ แก้ ปวด

จากตารางที่ 6 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกโย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์
ในการแก้อาการเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ มีจำนวนทั้งสิ้น 4 วงศ์ 4 ชนิด ได้แก่ จิงจ้อเหลือง
ฝอยทอง โขนใหญ่และกระแตไต่ไม้ สมุนไพรทั้ง 4 ชนิดอยู่ในวงศ์ที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 7 แสดงภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกะโหลกที่ประชาชนนำมาใช้แก้บิด ท้องเดิน
ท้องร่วง โรคกระเพาะ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: มะตาด ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Chulta, Chalta, Ouu, Elephant Apple ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Dillenia indica</i> L.	DILLENACEAE	เป็นยาระบาย ฝาด สมาน และลดไข้ บำรุงร่างกาย
2		ชื่อ: จิกน้ำ ชื่อมลายู: ปู่ตะ ชื่อสามัญ: Powderpuff tree Bottle Brush Oak ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Barringtonia acutangula</i> (L.) Gaertn.	LECYTHIDACEAE	แก้บิดมูกเลือด
3		ชื่อ: จี่เหล็กบ้าน ชื่อมลายู: ยาฮา ชื่อสามัญ: Cassod tree, Thai copper pod ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Senna siamea</i> (Lam.) Irwin & Barneby	LEGUMINOSAE – CEASALPINIOIDEAE	รักษาโรคบิด
4		ชื่อ: มะเดื่อ ชื่อมลายู: ฮารอ ชื่อสามัญ: Cluster Fig ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Ficus carica</i>	MORACEAE	แก้ท้องร่วง

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
5		ชื่อ: แก้มขาว ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Mussaenda sanderiana</i> Roxb.	RUBIACEAE	ยาระบาย

จากตารางที่ 7 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้บิด ท้องเดิน ท้องร่วง โรคกระเพาะ มีจำนวนทั้งสิ้น 5 วงศ์ 5 ชนิด ได้แก่ มะตาด จิกน้ำ จีเหล็กบ้าน มะเดื่อ และแก้มขาว สมุนไพรทั้ง 5 ชนิด อยู่ในวงศ์ที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 8 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้แก้ฟกช้ำ ข้อเคล็ด ปวดข้อ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: สนุ่นดำ ชื่อมลายู: จาเราะ ชื่อสามัญ: Physic nut ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Jatropha curcas</i> L.	EUPHORBIACEAE	แก้กระดูกหัก แก้บาดแผล แก้ปวดบวม

จากตารางที่ 8 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ฟกช้ำ ข้อเคล็ด ปวดข้อ มีจำนวนทั้งสิ้น 1 วงศ์ 1 ชนิด ได้แก่ สนุ่นดำ

ตารางที่ 9 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกกโตะที่ประชาชนนำมาใช้ห้ามเลือด

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: หนุมานประสานกาย ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Schefflera leucantha</i> R. Vig.	ARALIACEAE	ตำพอกแผลห้ามเลือด
2		ชื่อ: สาบเสือ ชื่อมลายู: กาป่าตูแบ ชื่อสามัญ: Bitter bush ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Chromolaena odoratum</i> (L.) R.M.King & H.Rob.	COMPOSITAE	ห้ามเลือด
3		ชื่อ: สาบแรังสาบกา ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Goat Weed ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Ageratum conyzoides</i> L.	COMPOSITAE	ห้ามเลือด
4		ชื่อ: โคลงเคลงขนต่อม ชื่อมลายู: คูโค๊ะมาเยาะ ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Clidemia hirta</i> (L.) D.Don	MELASTOMATACEAE	ห้ามเลือด

จากตารางที่ 9 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกกโตะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการห้ามเลือด มีจำนวนทั้งสิ้น 3 วงศ์ 4 ชนิด ได้แก่ หนุมานประสานกาย สาบเสือ สาบแรังสาบกา และ โคลงเคลงขนต่อมมีสมุนไพร 2 อยู่ในวงศ์เดียวกัน และ 2 ชนิดอยู่ในวงศ์ที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 10 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกไย้ที่ประชาชนนำมาใช้รักษาแผล

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: อุดพิค ชื่อมลายู: กาปาดูแบ ชื่อสามัญ: Bitter bush, Siam weed ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Typhonium trilobatum</i> (L.) Schott	ARACEAE	สมานแผล
2		ชื่อ: ใบบัวบก ชื่อมลายู: ฆาฆอ ชื่อสามัญ: Asiatic Pennywort, Tiger Herbal ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Centella asiatica</i> (Linn.) Urban.	UMBELLIFERAE	รักษาแผลสด ไฟไหม้น้ำร้อนลวก

จากตารางที่ 10 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกไย้ที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาแผล มีจำนวนทั้งสิ้น 2 วงศ์ 2 ชนิด ได้แก่ อุดพิค ใบบัวบก ทั้ง 2 ชนิดอยู่ในวงศ์ที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 11 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกไยะที่ประชาชนนำมาใช้รักษาโรคผิวหนัง

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: เสดดพังพอนตัวผู้ ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Hop Headed Barleria ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Barleria lupulina</i> Lind	ACANTHACEAE	แก้โรคริม งูสวัด แก้ลมพิษ รักษา เมื่อดมกลิ่นตาม ผิวหนัง
2		ชื่อ: แคฝอย ชื่อมลายู: จีจา ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Stereospermum fimbriatum</i> (Wall.ex G. Don) A.DC.	BIGMONIACEAE	รักษาโรคงูสวัด
3		ชื่อ: ชุมเห็ดไทย ชื่อมลายู: ฝื่อแลแง ชื่อสามัญ: Seven Golden Candle Stick, Ringworm Bush ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Cassia alata</i> Linn.	FABACEAE	รักษากลาก เกลื้อน
4		ชื่อ: กระท้อน ชื่อมลายู: สะโต ชื่อสามัญ: Santol ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Sandoricum koetjape</i> Burm.f. Mer.	MELIACEAE	รักษาโรค ผิวหนัง กลาก เกลื้อน

จากตารางที่ 11 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกไยะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคผิวหนัง มีจำนวนทั้งสิ้น 4 วงศ์ 4 ชนิด ได้แก่ เสดดพังพอนตัวผู้ ชุมเห็ดไทย โคลงเคลงขนต่อม และจีจะ สมุนไพรทั้ง 4 ชนิด อยู่ในวงศ์ที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 12 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกโยะที่ประชาชนนำมาใช้โรคความดันโลหิตสูง

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: กาหลง ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Snowy Orchid Tree, Orchid Tree ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Bauhinia 50cuminata</i> L.	LEGUMINOSAE – CAESALPINIOIDEAE	ลดความดันของ โลหิตสูง

จากตารางที่ 12 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกโยะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคผิวหนัง มีจำนวนทั้งสิ้น 1 ชนิด 1 วงศ์ ได้แก่ กาหลง

ตารางที่ 13 ภาพและชื่อสมุนไพรในพื้นที่เขตกโยะที่ประชาชนนำมาใช้รักษาโรคเบาหวาน

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: บุก ชื่อมลายู: ลือเก ชื่อสามัญ: Elephant yam, Stanley's water-tub ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Amorphophallus campanulatus</i> Bl.ex Dence. (<i>A. paeoniifolius</i> (Dennst.) Nicolson	ARACEAE	ลดน้ำตาลในเลือด
2		ชื่อ: กระดุมทอง ชื่อมลายู: บุงอติ้อมาฆอ ชื่อสามัญ: Climbing wedelia, Singapore daisy Little Yellow Star ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Wedelia trilobata</i> (L.) Hitchc.	COMPOSITAE	ลดน้ำตาลในเลือด

จากตารางที่ 13 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกโยะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคเบาหวาน มีจำนวนทั้งสิ้น 2 วงศ์ 2 ชนิด ได้แก่ บุก และกระดุมทอง

ตารางที่ 14 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกะโหลกที่ประชาชนนำมาใช้แก้อาเจียน ขับเสมหะ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: ตำแยแมว ชื่อสามัญ: บาแย ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Acalypha indica</i> L.	EUPHORBIACEAE	ขับเสมหะ
2		ชื่อ: มะแว้งต้น ชื่อสามัญ: ดือรงแซแวง ชื่อสามัญ: Plate brush egg plan ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Solanum indicum</i> L.	SOLANACEAE	แก้ไข ขับเสมหะ

จากตารางที่ 14 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกะโหลกที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้อาเจียน ขับเสมหะ มีจำนวนทั้งสิ้น 2 วงศ์ 2 ชนิด ได้แก่ ตำแยแมว และมะแว้งต้น ทั้ง 2 ชนิดอยู่ในวงศ์ที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 15 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกโยะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ใน
การรักษาฝี และมะเร็ง

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: หญ้าหนูต้น ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Dianella ensifolia</i> (L.) DC.	PHORMIACEAE	รักษาโรคมะเร็ง
2		ชื่อ: กระสัง ชื่อมลายู: ชื่อสามัญ: Peperomia, Shiny leave ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Peperomia pellucida</i> Korth	PIPERACEAE	รักษาฝี รักษา โรคมะเร็ง

จากตารางที่ 15 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกโยะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาฝี และมะเร็ง มีจำนวนทั้งสิ้น 2 วงศ์ 2 ชนิด ได้แก่ หญ้าหนูต้น และกระสัง ทั้ง 2 ชนิด อยู่ในวงศ์ที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 16 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกิโละที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์สำหรับสตรี

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: โดไม่รู้ล้ม ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Elephants Foot ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>lephantopus scaber</i> var. <i>scaber</i> Linn.	ASTERACEAE	บำรุงหญิงหลังคลอด บำรุงหัวใจ
2		ชื่อ: ผักหวานบ้าน ชื่อมลายู: จือเกาะมานิ ชื่อสามัญ: Star gooseberry ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Sauropus androgynus</i> (Linn.) Merr.	EUPHORBIACEAE	เพิ่มการหลั่งน้ำนมของแม่ที่ไม่มีน้ำนมให้บุตร, แก้อาการไอ
3		ชื่อ: พรวานกลุ่ม, ว่านสากเหล็ก ชื่อมลายู: กุมอ ชื่อสามัญ: - ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Molinieria latifolia</i> Herb. ex Kurz	HYPOXIDACEAE	ยาชักมดลูก
4		ชื่อ: เชียด ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Cinnamon ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Cinnamomum iners</i> Reinw.ex Blume	LAURACEAE	สำหรับสตรีดื่มหลังคลอดหรือหลังผ่าตัด เป็นยาถ่าย

จากตารางที่ 16 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกิโละที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์สำหรับสตรี มีจำนวนทั้งสิ้น 4 วงศ์ 4 ชนิด ได้แก่ โดไม่รู้ล้ม ผักหวานบ้าน พรวานกลุ่ม และเชียดสมุนไพรทั้ง 4 ชนิดอยู่ในวงศ์ที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 17 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการถอนพิษ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: ว่านเพชรหึง ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Leopard Flower ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Grammatophyllum speciosum</i> Blume.	ORCHIDACEAE	ถอนพิษตะขาบ แมงป่อง

จากตารางที่ 17 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการถอนพิษ มีจำนวนทั้งสิ้น 1 วงศ์ 1 ชนิด ได้แก่ ว่านเพชรหึง

ตารางที่ 18 ภาพและชื่อพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกโหล่งที่ประชาชนนำมาใช้ในการประกอบในพิธีกรรมต่างๆ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1		ชื่อ: โบเงิน ชื่อมลายู: - ชื่อสามัญ: Caricature Plant ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Grapthophyllum pictum</i>	ACANTHACEAE	ใส่ห่อหุ้มทำพิธีลงเสาสร้างบ้านใหม่
2		ชื่อ: หมาก ชื่อมลายู: ปี่แน ชื่อสามัญ: Areca nut, Areca nut palm, ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Areca catechu</i> Linn.	ARECACEAE	ใช้ในพิธีกรรมในการไหว้ครูทำการรักษาโรค
3		ชื่อ: พลุ ชื่อมลายู: ซีเหม๊ะ ชื่อสามัญ: Betel Vine, Plu ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Piper betle</i> Linn.	PIPERACEAE	ใช้ในพิธีกรรมในการไหว้ครูทำการรักษาโรค

จากตารางที่ 18 พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกโหล่งที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการประกอบในพิธีกรรมต่างๆ มีจำนวนทั้งสิ้น 3 วงศ์ 3 ชนิด ได้แก่ โบเงิน หมาก และพลุ ทั้ง 3 ชนิดอยู่ในวงศ์ที่แตกต่างกัน

กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่ เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

จากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่เกี่ยวกับกรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาโรคและใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ผลการศึกษาสรุปได้ดังตารางที่ 19 –34 ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 19 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการแก้ไข้ ลดความร้อน แก้ปวดของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	กระดุกไก่อดำ	ใบ: สดนำมาต้มกับน้ำดื่ม หรือจะใช้ใบนำมาตำผสมกับเหล้าคั้นเอาแต่น้ำดื่มเป็นยาแก้ไข้ ลดความร้อน	ตลอดทั้งปี
2	รางจืด	ใบ: ใช้น้ำคั้นใบสดแก้ไข้	ตลอดทั้งปี
3	หงอนไก่ไทย	ราก: นำมาต้ม ดื่มน้ำ ช่วยแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ	ตลอดทั้งปี
4	ผักคราดหัวแหวน	ต้น: สดตำพอก หรือเอาน้ำทาถู ใช้ต้นสด 1 ต้นตำให้ละเอียด คั้นน้ำ ใช้ตำลิสับน้ำยาจิ้มลงในชอกฟัน ทำให้หายปวดฟันได้	ตลอดทั้งปี
5	กุศตัน	ราก: นำมาต้มกับน้ำดื่มแก้พิษไข้กาฬ แก้ร้อนในกระหายน้ำ	ตลอดทั้งปี
6	หญ้าตุ่มหนู	ลำต้น: นำประคบร่างกาย	ตลอดทั้งปี
7	หญ้าลูกใต้ใบ	ทั้งต้น: ให้เอาหญ้าใต้ใบทั้งห้าต้มดื่มแล้วนำมาดื่มช่วยลดไข้	ตลอดทั้งปี
8	กระถิน	ใบ,ดอก: ยอดอ่อนนำมารับประทานสด ๆ เป็นผักแก้ร้อนใน กระหายน้ำ ช่วยให้เจริญอาหาร บำรุงหัวใจ	ตลอดทั้งปี

ตารางที่ 19 (ต่อ)

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
9	กระไดลิง	เถา: ต้มหรือตำกินแก้พิษทั้งปวง ราก: แก้ร้อนในกระหายน้ำ	ตลอดทั้งปี
10	บอระเพ็ด	เถา, ต้น: โขลกแล้วคั้นเอาน้ำมาดื่ม หรือเอาไปต้มกับน้ำ ช่วยลดอาการไข้	ตลอดทั้งปี
11	โคลงเคลง	ราก: นำมาต้มเอาน้ำมาดื่ม แก้ร้อนใน	ตลอดทั้งปี
12	หอยข้าวสาคา	ใบ: นำมาต้มกับน้ำอาบหรือดื่มเป็นยาลดไข้ บรรเทา อาการปวด	ตลอดทั้งปี
13	ไหลเผือก	ราก: นำรากไปตากแดดจนแห้งแล้วนำไปต้มกับน้ำ ดื่ม ช่วยลดอาการไข้	ตลอดทั้งปี
14	หญ้าหางงู		ตลอดทั้งปี
15	กระเทียม	ดอก: นำมาต้มดื่มช่วยแก้ไข้	พฤษภาคม- กันยายน

จากตารางที่ 19 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการแก้ไข้ ลดความร้อน แก้ปวดส่วนใหญ่ใช้ส่วนของรากและใบโดยวิธีการต้มดื่ม

ตารางที่ 20 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการแก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ
ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	โหยย่า	ใบ: นำใบมาลนไฟให้พออุ่นแล้วนำมาประคบหน้าท้องโดยรองผ้าบาง ๆ ช่วยแก้ท้องอืดในเด็ก	ตลอดทั้งปี
2	เพกา	ลูก: นำลูกเพกาแล้วย่างไฟผ่าน แล้วนำมารับประทานเป็นผัก หรือนำไปยำ ช่วยแก้ท้องผูก ช่วยในการขับถ่ายลม	ตลอดทั้งปี
3	ว่าน ธรณีสาร	ใบ: ใบแห้งนำมาบดให้เป็นผงยาขับลมในลำไส้	ตลอดทั้งปี
4	ทำม้ง	เปลือก: ตำกับน้ำพริกมารับประทานคู่กับผัก ขับลมแก้ท้องอืดท้องเฟ้อและจุกเสียด ขับลม	ตลอดทั้งปี
5	ชุมเห็ดไทย	เมล็ด: ตำหรือชงกับน้ำร้อนดื่ม แก้อาการท้องผูก	กันยายน-ตุลาคม
6	ข้าแดง	เหง้า: ข้าแก่สดหรือเหง้าแห้ง เอามาต้มน้ำดื่ม	ตลอดทั้งปี
7	ชะพลู	ทั้งต้น: นำต้นสดนำมาล้างน้ำให้สะอาด นำมาต้มน้ำดื่มกับน้ำ แล้วนำมาดื่มเป็นชา	ตลอดทั้งปี
8	พลู	ใบ: นำทานสด ๆ หรือทานกับหมาก ปูนแดงเล็กน้อย	ตลอดทั้งปี
9	วาด	ราก: นำรากมาชูด ๆ ให้เป็นผงหยาบ ๆ นำมาผสมกับน้ำหมาก นำมาทาหน้าท้อง แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ ในเด็ก	ตลอดทั้งปี
10	ดาหลา	ดอก: นำดอกสดมาหั่นเป็นฝักรับประทานกับข้าวต้มหรือเอาดอกตูมมาต้มน้ำพริก ขับลม แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ	มีนาคม - พฤษภาคม
11	ข้าลิง	เหง้า: ข้าแก่สดหรือเหง้าแห้ง เอามาต้มน้ำดื่ม	ตลอดทั้งปี

จากตารางที่ 20 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการแก้ท้องขึ้น ท้องอืดท้องเฟ้อส่วนใหญ่ใช้ส่วนของใบและเหง้าโดยวิธีการต้มน้ำดื่ม

ตารางที่ 21 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการบำรุงหัวใจและบำรุงกำลัง
ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	จันทน์	แก่น: นำมาต้มเป็นน้ำดื่มสรรพคุณช่วยบำรุงหัวใจ	ตลอดทั้งปี
2	โคไม้รูลัม	ราก: นำรากมาต้มเป็นน้ำดื่มใช้เป็นยาบำรุงร่างกาย บำรุงกำลัง	ตลอดทั้งปี
3	มันทราย	หัว: นำมาต้ม ดื่มน้ำช่วยบำรุงร่างกาย	ตลอดทั้งปี
4	สะเดา	ใบ: นำใบมาลวก ต้ม รับประทานเป็นผัก ช่วยบำรุงธาตุ ในร่างกายบำรุงโลหิตช่วยให้เจริญอาหาร	ตลอดทั้งปี
5	หมากหมก	หัว: นำหัวสดสดกินดิบ หรือเคี้ยวกับน้ำ ดื่มน้ำบำรุงกำลัง	ตลอดทั้งปี
6	เต่าร้างแดง	ราก: นำรากมาต้มน้ำดื่ม ช่วยบำรุงกำลังให้ร่างกาย แข็งแรง แก้ไข้ใน	ตลอดทั้งปี
7	ลำเต็ง	ใบ: ยอดของลำเต็งนำมาทานสด ๆ หรือนำมาปรุง อาหาร ช่วยบำรุงกำลัง	ตลอดทั้งปี
8	บัวผุด	ดอก: นำดอกมาหั่นตากแดด แล้วนำมาต้ม บำรุงกำลัง หรือนำไปดองเหล้าช่วยบำรุงกำลัง	พฤษภาคม- ธันวาคม
9	ขอบ้าน	ลูก: นำลูกขอมมาต้มแล้วนำมาดื่ม ช่วยบำรุงสายตา หัวใจ	พฤษภาคม- กันยายน
10	หัวร้อยรู	หัว: นำหัวมาหั่น ตากแดด นำมาต้มกับน้ำ ช่วยป้องกัน โรคมะเร็ง	กุมภาพันธ์- พฤษภาคม
11	ว่านนาง ครวญ	เหง้า: นำมาต้มกับน้ำดื่มหรือใช้ดองกับเหล้า ใช้กินเป็น ยาบำรุงกำลัง	ตลอดทั้งปี

จากตารางที่ 21 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการบำรุงหัวใจ และ
บำรุงกำลังส่วนใหญ่ใช้ส่วนของหัวและราก โดยวิธีการต้มดื่ม

ตารางที่ 22 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการแก้อาการเกี่ยวกับทางเดิน
ปัสสาวะของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	จิงจ้อเหลือง	ทั้งต้น: นำทั้งต้นมาคั้นน้ำดื่มบำบัดอาการปัสสาวะขัด ปัสสาวะอักเสบ	ตลอดทั้งปี
2	ฝอยทอง	ต้น: นำต้นฝอยทองมาต้มกับน้ำสะอาด ดื่ม แก่น้ำ	ตลอดทั้งปี
3	โชนใหญ่	ราก: นำมาต้มกับน้ำ แล้วนำมาดื่มใช้เป็นยาขับปัสสาวะ	ตลอดทั้งปี
4	กระแตไต่ไม้	หัว: นำหัวมาต้ม นำมาดื่มเป็นยาขับปัสสาวะ	ตลอดทั้งปี

จากตารางที่ 22 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการแก้อาการเกี่ยวกับทางเดิน
ปัสสาวะส่วนใหญ่ใช้ส่วนของต้นและรากโดยวิธีการต้มดื่ม

ตารางที่ 23 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการแก้บิด ท้องเดิน ท้องร่วง
โรคกระเพาะของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	มะดาต	ใบและเปลือกต้น: นำมาต้มดื่มเป็นยาเป็นยาระบาย ฝาดสมาน	กรกฎาคม- กันยายน
2	จิกน้ำ	ใบ, ผล: ใช้ต้มดื่ม ช่วยแก้อาการท้องร่วง	ตลอดทั้งปี
3	มะเดื่อ	ผล: นารับประทานเป็นยาแก้บิด เปลือกต้น: นำมาต้มกับน้ำดื่ม มีสรรพคุณเป็นยา ระบาย	พฤษภาคม- กันยายน
4	แก้มขาว	ราก: ชูดผสมกับสมุนไพรต้นกับไก่ ต้มน้ำนำมาดื่ม	ตลอดทั้งปี

จากตารางที่ 23 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการแก้บิด ท้องเดิน
ท้องร่วง โรคกระเพาะส่วนใหญ่ใช้ส่วนของใบและรากโดยวิธีการต้มดื่ม

ตารางที่ 24 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการแก้ฟกช้ำ ข้อเคล็ด ปวดข้อ
ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	สมุนไพรดำ	ใบ: ใช้ใบสดนำมาตำแล้วพอกบริเวณที่มีอาการเคล็ด ขัดยอก ฟกช้ำบวม ก้าน: นำก้านใบมาหักก้านแล้วเอาน้ำยางมาหยอดใส่ บริเวณสุนัขหรือแมวกัด สรรพคุณช่วยแก้อาการปวด บวม	ตลอดทั้งปี

จากตารางที่ 24 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการแก้ฟกช้ำ ข้อเคล็ด
ปวดข้อใช้ส่วนของใบและก้านโดยวิธีการพอกและหยอดใส่แผล

ตารางที่ 25 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการห้ามเลือดของประชาชน
ที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	หนุมานประสานกาย	ใบ: ตำพอกแผลห้ามเลือด ห้ามเลือด	ตลอดทั้งปี
2	สาบเสือ	ใบ: นำใบมาขยี้หรือบดแล้วนำมาพอกปิดแผล ช่วย ห้ามเลือด	ตลอดทั้งปี
3	สาบแร้งสาบกา	ใบ: นำใบมาขยี้หรือบดแล้วนำมาพอกปิดแผล ช่วย ห้ามเลือด	ตลอดทั้งปี
4	โคลงเคลงขนต่อม	ใบ: นำใบมาขยี้หรือบดแล้วนำมาพอกปิดแผล ช่วย ห้ามเลือด	ตลอดทั้งปี

จากตารางที่ 25 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการห้ามเลือดส่วนใหญ่
ใช้ส่วนของใบ โดยวิธีการตำ ขยี้หรือบดแล้วนำมาพอกปิดแผล

ตารางที่ 26 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาแผลของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	อุตพิด	หัว: นำหัวมาหุงกับน้ำมันแล้วนำมาทาแผลช่วยสมานแผล	ตลอดทั้งปี
2	ใบบัวบก	ใบ: นำใบมาตำแล้วนำไปพอกแผล รักษาแผลสด ไฟไหม้น้ำร้อนลวก	ตลอดทั้งปี

จากตารางที่ 26 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการรักษาแผลใช้ส่วนของใบและหัวโดยวิธีการตำแล้วพอกแผลและหุงกับน้ำมันแล้วนำมาทาแผลช่วยสมานแผล

ตารางที่ 27 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาโรคผิวหนังของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	เสลดพังพอนตัวผู้	ใบ: นำใบไปตำให้ละเอียดผสมสุราแล้วพอกบริเวณที่เป็น : ตำกับสุรา คั้นเอาน้ำดื่ม เอากากพอกแก้ลมพิษ	ตลอดทั้งปี
2	แคฝอย	ใบ: นำส่วนที่เป็นยอดมาขยำแล้วผสมด้วยปูนแดงนำไปพอกบริเวณที่เป็นงูสวัด	ตลอดทั้งปี
3	ชุมเห็ดไทย	ใบ: ใช้ใบสด 3-4 ใบย่อย ขยี้หรือตำในครกให้ละเอียด เติมน้ำเล็กน้อย ทาบริเวณที่เป็นกลาก หรือโรคผิวหนัง : ใช้ใบเพสลาด เอาน้ำ 2-3 ตักแห้งนำมาชงกับน้ำร้อนแทนน้ำชา ใช้เป็นยาชะเบา : ใช้ยอด ห่อกับกากกล้วยนำมาหมกหรือย่างในเตาไฟ ใช้แก้อาการมวนท้อง	ใบ: ตลอดทั้งปี ดอก: กันยายน – ธันวาคม

ตารางที่ 27 (ต่อ)

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
4	กระท้อน	ดอก: นำมาห่อทับกับกากกล้วยแล้วนำมาย่างไฟ นำดอก มาจุ่มกับน้ำพริก ช่วยแก้ท้องผูก ใบ: สดใช้ขับเหงื่อ ดมอาบแก้ไข้ เปลือกต้น: นำเปลือกมาต้ม ดม รักษาโรคผิวหนัง กลากเกลื่อน	พฤษภาคม- สิงหาคม

จากตารางที่ 27 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการรักษาโรคผิวหนัง
ส่วนใหญ่ใช้ส่วนของใบโดยวิธีการตำ ขยี้พอกบริเวณที่เป็น และรับประทานใบสด

ตารางที่ 28 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาโรคความดันโลหิตสูง
ของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	กาหลง	ดอก: นำมารับประทานสด ๆ ช่วยลดความดันโลหิต สูง	พฤษภาคม- กันยายน

จากตารางที่ 28 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการรักษาโรคความดัน
โลหิตสูงใช้ส่วนของดอกโดยวิธีการนำมารับประทานสด ๆ

ตารางที่ 29 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาโรคเบาหวานของ
ประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	บุก	หัว: หewnํามาแยกเป็นแฉ่งส่วนที่เป็นเนื้อทราย แล้งชง น้ำดื่ม ลดน้ำตาลในเลือด	ตลอดทั้งปี
2	กระดุมทอง	ทั้งต้น: นํามาตากแห้งแล้วนํามาต้มน้ำช่วยลดน้ำตาล ในเลือด	ตลอดทั้งปี

จากตารางที่ 29 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการรักษาโรคเบาหวานส่วนใหญ่ใช้ส่วนของหัวและทั้งต้นโดยวิธีการต้มน้ำดื่ม

ตารางที่ 30 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการแก้ไข้ ขับเสมหะของ
ประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	คำแยะแมว	ราก: ขับเสมหะ	ตลอดทั้งปี
2	มะแว้งต้น	ผล: นำผลแก่สดมาโขลกพอแตก คั้นเอาแต่น้ำใส่เกลือ จิบบ่อยๆ แก้อาการไอและขับเสมหะ	เมษายน- กรกฎาคม

จากตารางที่ 30 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการแก้ไข้ ขับเสมหะส่วนใหญ่ใช้ส่วนของผลและรากโดยวิธีการคั้นเอาแต่น้ำและต้มน้ำดื่ม

ตารางที่ 31 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาฝี และมะเร็งของ
ประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	หญ้าหนูต้น	ทั้งต้น: นำทั้งต้นผสมกับสมุนไพรอื่น ต้มน้ำดื่ม รักษา มะเร็ง	ตลอดทั้งปี
2	กระสัง	ทั้งต้น: ใช้ฝักกระสังตำพอกฝี หรือคั้นเอาน้ำทาแผลฝีที่ มีหนอง	ตลอดทั้งปี

จากตารางที่ 31 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการรักษาฝี และมะเร็งส่วนใหญ่ใช้ส่วนของรากและใบโดยวิธีการต้มดื่มและพอก

ตารางที่ 32 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรสำหรับสตรีของประชาชนที่อาศัยรอบ
พื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	โคไม้รู้ลัม	ราก: นำรากมาต้มเป็นน้ำดื่มใช้เป็นยาบำรุงร่างกาย บำรุงกำลัง	ตลอดทั้งปี
2	ผักหวานบ้าน	ใบ: นำส่วนยอดมาทำแกงเลียง ช่วยเพิ่มน้ำนมให้สตรี ให้นมบุตร	ตลอดทั้งปี
3	พรวานกลุ่ม ว่านสากเหล็ก	ราก: นำรากมาหั่นบางๆ ตากแห้ง คองกับสุรา รับประทานเป็นยาชกมดลูก	ตลอดทั้งปี
4	เชียด	รากกับใบ: ต้มน้ำรับประทาน แก้อาการอักเสบของ สตรีหลังคลอด	ตลอดทั้งปี

จากตารางที่ 32 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้สำหรับสตรีส่วนใหญ่ใช้ส่วนของรากและใบโดยวิธีการต้มดื่ม

ตารางที่ 33 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการถอนพิษของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	ว่านเพชรหึง	ลำต้น: นำมาฝนกับสุราพอกบาดแผล ช่วยแก้พิษตะขาบ และแมงป่อง	ตลอดทั้งปี

จากตารางที่ 33 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการถอนพิษส่วนใหญ่ใช้ส่วนของต้นโดยวิธีฝนกับสุราพอกบาดแผล

ตารางที่ 34 กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

ลำดับที่	สมุนไพร	ส่วนของพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพร	ช่วงเดือนที่เก็บ
1	ใบเงิน	ใบ: ใส่ห่อทำพิธีลงเสาสร้างบ้านใหม่	ตลอดทั้งปี
2	หมาก	ผล: ใช้ในพิธีกรรมในการไหว้ครูทำการรักษาโรค	พฤษภาคม- ตุลาคม
3	พลู	ใบ: ใช้ในพิธีกรรมในการไหว้ครูทำการรักษาโรค	ตลอดทั้งปี

จากตารางที่ 34 พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ส่วนใหญ่ใช้ส่วนใบและผลโดยใช้ในพิธีกรรม

การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

การรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา โดยวิธีสัมภาษณ์ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านตลาดนิคมกลุ่มตัวอย่างจำนวน 138 หลังคาเรือน พบข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างแบ่งได้ 2 ส่วน ดังนี้

1. ข้อมูลสภาพเศรษฐกิจสังคมและข้อมูลทั่วไปของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

2. ข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์สมุนไพร

1. ข้อมูลสภาพเศรษฐกิจสังคมและข้อมูลทั่วไปของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขา
ปกโย๊ะอำเภอบ้านนังสตา จังหวัดยะลา

ตารางที่ 35 ข้อมูลสภาพเศรษฐกิจ สังคมและข้อมูลทั่วไปของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกโย๊ะ
อำเภอบ้านนังสตา จังหวัดยะลา

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน(N=138ครัวเรือน)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	61	44.2
หญิง	77	55.8
รวม	138	100.0
อายุ		
18-35ปี	2	1.4
36-45 ปี	63	45.7
46-60 ปี	65	47.1
61 ปีขึ้นไป	8	5.8
รวม	138	100.0
สถานภาพ		
โสด	7	5.1
สมรส	115	83.3
หม้าย/หย่า/แยก	16	11.6
รวม	138	100.0
ระดับการศึกษา		
ไม่ได้เรียนหนังสือ	9	6.5
ประถมศึกษา	25	18.2
มัธยมศึกษาตอนต้น	45	32.6
มัธยมศึกษาตอนปลาย/ป.ว.ช.	53	38.4
ป.ว.ส./อนุปริญญา	4	2.9
ปริญญาตรีและสูงกว่า	2	1.4
รวม	138	100.0

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน(N=138 ครีวเรือน)	ร้อยละ
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน		
จำนวน 2คน	55	39.9
จำนวน3คน	58	42.0
จำนวน 4คน	21	15.2
จำนวน 5คน	4	2.9
รวม	138	100.0
อาชีพ		
เกษตรกรรม	70	50.7
รับจ้าง	48	34.8
ค้าขาย	9	6.5
รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	11	8.0
รวม	138	100.0
รายได้		
5,001 - 7,000 บาท	12	8.7
7,001 - 10,000 บาท	81	58.7
10,001 - 15,000 บาท	37	26.8
มากกว่า 15,000 บาทขึ้นไป	8	5.8
รวม	138	100.0
การตั้งถิ่นฐาน		
เกิดในหมู่บ้าน	5	3.6
ย้ายมาจากหมู่บ้านอื่น	133	96.4
รวม	138	100.0

จากตารางที่ 35 พบกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 55.8 และเพศชาย ร้อยละ 44.2 อายุส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 46 – 60 ปี คิดเป็นร้อยละ 47.1 รองลงมา 30 – 45 ปี คิดเป็นร้อยละ 45.7 สถานภาพส่วนใหญ่สมรส ร้อยละ 83.3 การศึกษาส่วนใหญ่เป็นการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ป.ว.ช. คิดเป็นร้อยละ 38.4 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ

ละ 42.0 อาชีพส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 50.7 รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือน จำนวน 7,001 - 10,000 บาทคิดเป็นร้อยละ 58.7 การตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่ย้ายมาจากที่อื่น คิดเป็นร้อยละ 96.4 และระยะทางระหว่างที่อยู่อาศัยกับพื้นที่เขาปกไยะประมาณ 7 – 9 กิโลเมตร

2. ข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร

การศึกษาเชิงปริมาณด้านข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร โดยการสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่ นั้น ในแบบสัมภาษณ์ประชาชนสามารถตอบข้อมูลได้มากกว่า 1 ข้อ ซึ่งผลการศึกษารูปได้ ดังตารางที่ 36 – 38 มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 36 การใช้ส่วนต่าง ๆ ของพืชสมุนไพรที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ

ส่วนของพืชสมุนไพรที่เก็บมาใช้	จำนวน(n = 138,f = 345)	ร้อยละ
1. ราก	110	31.9
2. ใบ	108	31.3
3. ลำต้น	39	11.3
4. ดอก	23	6.7
5. ผล	17	4.9
6. หัว/เหง้า	11	3.2
7. แก่น	11	3.2
8. เปลือก	9	2.6
9. เมล็ด	9	2.6
10. กิ่ง	8	2.3
รวม	345	100.0

จากตารางที่ 36 พบว่ากลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ใช้ส่วนรากในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย คิดเป็นร้อยละ 31.9 รองลงมาใช้ส่วนใบ คิดเป็นร้อยละ 31.3 และใช้ส่วนลำต้น คิดเป็นร้อยละ 11.3 ตามลำดับ

ตารางที่ 37 ลักษณะสมุนไพรที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย หรือประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ

ลักษณะสมุนไพรที่ใช้	จำนวน (N = 138 ครั้วเรือน)	ร้อยละ
1. ใช้สมุนไพรเดี่ยวๆ	77	55.8
2. ใช้สมุนไพรตำรับ	44	31.1
3. ใช้สมุนไพรคู่กับการปฏิบัติ	17	12.3
3.1 การนวด	7	5.1
3.2 การรดกินของแสง	4	2.9
3.3 การพักผ่อน	6	4.3

จากตารางที่ 37 พบว่ากลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรเดี่ยว ๆ คิดเป็นร้อยละ 55.8 รองลงมาใช้สมุนไพรตำรับ คิดเป็นร้อยละ 31.1 และใช้สมุนไพรคู่กับการปฏิบัติ คิดเป็นร้อยละ 12.3 และส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรคู่กับการนวด คิดเป็นร้อยละ 5.1

ตารางที่ 38 แบบแผนความเชื่อการใช้สมุนไพรที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ

แบบแผนความเชื่อ	จำนวน (N = 138 ครั้วเรือน)	ร้อยละ
1. ใช้สมุนไพรอย่างเดียว	85	61.6
2. ใช้สมุนไพรร่วมกับการมี “วิธี” “เคล็ดลับ”	29	21.0
3. ใช้สมุนไพรร่วมกับพิธีกรรม	24	17.4
3.1 ก่อนเก็บต้นยา จะต้องมีการขอ	11	8.0
3.2 มีเวทย์มนต์ คาถา ร่วมกับการใช้ยาสมุนไพร โดยมีผู้ประกอบพิธีคือ	13	9.4
(1) หมอพื้นบ้าน	11	8.0
(2) ตนเอง	2	1.4

จากตารางที่ 38 พบว่ากลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรเดี่ยว ๆ คิดเป็นร้อยละ 61.6 รองลงมาใช้สมุนไพรตำรับ คิดเป็นร้อยละ 21.0 และใช้สมุนไพรร่วมกับพิธีกรรม คิดเป็นร้อยละ 17.4 โดยวิธีมีเวทย์มนต์ คาถา ร่วมกับการใช้ยาสมุนไพร คิดเป็นร้อยละ 9.4

ตารางที่ 39 วิธีการปรุงสมุนไพรที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่างๆ

วิธีการปรุงสมุนไพร	การใช้	จำนวน (n = 138, f=189)	ร้อยละ
1. การต้ม	ดื่ม	138	73.0
2. การคอง	ดื่ม	15	8.0
3. การขี้/ตำ	พอก	13	6.9
4. การตำและคั้น	ดื่ม	11	5.9
5. การขง	ดื่ม	9	4.7
6. การฝน	ทา	3	1.5
รวม		189	100.0

จากตารางที่ 39 พบว่ากลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ใช้วิธีการปรุงสมุนไพรโดยวิธีการต้ม คิดเป็นร้อยละ 73.0 รองลงมาใช้วิธีการคอง คิดเป็นร้อยละ 8.0 และวิธีการขี้หรือตำคิดเป็นร้อยละ 6.9 ตามลำดับ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์สมุนไพรรักษาโรคของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ

การศึกษาเชิงคุณภาพโดยวิธีการสนทนากลุ่มกับหมอพื้นบ้าน จากการสนทนากลุ่มตัวแทนชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่ ผลการศึกษาได้ ดังนี้

1. การศึกษาการรักษาโรคด้วยพืชสมุนไพร

ความรู้ทางด้านการใช้ประโยชน์สมุนไพรในการรักษาโรค หรือการนำสมุนไพรมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น ทั้งหมดที่ทำการรักษาด้วยสมุนไพรอย่างเดี่ยวและหมอที่ทำการรักษาโดยใช้คาถาอาคมร่วมกับสมุนไพร ล้วนได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ และเกิดจากการเรียนรู้ ศึกษาในตำราและทดลองใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรคเองเนื่องจากสมัยก่อนประชาชนในพื้นที่ มีการพึ่งตนเองในด้านการรักษาพยาบาล เพราะในอดีตสถานบริการด้านสาธารณสุขบริการประชาชนไม่ทั่วถึงเหมือนปัจจุบัน เพราะประชาชนอาศัยอยู่ไกลจากสถานบริการ การคมนาคมยังไม่เข้าถึง การสัญจรไปมาอาศัยการเดินทาง เมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้นในชุมชน หรือในครอบครัว จึงมีการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาพยาบาลเบื้องต้น หรือรักษาพยาบาลกับหมอพื้นบ้านในหมู่บ้านเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วย ซึ่งหมอแต่ละคนมีความสามารถในการรักษาโรคที่ไม่เหมือนกัน เช่น กระบวนการ และวิธีการรักษาที่เป็นของเฉพาะตัว รวมทั้งการได้มาซึ่งความรู้เรื่องยา และวิธีการรักษาที่ต่างกัน เนื่องจากการเรียนรู้ได้ จากถ่ายทอดของครอบครัว คือ มีกระบวนการถ่ายทอดโดยทางอ้อม เช่น เวลาไปเก็บสมุนไพร จะพาลูกหลานไปด้วย หมออาจจะอธิบายสรรพคุณของยาแต่ละชนิดให้ฟัง รวมทั้งสูตรยา และวิธีการผสมยา

2. วิธีการตรวจวินิจฉัยโรค

หมอพื้นบ้านจะทำการวินิจฉัยโรคตามวิธีการของโรคแต่ละชนิด ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันไป เช่น มีการซักประวัติลักษณะของการเกิดโรค สังเกตลักษณะอาการของโรคและคุณลักษณะของโรคที่แสดงในรูปลักษณะต่าง ๆ โดยหมอพื้นบ้านจะอาศัยประสบการณ์ในการตรวจวินิจฉัยโรค ว่าควรใช้สมุนไพรอะไรในการรักษาแต่ละโรค ใช้คาถา เวทมนต์ไหนในการสวดและมีการใช้น้ำมนต์ร่วมกับการเป่ารักษาโรค สำหรับคนไข้ที่เจ็บป่วยด้วยความเชื่อทางไสยศาสตร์ หมอพื้นบ้านให้คนไข้ของแสดงเพราะการบริโภคน้ำของแสดงบางชนิด จะส่งผลให้อาการเจ็บป่วยกำเริบ

3. แหล่งที่เก็บพืชสมุนไพร

พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ได้มาจากเขาปกไย๊ะ และในชุมชน บางครั้งเก็บมาจากที่อื่นบ้าง สมุนไพรบางชนิดหมอพื้นบ้านจะนำมาเพาะปลูกเก็บไว้ที่บ้านเพื่อสะดวกแก่การนำมาใช้ในการรักษาโรคและใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ บางชนิดมีทั่วไปในหมู่บ้านและบางชนิดซื้อมาจากร้านขายยาแผนโบราณ

4. วิธีในการเก็บพืชสมุนไพร

วิธีการเก็บพืชสมุนไพรมีมากมาย แต่ให้ได้คุณค่าทางยามากที่สุดไม่เสียหาย สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง ได้แก่ ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการเก็บพืชสมุนไพรเอามาเป็นยา การเก็บส่วนของพืชสมุนไพรเอามาทำเป็นยานั้น ถ้าเก็บในระยะเวลาที่ไม่เหมาะสมก็มีผลต่อการออกฤทธิ์ มีวิธีดังนี้

4.1 การเก็บสมุนไพรส่วนรากหรือหัว

การเก็บสมุนไพรส่วนรากหรือหัวควรเก็บในช่วงเวลาที่พืชหยุดการเจริญเติบโต ใบ ดอก ร่วงหมดแล้ว หรือในช่วงต้นฤดูหนาวถึงปลายฤดูร้อน เพราะช่วงนี้รากและหัวมีการสะสมปริมาณตัวยาเอาไว้ค่อนข้างสูง วิธีการเก็บจะต้องใช้วิธีขุดด้วยความระมัดระวังให้มาก อย่าให้รากหรือหัวเกิดการเสียหายแตกชำ หัก ขาด ขึ้นมาได้

4.2 การเก็บสมุนไพรส่วนใบ หรือเก็บทั้งต้น

การเก็บสมุนไพรส่วนใบ หรือเก็บทั้งต้นควรเก็บในช่วงที่พืชเจริญเติบโตมากที่สุด หรือพืชบางอย่างอาจจะระบุช่วงเวลาเก็บอย่างชัดเจน เช่น เก็บใบไม่อ่อนหรือไม่แก่เกินไป (ใบเพสลาด) เก็บช่วงดอกตูมเริ่มบาน หรือช่วงเวลาที่ดอกบาน เป็นต้น การกำหนดช่วงเวลาในการเก็บใบ เพราะช่วงเวลานั้น ใบมีตัวยามากที่สุด วิธีการเก็บใช้วิธีเด็ด

4.3 การเก็บสมุนไพรส่วนเปลือกต้นและเปลือกราก

การเก็บสมุนไพรส่วนเปลือกต้นส่วนใหญ่เก็บระหว่างช่วงฤดูร้อนต่อกับฤดูฝน ปริมาณยาในพืชสมุนไพรมีสูงและลอกออกได้ง่าย สะดวกอย่าลอกเปลือกออกทั้งรอบต้น เพราะกระทบกระเทือนในการส่งลำเลียงอาหารของพืชจะทำให้ตายได้ ทางที่ดีควรลอกจากเปลือกกิ่งหรือส่วนที่เป็นแขนงย่อย ไม่ควรลอกออกจากลำต้นใหญ่ของต้นไม้ หรือจะลอกออกในลักษณะครึ่งวงกลมก็ได้

การเก็บสมุนไพรส่วนเปลือกกรากควรเก็บช่วงต้นฤดูฝนเหมาะสมที่สุด เนื่องจากการลอกเปลือกต้นหรือเปลือกกรากเป็นผลเสียต่อการเจริญเติบโตของพืชควรสนใจวิธีการเก็บที่เหมาะสมจะดีกว่า

4.4 การเก็บสมุนไพรส่วนดอก

การเก็บสมุนไพรส่วนดอกโดยทั่วไปเก็บในช่วงดอกเริ่มบาน แต่บางชนิดเก็บในช่วงดอกตูม เช่น กานพลู เป็นต้น

4.5 การเก็บสมุนไพรส่วนผลและเมล็ด

การเก็บพืชสมุนไพรบางชนิดจะเก็บในช่วงที่ผลยังไม่สุก เช่น ฝรั่ง เก็บเอาผลอ่อนมาเป็นยาแก้ท้องร่วง แต่โดยทั่วไปเก็บผลแก่เต็มที่แล้วตัวอย่าง เช่น มะแว้งคัน มะแว้งเครือ เมล็ดชุมเห็ดไทย เป็นต้น

การรักษาโรคด้วยพืชสมุนไพรคุณภาพของยาสมุนไพรจะใช้รักษาโรคได้ดีหรือไม่ นั้น ที่สำคัญยังต้องคำนึงถึงอีกอย่าง คือ พื้นที่ปลูกเช่น พืชที่นำมาจากเขาปกไยะ นำมาปลูกที่บ้านควรดูสภาพของดินที่จะนำมาปลูก มีลักษณะเหมือนกันหรือไม่ ถ้าไม่เหมือนกันจะส่งผลต่อคุณภาพของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ประสิทธิภาพอาจจะแตกต่างกันเมื่อนำมาใช้ในการรักษาโรค และวิธีเก็บต้องเป็นคนมีประสบการณ์ ต้องทราบส่วนของพืชที่จะนำมาใช้ในการรักษาโรคหรือมาใช้ในการพิธีกรรมต่าง ๆ เพราะการเก็บโดยไม่ทราบวิธีทำให้มีผลต่อการนำมาใช้ เช่น ปริมาณตัวยาลเปลี่ยนแปลง ประสิทธิภาพลดลง เป็นต้น

5. การเก็บรักษาสมุนไพร

จากการสนทนากลุ่ม แต่ละคนมีวิธีในการเก็บรักษาแตกต่างกัน สามารถสรุปได้ ดังนี้

1. สมุนไพรบางชนิดนำมาตากแห้งเก็บไว้
2. นำสมุนไพรมาตากแดดให้แห้งและนำมาปั่น ผสมกับน้ำผึ้งรวง ใส่ในแคปซูลเก็บไว้
3. สถานที่ ที่เก็บรักษาจะต้องแห้ง เย็น มีอากาศถ่ายเท

6. ข้อปฏิบัติในการเก็บพืชสมุนไพร

ในการเก็บสมุนไพรเพื่อใช้ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย และใช้ในพิธีกรรมนั้น มีข้อปฏิบัติในการเก็บสมุนไพรและมีเคล็ดในการเก็บ เช่น ต้องเก็บวันที่กำหนดเท่านั้น และต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีการขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในขณะที่เก็บสมุนไพร

7. ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาด้วยพืชสมุนไพร

ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาด้วยพืชสมุนไพร อาศัยประสบการณ์จากบรรพบุรุษ และการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคเอง และการดำรงชีวิตประจำวันมีการพึ่งพาในเรื่องปัจจัยสี่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสมุนไพร ทำให้มีความเชื่อว่าสมุนไพรสามารถรักษาโรค บำรุงร่างกาย ละใช้ในการพิธีกรรมต่าง ๆ ได้จริงและในการเก็บ

สมุนไพรเพื่อใช้ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย และใช้ในพิธีกรรมนั้น มีข้อปฏิบัติในการเก็บสมุนไพรและมีเคล็ดในการเก็บ เช่น ต้องเก็บวันที่กำหนดเท่านั้น และต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีการขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในขณะเก็บสมุนไพร

8. พิธีกรรมที่ใช้ร่วมกับการรักษาโรค

หมอพื้นบ้านใช้คาถาอาคม บทสวดครุ จดรูปเทียน ใช้สมุนไพรเป่าเสก และมีน้ำมันต์ ในการรักษาโรค หรือการใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ซึ่งผู้วิจัยได้สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ จากการศึกษาสำรวจเก็บตัวอย่างชนิดพืชสมุนไพรพร้อมบันทึกภาพและรายละเอียดสำคัญเกี่ยวกับพืชสมุนไพรบริเวณเขาปกไย๊ะ พบว่า สมุนไพรในพื้นที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย จำนวนทั้งสิ้น 42 วงศ์ 70 ชนิด จำแนกตามสรรพคุณการรักษาโรค และประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งหมด 16 กลุ่ม ดังนี้

1. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ไข้ ลดความร้อน แก้ปวด มีจำนวนทั้งสิ้น 14 วงศ์ 15 ชนิด ได้แก่ กระดุกไก่อดำ (*Gendarussa vulgaris* Nees.) รวงจืด (*Thunbergia laurifolia* Lindl.) หงอนไก่ไทย (*Celosia argentea* Linn.) ผักกระดากหัวแหวน (*Acmella oleracea* (L.) R.K.Jansen) ฤๅษีทัน (*Cyathea borneensis* Copel.) หญ้าคู้มหนู (*Cyperus brevifolius* (Rottb.) Hassk.) หญ้าลูกใต้ใบ (*Phyllanthus amarus* Schum & Thonn.) กระถิน (*Leucaena leucocephala* (Lamk.) de Wit.) กระไดลิง (*Bauhinia scandens* L.) บอระเพ็ด (*Tinospora crispa* (L.) Miers ex Hook.f. & Thomson.) โคลงเคลง (*Melastoma Melabathriam* L. subsp. *Malabathricum*.) ห่อข้าวสาคู (*Platynerium cronarium* (Koen.) Desv.) ไหลเผือก (*Eurycoma longifolia* Jack.) หญ้าหางงู (*Stachytarpheta jamaicensis* (L.) Vahl.) และกระเทียม (*Zingiber zerumbet* (L.) Smith.)

2. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้แก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ มีจำนวนทั้งสิ้น 10 วงศ์ 11 ชนิด ได้แก่ โสย้า (*Hoya parasitica* (Roxb.) Wall. Ex Wight.) เพกา (*Oroxylum indicum* (L.) Kurz.) ว่านธรณีสาร (*Phyllanthus pulcher* Wall. Ex Mull. Arg.) ทำมั่ง (*Litsea petiolata* Hook. F.) ชุมเห็ดไทย (*Senna tora* (L.) Roxb.) ข่าแดง (*Achasma sphaerocephallum* Holtt.) ชะพลู (*Piper sarmentosum* Roxb.) พลู (*Piper betle* Linn.) วาด (*Congea tomentosa* Roxb.) คาหลา (*Etlingera elatior* (Jack) R.M. Smith.) และข่าลิง (*Alpinia conchigera* Griff.)

3. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการบำรุงหัวใจ บำรุงกำลัง มีจำนวนทั้งสิ้น 10 วงศ์ 11 ชนิด ได้แก่ จันทน์ (*Dracaena loureiri* Gagnep.) ใต้ไม่รู้ลืม (*Elephantopus scaber* L.) มันทราย (*Dioscorea glabra* Roxb.) สะเดา (*Azadirachta indica* A. Juss. Var. *Siamensis* Valetton.) หมากหมก (*Lepionurus sylvestris* Blume) เต้าร้างแดง *Caryota mitis* Lour.) ลำเท็ง (*Stenochlaena palustris*

(Burm.f.) Bedd.) บัวผุด (*Rafflesia kerri* Meije.) ขอบ้าน (*Morinda citrifolia* L.) หัวร้อยรู (*Hydnophytum formicarium* Jack.) และ ว่านนางครวญ (*Tacca integrifolia* Ker Gawl.)

4. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้อาการเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ จำนวนทั้งสิ้น 4 วงศ์ 4 ชนิด ได้แก่ กระแตไต่ไม้ (*Drynaria quercifolia* (L.) J.Sm.) จิงจ้อเหลื่อง (*Merremia vitifolia* Haller f.) ฝอยทอง (*Cuscuta chinensis* Lamk.) และ โชนใหญ่ (*Dicranopteris lineris* (Burm.f.) Underw var. linearis.)

5. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้บิด ท้องเดิน ท้องร่วง โรคกระเพาะ มีจำนวนทั้งสิ้น 5 วงศ์ 5 ชนิด ได้แก่ มะตาด (*Dillenia indica* L.) จิกน้ำ (*Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn.) จีเหล็กบ้าน (*Senna siamea* (Lam.) Irwin & Bameby.) มะเดื่อ (*Ficus carica*) และ แก้มขาว (*Mussaenda sanderiana* Roxb.)

6. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ฟกช้ำ ข้อเคล็ด ปวดข้อ มีจำนวนทั้งสิ้น 1 วงศ์ 1 ชนิด ได้แก่ สมูดำ (*Jatropha curcas* L.)

7. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการห้ามเลือด มีจำนวนทั้งสิ้น 3 วงศ์ 4 ชนิด ได้แก่ หนูมานประสานกาย (*Schefflera leucantha* R. Vig.) สาบเสือ (*Chromolaena odoratum* (L.) R.M.King & H.Rob.) สาบเร้งสาบกา (*Ageratum conyzoides* L.) และ โคลงเคลงขนต่อม (*Clidemia hirta* (L.) D.Don.)

8. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาแผล มีจำนวนทั้งสิ้น 2 วงศ์ 2 ชนิด ได้แก่ อุดพิด (*Typhonium trilobatum* (L.) Schott) และ ใบบัวบก (*Centella asiatica* (Linn.) Urban.)

9. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคผิวหนัง มีจำนวนทั้งสิ้น 4 วงศ์ 4 ชนิด ได้แก่ เสดดพังพอนตัวผู้ (*Barleria lupulina* Lind) แคลฝอย (*Stereospermum fimbriatum* (Wall.ex G. Don) A.DC.) ชุมเห็ดไทย (*Cassia alata* Linn.) และ กระเทียม (*Sandoricum koetjape* Burm.f. Mer.)

10. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค มีจำนวนทั้งสิ้น 1 ชนิด 1 วงศ์ ได้แก่ กาหลง (*Bauhinia 77cuminata* L.)

11. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคโรคเบาหวาน มีจำนวนทั้งสิ้น 2 วงศ์ 2 ชนิด ได้แก่ บูก (*Amorphophallus campanulatus* Bl.ex Dence, (A.paeoniifolius (Dennst.) Nicolson.) และ กระดุมทอง (*Wedelia trilobata* (L.) Hitchc.)

12. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกึ่งเขตร้อนที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ไข้ ขับเสมหะ มีจำนวนทั้งสิ้น 2 วงศ์ 2 ชนิด ได้แก่ คำแยเมว (*Acalypha indica* L.) และมะแว้งต้น

(*Solanum indicum* L.)

13. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกึ่งเขตร้อนที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาฝี และมะเร็ง มีจำนวนทั้งสิ้น 2 วงศ์ 2 ชนิด ได้แก่ หญ้าหนูต้น (*Dianella ensifolia* (L.) DC.) และกระดัง (*Peperomia pellucida* Korth)

14. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกึ่งเขตร้อนที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์สำหรับสตรี มีจำนวนทั้งสิ้น 4 วงศ์ 4 ชนิด ได้แก่ โด่ไม่รู้ล้ม (*Elephantopus scaber* var. *scaber* Linn) ผักหวานบ้าน *Sauropus androgynus* (Linn.) Merr.) พริ้วนกคุ้ม (*Molineria latifolia* Herb. ex Kurz) และเชียด (*Cinnamomum iners* Reinw.ex Blume)

15. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกึ่งเขตร้อนที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการถอนพิษ มีจำนวนทั้งสิ้น 1 วงศ์ 1 ชนิด ได้แก่ ว่านเพชรหึง (*Grammatophyllum speciosum* Blume.)

16. พืชสมุนไพรในพื้นที่เขตกึ่งเขตร้อนที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ มีจำนวนทั้งสิ้น 3 วงศ์ 3 ชนิด ได้แก่ ใบเงิน (*Graptophyllum pictum*) หมาก (*Areca catechu* Linn.) และพลู (*Piper betle* Linn.)

กรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขตกึ่งเขตร้อน อำเภอบ้านนังสตา จังหวัดยะลา พบว่า กรรมวิธีในการนำสมุนไพรไปใช้ในการแก้ไข้ ลดความร้อน แก้ปวด,แก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ, บำรุงหัวใจ และบำรุงกำลัง, แก้อาการเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ, แก้บิด ท้องเดิน ท้องร่วง โรคกระเพาะ, รักษาโรคเบาหวาน, แก้ไอ ขับเสมหะและใช้สำหรับสตรี ส่วนใหญ่ใช้ส่วนของราก, ใบ, ต้นและผล โดยวิธีการต้มดื่มและคั้นเอาน้ำดื่ม ส่วนกรรมวิธีและลักษณะการใช้ประโยชน์ในการแก้ฟกช้ำ ข้อเคล็ด ปวดข้อ, ห้ามเลือด, รักษาโรคผิวหนัง, รักษาฝี มะเร็ง และใช้ในการถอนพิษ ส่วนใหญ่ใช้ส่วนของใบโดยวิธีการตำ ขยี้หรือบดแล้วนำมาพอกปิดแผล หรือนำหัวมาหุงกับน้ำมันแล้วนำมาทาแผลช่วยสมานแผล และรากฝนกับสุราพอกบาดแผล สำหรับข้อมูลการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขตกึ่งเขตร้อน อำเภอบ้านนังสตา จังหวัดยะลา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 55.8 และเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 44.2 อายุส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 46 – 60 ปี คิดเป็นร้อยละ 47.1 รองลงมา 30 – 45 ปี คิดเป็นร้อยละ 45.7 สถานภาพส่วนใหญ่สมรส ร้อยละ 83.3 การศึกษาส่วนใหญ่เป็นการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ป.ว.ช. คิดเป็นร้อยละ 38.4 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 42.0 อาชีพส่วนใหญ่เกษตรกร คิดเป็นร้อยละ 50.7 รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนจำนวน 7,001 - 10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 58.7 และการตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่ย้ายมาจากที่

อื่น คิดเป็นร้อยละ 96.4 ระยะทางระหว่างที่อยู่อาศัยกับพื้นที่เขาปกไย๊ะประมาณ 7 – 9 กิโลเมตร ส่วนใหญ่ใช้ส่วนรากในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย คิดเป็นร้อยละ 79.7 รองลงมาใช้ส่วนใบ คิดเป็นร้อยละ 78.3 ส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรเดี่ยว ๆ คิดเป็นร้อยละ 55.8 รองลงมาใช้สมุนไพรตำรับ คิดเป็นร้อยละ 18.1 ส่วนใหญ่ใช้วิธีการปรุงสมุนไพรโดยวิธีการต้ม คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมาใช้วิธีการคอง คิดเป็นร้อยละ 10.9 และใช้วิธีพอก คิดเป็นร้อยละ 9.4 ตามลำดับ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์สมุนไพรการรักษาโรคของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะนั้น ความรู้ทางด้านการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาโรค หรือการนำสมุนไพรมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น ทั้งหมดที่ทำการรักษาด้วยสมุนไพรอย่างเดียว และหมอที่ทำการรักษาโดยใช้คาถาอาคมร่วมกับสมุนไพร ล้วนได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ และเกิดจากการเรียนรู้ ศึกษาในตำราและทดลองใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรคเอง ซึ่งหมอแต่ละคนมีความสามารถในการรักษาโรคที่ไม่เหมือนกัน เช่น กระบวนการ และวิธีการรักษาที่เป็นของเฉพาะตัว รวมทั้งการได้มาซึ่งความรู้เรื่องยา และวิธีการรักษาที่ต่างกัน เนื่องจากการเรียนรู้ได้จากถ่ายทอดของครอบครัว คือ มีกระบวนการถ่ายทอดโดยทางอ้อม เช่น เวลาไปเก็บสมุนไพร จะพาลูกหลานไปด้วย หมอยาจะอธิบายสรรพคุณของยาแต่ละชนิดให้ฟัง รวมทั้งสูตรยา และวิธีการผสมยา ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาด้วยพืชสมุนไพร อาศัยประสบการณ์จากบรรพบุรุษ และการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคเอง และการดำรงชีวิตประจำวันมีการพึ่งพาในเรื่องปัจจัยสี่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสมุนไพร ทำให้มีความเชื่อว่าสมุนไพรสามารถรักษาโรค บำรุงร่างกาย ละใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ได้จริง หมอพื้นบ้านใช้คาถาอาคม บทสวดครุ จดรูปเทียน ใช้สมุนไพรเป่าเสก และมีน้ำมัน ในการรักษาโรค หรือการใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ

อภิปรายผล

พืชสมุนไพรพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ จากการสนทนากลุ่มและสำรวจชนิดพืชสมุนไพรพร้อมบันทึกภาพและรายละเอียดสำคัญเกี่ยวกับพืชสมุนไพรบริเวณเขาปกไย๊ะ พบว่า สมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย จำนวนทั้งสิ้น 42 วงศ์ 70 ชนิด จำแนกตามสรรพคุณการรักษาโรค และประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งหมด 16 กลุ่ม ส่วนใหญ่พบว่า สมุนไพรในพื้นที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย เป็นกลุ่มสมุนไพรแก้ไข้ ลดความร้อน แก้ปวด จำนวน 14 วงศ์ 15 ชนิด และกลุ่มสมุนไพรแก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ จำนวน 10 วงศ์ 11 ชนิด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของฮาร์ชา และคนอื่น ๆ (Harsha *et al* ,

2002: 281-287) ได้ศึกษา สมุนไพรพื้นบ้านของชนเผ่า kunabi ที่อาศัยอยู่ในเมือง Karnata ประเทศอินเดีย พบว่า พืชสมุนไพรที่ชนเผ่า kunabi นำไปใช้ประโยชน์มีจำนวน 45 ชนิด จาก 26 วงศ์ ส่วนใหญ่ใช้ในการรักษาอาการทั่วไป เช่น ไข้ ไอ จุกเสียดแน่นท้อง และอื่น ๆ และส่วนของพืชสมุนไพรที่นำมาใช้ส่วนใหญ่ คือ ส่วนราก และใบ วิธีการในการใช้สมุนไพรส่วนใหญ่ใช้วิธีการโดยวิธีการต้ม และวิธีการคอง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริวรรณ สุทธจิตต์ และคนอื่น ๆ (2542: 9 ; อ้างถึงใน บรรณารักษ์ ปันพระส, 2545: 12) ได้ศึกษา การใช้สมุนไพรของชาวกะเหรี่ยง บ้านแม่ยางห้า อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ โดยการสัมภาษณ์หมออายุรเวทย์บ้าน 1 คน พบว่าตัวอย่างสมุนไพร มี 37 ชนิด จัดอยู่ใน 28 วงศ์ ส่วนที่นำมาใช้มากที่สุด คือ ราก และวิธีเตรียมโดยมักต้มน้ำดื่มเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อิกเนซิมุท, ไอยานา และชีวารามาเนน (Ignacimuthu, Ayyana & Sivaraman, 2006: 1-7) ได้ศึกษาและรวบรวมสมุนไพรของชนเผ่าต่างๆ ที่อาศัยในเขต Madurai ประเทศอินเดีย พบว่า สมุนไพรที่เผ่าต่าง ๆ ใช้ประโยชน์ในการรักษาการเจ็บป่วย ทั้งหมด 60 ชนิด จาก 32 วงศ์ วิธีการใช้ส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรสด

พืชสมุนไพรพื้นบ้านที่เขากปโยะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย ส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรเดี่ยว ๆ และสมุนไพรตำรับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริมาลย์ พลาสุทนต์ และคนอื่น ๆ (2544: 22-40) ได้ศึกษา การสำรวจสมุนไพรพื้นบ้าน ป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง อ.อ่าวน้ำลึก จ.กระบี่ สามารถรวบรวมพรรณพืชได้ทั้งหมด 90 ชนิด จำแนกใบเลี้ยงคู่ 63 ชนิด จำแนกใบเลี้ยงเดี่ยว 23 ชนิด เฟิร์น 1 ชนิด พืชมีเมล็ดเปลือย 1 ชนิด วงศ์ที่มีสมุนไพรมากที่สุด คือ RUBIACEAE จำนวน 12 ชนิด พบพืชที่ยังไม่มีการบันทึกเป็นสมุนไพร 6 ชนิด สมุนไพรที่นำมาใช้ในรูปแบบตำรับยา 51 ชนิด รวมเป็น 17 ตำรับ ใช้เป็นยาเดี่ยว 38 ชนิด และอีก 1 ชนิด เป็นยาเดี่ยวและยาตำรับ วงศ์สถิติฉั่วกุล (2548: 23-43) ได้ศึกษา สมุนไพรพื้นบ้าน อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี จากการศึกษาสามารถรวบรวมสมุนไพรทั้งหมด 95 ชนิด จำแนกเป็นสมุนไพรรวม 57 วงศ์ ประกอบด้วยใบเลี้ยงคู่ 42 วงศ์ 72 ชนิด พืชใบเลี้ยงเดี่ยว 13 วงศ์ 21 ชนิด พืชมีเมล็ดเปลือย 1 วงศ์ 1 ชนิด และเฟิร์น 1 วงศ์ 1 ชนิด สมุนไพรจำนวน 39 ชนิด ใช้ในรูปแบบตำรับร่วมกับสมุนไพรอื่น ๆ และพืชสมุนไพรพื้นบ้านที่เขากปโยะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการบำรุงหัวใจ และบำรุงกำลัง พบจำนวนทั้งสิ้น 11 ชนิด 10 วงศ์ ซึ่งพบพืชสมุนไพรอยู่ในวงศ์ RUBIACEAE จำนวน 2 ชนิด ซึ่งมีความคล้ายกับงานวิจัยของ อรรถนิคมสุวรรณ และคนอื่น ๆ (2555: 160) ได้ศึกษา การสำรวจพืชสมุนไพรที่ใช้เพื่อบำรุงกำลัง จากป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่ สามารถรวบรวมพืชสมุนไพรได้ 33 ชนิด จัดอยู่ใน 23 วงศ์ 32 สกุล วงศ์พืชที่พบชนิดพืชสมุนไพรมากที่สุด คือ วงศ์ RUBIACEAE จำนวน 4 ชนิด FABACEAE 3 ชนิด และวงศ์ ACANTHACEAE, ANNONACEAE, EUPHORBIACEAE และ GNETACEAE วงศ์ละ 2 ชนิดตามลำดับ โดยพืชที่นำมาเป็นสมุนไพรเพื่อบำรุงกำลังจัดเป็นไม้พุ่มมากที่สุด ส่วนที่นิยมนำมาใช้

คือส่วนใต้ดิน และนิยมเตรียมยาโดยการต้ม พืชสมุนไพรที่สามารถแบ่งตามสรรพคุณที่รักษาออกเป็น 7 กลุ่ม คือ บำรุงกำลัง บำรุงร่างกาย บำรุงธาตุ บำรุงกำหนด แก้ปวดเมื่อย แก้อ่อนเพลียและยาอายุวัฒนะ โดยสมุนไพรส่วนใหญ่ใช้เพื่อบำรุงกำลังโดยตรง พบจำนวน 17 ชนิด

จากการศึกษาด้านหญ้าลูกใต้ใบหรือต้นลูกใต้ใบ มีสรรพคุณแก้ร้อนใน ลดไข้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของมงคล คงเสน และคนอื่น ๆ (2556: 153) ได้ศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของต้นลูกใต้ใบ ชนิดของต้นลูกใต้ใบที่พบ ในประเทศไทย สรรพคุณโดยทั่วไปของต้นลูกใต้ใบ ประโยชน์ของลูกใต้ใบ องค์ประกอบของสารเคมีในลูกใต้ใบ และฤทธิ์ของ ลูกใต้ใบ พบว่า ต้นลูกใต้ใบเป็นพืชสมุนไพรที่มีสารที่เป็นประโยชน์ เช่น โกลโคไซด์ ซาโปนิน ฟลาโวนอยด์ อัลคาลอยด์ แทนนิน และลิคแนน เป็นต้น มีฤทธิ์ต้านไวรัสตับอักเสบ ขับยั้งเชื้อเอดส์ ต้านเชื้อไวรัส ลดการอักเสบ ขับยั้งการ เกิดอนุมูลอิสระลดการเกิดแผลในกระเพาะอาหาร แก้อาการท้องเสีย ต้านเนื้องอก มะเร็งและการก่อกลายพันธุ์ คู่มือกำเนิด และป้องกันพิษจากพาราเซตามอลได้ ต้นลูกใต้ใบเป็นสมุนไพรที่มีสารสกัดที่มีคุณค่าและประโยชน์ต่อร่างกายในด้านการ ป้องกันโรค และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสัตว์ได้ ส่วนสรรพคุณของใบสาบเสือ ช่วยในการห้ามเลือดนั้น มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของจรรยา สันทวีวรกุล และคนอื่น ๆ (2541) ได้ศึกษา การใช้สารสกัดหยาบจากใบสาบเสือรักษาบาดแผลจากการตอนลูกสุกร พบว่า สารสกัดหยาบที่ได้จากใบสาบเสือชนิดต่าง ๆ คือ ใบอ่อน ใบแก่ และใบรวมโดยการคั้นสดมีผลในการรักษาบาดแผลที่เกิดจากการตอนของลูกสุกร โดยมีประสิทธิภาพในการรักษาบาดแผลทำให้แผลหายเร็วกว่ากลุ่มลูกสุกรที่ได้รับการรักษาบาดแผลด้วยทิงเจอร์ไอโอดีนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติจำนวนวันที่บาดแผลมีอาการบวมและมีการเชื่อมติดของเนื้อเยื่อของกลุ่มลูกสุกรที่ได้รับการรักษาโดยสารสกัดจากสาบเสือชนิดต่าง ๆ น้อย กว่ากลุ่มลูกสุกรที่ได้รับการรักษาบาดแผลด้วยทิงเจอร์ไอโอดีนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติแสดงว่าสารสกัดหยาบจากใบสาบเสือสามารถใช้ทดแทนยาทิงเจอร์ไอโอดีนในการรักษาบาดแผลจากการตอนในลูกสุกรได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย เรื่องการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขา ปกไย้ะ อำเภอบ้านนังสตา จังหวัดยะลา มีข้อเสนอแนะ 2 ประเด็นได้แก่ การนำผลการวิจัยไปใช้และ การทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. การนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 หน่วยงานด้านสาธารณสุขนำผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ไปเป็นข้อมูลในการพัฒนา หมอพื้นบ้านให้เกิดประโยชน์กับสังคม และเป็นข้อมูลในการวางแผนงานการดูแลสุขภาพของประชาชนต่อไป

1.2 ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสามารถนำไปประยุกต์เพื่อใช้ในการจัดทำเอกสารคู่มือประกอบการศึกษาธรรมชาติ สำหรับเยาวชนในท้องถิ่น

1.3 ควรมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพรไปสู่เยาวชน ให้เกิดการค้นคว้า ศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในท้องถิ่น และก่อให้เกิดการสืบทอดองค์ความรู้ทางด้านสมุนไพรหรือการแพทย์แผนโบราณเอาไว้เป็นมรดกตกทอดสู่ลูกหลานสืบไป

1.4 ควรให้ความรู้หรือจัดฝึกอบรมให้สมาชิกในชุมชนได้รู้จักพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นตลอดจนศึกษาวิธีการใช้อย่างยั่งยืน เพื่อชุมชนจะได้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ และมีอาชีพเสริมสร้างรายได้แก่ครอบครัวและชุมชนได้

1.5 ควรจัดให้บ้านของหมอพื้นบ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เป็นปราชญ์ท้องถิ่น และนำความรู้และภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านเข้าสู่สถานศึกษา

2. การทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการนำองค์ความรู้และตำรับยารักษาโรคของหมอพื้นบ้านจากการวิจัยครั้งนี้ไป ทำการศึกษาวิจัยต่อยอดด้านประสิทธิภาพของการรักษาโดยการเปรียบเทียบกับศาสตร์อื่นๆ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เกสริน มณีสุน. (2544). พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชนเผ่าชาวกูใน จังหวัดตรัง พัทลุง ยะลา.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาพฤกษศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลาราชครินทร์.

ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ และคนอื่นๆ (2549). พฤติกรรมการดูแลสุขภาพและสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร :

สำนักงานกองทุนการวิจัย ชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน.

จรรยา สันทวีวรกุล, วริษา สันทวีวรกุลและมานูญ หาญทวี. (2541). การใช้สารสกัดหยาบจากใบ

สาบเสือรักษาบาดแผลจากการตอนลูกสุกร. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตร
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เขตพื้นที่ลำปาง.

จิระพี บัวผัน. (2548). เรียนรู้เรื่องสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร: ชมรมเด็ก.

จักรพงษ์ แท่งทอง. (2550). พืชสมุนไพรในวิถียาเขตบ้านยางน้อย. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัย

ราชภัฏอุบลราชธานี.

ฐนิชา พิมพ์วรรณ. (2553). สมุนไพร 4 ภาค กินเป็น กินสวย กินกัน กินแก้. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดีการพิมพ์.

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์. (2540). อ้างถึงใน ปิติ พูนไชยศรี. บรรณาธิการ. (2539). เอกสารการสอนชุด วิชาสังคม

วิทยาการแพทย์. พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช.

นันทพร นิลวิเศษ. (2533). สมุนไพร. ใน สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. เล่ม 14. พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพมหานคร: อริณทร์.

บุญธรรม กิจปรีดาวิสุทธิ์. (2549). ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร:

จามจุรีโปรดักท์.

ประทีป ทองเปลว. (2544). สมุนไพรใช้เป็นยา. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์ชัยการพิมพ์.

ผอบ โปษะกฤษณะ. (2542). สมุนไพรในครัว. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: จักรานุกูลการพิมพ์.

เพ็ญจันทร์ ประดับมุข. (2534). สังคมวัฒนธรรมของการใช้สมุนไพร. กรุงเทพมหานคร :

ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ. (2548). การดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนเอง ด้วยยาสมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐาน.

กรุงเทพมหานคร: สามเจริญพาณิชย์.

เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ. (2549). ชุดภูมิปัญญาไทยและสมุนไพร “วิถีชีวิตเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม”.

กรุงเทพมหานคร: สามเจริญพาณิชย์.

- เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, วชิรพร คงวิลาด, ศรีวรรณ สังขวิราม และพิชดา คำสุมาลี. (2554). **สมุนไพรในครัวเรือน**. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- วุฒิสักดิ์ ปุณฺณ. (2544). **พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชนเผ่ากะเหรี่ยง หมู่บ้านแม่กาน้อย และหมู่บ้านแม่กลางหลวง จังหวัดเชียงใหม่**. ปัญหาพิเศษปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วงศ์สถิต นัวกุล. (2548). **สมุนไพรพื้นบ้าน อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี**. วารสารเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 21, หน้า 23-43.
- มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์แผนไทยเดิมโรงเรียนอายุรเวท (ชีวโกมารภักจ). (2548). **ตำราเภสัชกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่ ๕. เซ็นเตอร์.
- มงคล คงเสน, อัจฉรา นิยมเดชา, วาฬอ หาดณรงค์, และพนม สุขจันทร์ (2556). ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของต้นลูกใต้ใบ. **Princess of Naradhiwas University Journal ฉบับพิเศษ ปี 2556** [Online]. เข้าถึงได้จาก: file:///C:/Users/Ding/Downloads/237-643-1-PB%20(1).pdf. [2557, มิถุนายน 13].
- มนตรี ตรีชาติ. (2546). **สมุนไพรเพื่อการเกษตร ป้องกันและกำจัดศัตรูพืช**. กรุงเทพมหานคร: เค พี เอ็ม มีเดียสยาม.
- ยุคล ละม้ายเงิน. (2550). ความหลากหลายของพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- ยุทธนา ทองบุญเกื้อ. (2551). ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในวนอุทยานถ้ำเพชร-ถ้ำทอง อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์. สำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 12 (นครสวรรค์) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์.
- รุจิราต อรรถสิทธิ์ อาหาร รุ่งไพบูลย์ และลักขณา เดิมศิริกุลชัย. (2530). **สมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐาน**. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- รมย์วินท์ (นามแฝง). (2549). **ผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทย บำรุงสุขภาพรักษาโรค**. กรุงเทพมหานคร: วันชนะ.
- ลือชัย ศรีเงินยวง และทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (2533). **ยุทธศาสตร์เพื่อการดูแลสุขภาพตนเอง**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ลือชัย ศรีเงินยวง และ อามันดา เลอ แกรนด์. (2533). อ้างถึงใน ลือชัย ศรีเงินยวง และทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. 2529. **ยุทธศาสตร์เพื่อการดูแลสุขภาพตนเอง**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข คณะสังคม ศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. หน้า 203-233.

เลอศักดิ์ ประจวบอารีย์. (2551). **สมุนไพรพื้นบ้านของชนเผ่ากะเหรี่ยง บ้านโป่งลึก อำเภอกำแพงกระเจาน จังหวัดเพชรบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาเภสัชศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเภสัชเวท มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2533). [Online], เข้าถึงได้จาก: <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=14&chap=10&page=t14-10-infodetail02.html> [2557, กุมภาพันธ์ 17].

สุกัญญา ดวงจำปา. (บก.). (2546). **คู่มือสุขภาพกับสมุนไพรไทย**. กรุงเทพมหานคร: เอกพิมพ์ไท.

ศิริินยา (นามแฝง). (2545). **พืชผักรักษาโรค**. กรุงเทพฯ: วาดศิลป์.

ศิริมาลย์ พลาวุฒิ, ปกรณ์ ต้นสุทธิกานนท์, นพมาศ สุนทรเจริญนนท์ และวงศ์สถิตย์ นั้วกุล. (2544).

การสำรวจสมุนไพรพื้นบ้าน ป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง อำเภอบ้านนาถ จังหวัดกระบี่. **Thai Journal of Pharmacy** 8. หน้า 22 - 40.

ศิริวรรณ สุทธิจิตน์, วราภรณ์ ปันณวลี, อุไรวรรณ แสงสร, เจ เอฟ แมกซ์เวล. (2542). **การใช้การใช้สมุนไพรของชาวกะเหรี่ยง บ้านแม่ยางห้า อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่**. เอกสารการวิจัยภาคเภสัชเวทและภาคเภสัชชุมชน คณะเภสัชศาสตร์ ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์และสถาบันวิจัยชาวเขา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. อ้างถึงใน; บรรณารักษ์ ปันทะรส. (2545). **การสำรวจและเก็บรวบรวมสมุนไพรบริเวณบ้านนาขวาง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีววิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อรัญญา มโนสร้อย. (2548). **น้ำมันหอมระเหยและสารสกัดจากสมุนไพรไทย: การใช้ยาและเครื่องสำอาง**. เชียงใหม่: ครองช่าง.

อุดม อินทุโส และปรีชาดิ ทะนานแก้ว. (2549). **สมุนไพรไทย ตำรับยา บำบัดโรค บำรุงร่างกาย**. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

อุทัย โสชนะพันธุ์. (2544). **เภสัชพฤกษ**. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์.

อจันรา นัตรแก้ว, อภิรดี อุทัยรัตนกิจ, ชิตินา วงษ์ศิริ, และผ่องเพ็ญ จิตอารีรัตน์. (2552). รายงานวิจัยเรื่องประสิทธิภาพของสารสกัดหยาบจากใบไม้เล็กต่อการยับยั้งเชื้อรา *Fusarium* sp. และ *Lasiodiplodia theobromae* สาเหตุโรคข้าวหิวเน่าของกล้วย. **วารสารวิทยาศาสตร์การเกษตร** [Online]. เข้าถึงได้: http://www.kmutt.ac.th/crdc_symposium/data/54-57.pdf [2557, พฤษภาคม 31].

อรรถชัย เนียมสุวรรณ, พชรพลชัย ใจสมุทร, เกศริน มณีบุญ และสนั่น ศุภธีรสกุล. (2555). การสำรวจพืชสมุนไพรที่ใช้เพื่อบำรุงกำลัง จากป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่. วารสารวิทยาศาสตร์บูรพา. หน้า 160 – 166.

ภาษาอังกฤษ

- Bhattarai S., Chaudhary, P. R. and Tylor SL.R. (2006). Ethnomedicinal Plants Used by The People of manang Districts Central Nepal. **Journal of Ethnobiological and Ethnomedicine** 41 (2). 1-8.
- Harsha H.V., Hebbar SS, Hegde GR, Shripathi V. (2002).). **Ethnomedicinal Knowledge of Plants used by Kunabi Tribe of Karnataka in India. Fitoterapia** 73 (4). 281-287.
- Ignacimuthu, S. Ayyana, M. and Sivaraman, K.S. (2006). Ethnobotanical investigations among tribes in Madurai Districts of TamillNadu (India). **Journal of Ethnobiological and Ethnomedicine** 2(25). 1-7.
- Kala, C.P. (2005). Ethnomedicinal Botany of the Apatani in the Eastern Himalayan Region of india. **Journal of Ethnobiological and Ethnomedicine** 1(11). 1-7.
- Pattanaik, C., Sudhakar, R.C. and Merthy, M.S. (2008). **An Ethnobotanical survey of medicinal Plants used by the Didayi tribe of Malkangiri districts of Orissa, India. Fittoterapia** 79(1). 67-71.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แนวคำถามสถานการณ์กลุ่ม

แนวคำถามสนทนากลุ่ม

วิทยานิพนธ์เรื่องการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ
อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

1. ชื่อหมอยา
2. ที่อยู่
3. ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น
4. ท่านศึกษาวิชารักษาโรคด้วยพืชสมุนไพรจากที่ใด
5. ท่านมีวิธีการตรวจวินิจฉัยโรคอย่างไร
6. ขั้นตอนในการรักษาแต่ละโรคทำอย่างไรบ้าง
7. ส่วนประกอบของยาแต่ละสูตรมีอะไรบ้าง
8. พืชสมุนไพรที่ได้เก็บมาจากที่ใด/แหล่งใด
9. ใช้ส่วนใดของพืชสมุนไพร
10. ใช้วิธีใดในการเก็บพืชสมุนไพร (ถอน, ถากเปลือก, ตัดกิ่ง, ใบ, ดอก, ผล ฯลฯ)
11. สมุนไพรที่ได้มาท่านเก็บรักษาอย่างไร
12. มีข้อปฏิบัติอย่างไรบ้างในการเก็บพืชสมุนไพร
13. มีความเชื่ออะไรบ้างเกี่ยวกับการรักษาด้วยพืชสมุนไพร
14. มีพิธีกรรมที่ใช้ร่วมกับการรักษาโรคหรือไม่ อย่างไร

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม
วิทยานิพนธ์เรื่องการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ
อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

1. นางอัมใจ ทูมรัตน์ อายุ 70 ปี อยู่บ้านเลขที่ 385 หมู่ที่ 6 ตำบลลี้ชัน อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านตลาดนิคม ระยะเวลา 47 ปี ดำรงตำแหน่งประธานชมรมผู้สูงอายุบ้านตลาดนิคม มีความรู้ในเรื่องการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ
2. นายทนงศักดิ์ บินบาง อายุ 59 ปี อยู่บ้านเลขที่ 283 หมู่ที่ 6 ตำบลลี้ชัน อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่ตลาดนิคม ระยะเวลา 37 ปี เป็นหมอพื้นบ้านมีความสามารถในการรักษาโรคต่าง ๆ ด้วยสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นและมีความชำนาญในการเก็บสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะมาใช้ประโยชน์
3. นายฮ้อง คงทอง อายุ 85 ปี อยู่บ้านเลขที่ 385 หมู่ที่ 6 ตำบลลี้ชัน อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่ตลาดนิคม ระยะเวลา 36 ปี เป็นผู้มีความรู้ทางด้านสมุนไพรพื้นบ้านในการรักษาโรคต่าง ๆ และการรักษาโรคมีพิธีกรรมร่วมด้วย
4. นางละออง อักษรพลี อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 257 หมู่ที่ 6 ตำบลลี้ชัน อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่ตลาดนิคม ระยะเวลา 35 ปี เป็นผู้มีความรู้ทางด้านสมุนไพรพื้นบ้านในการรักษาโรคต่าง ๆ
5. นายสุรพงษ์ พรหมแก้ว อายุ 44 ปี อยู่บ้านเลขที่ 266 หมู่ที่ 6 ตำบลลี้ชัน อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา มีความชำนาญในการเดินบริเวณพื้นที่เขาปกไย๊ะหาของป่าและสมุนไพรต่าง ๆ นำมาใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เลขที่ □□□

วิทยานิพนธ์เรื่องการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ
อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

คำชี้แจง :

1. ลักษณะการวิจัย

แบบสัมภาษณ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการทำวิทยานิพนธ์เรื่องการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ในหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา สำหรับประชาชนที่อยู่ในเขตบ้านนิคมกือลอง จังหวัดยะลา ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ จะนำมาวิเคราะห์และแปลผลเพื่อใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยสมุนไพรทางพฤกษศาสตร์เพื่อพัฒนาในอนาคตต่อไปและรายละเอียดแบบสัมภาษณ์ชุดนี้มีทั้งหมด 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลสภาพเศรษฐกิจ สังคมและข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ 2 ข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์สมุนไพร

2. การสัมภาษณ์

เพื่อความเข้าใจของผู้สัมภาษณ์ มีขั้นตอนการสัมภาษณ์ ดังนี้

2.1 แนะนำตนเอง

2.2 สร้างบรรยากาศให้รู้สึกเป็นกันเอง

2.3 บอกวัตถุประสงค์ในการสัมภาษณ์

2.4 ถ้าต้องจดบันทึก หรือใช้เครื่องเสียงต้องแจ้งผู้ถูกสัมภาษณ์

2.5 เมื่อสัมภาษณ์เสร็จ กล่าวขอบคุณผู้ถูกสัมภาษณ์ที่ให้ความร่วมมือในการตอบ

แบบสัมภาษณ์

นักศึกษาหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

10. ระยะทางระหว่างที่อยู่อาศัยกับพื้นที่ป่า.....กิโลเมตร

ตอนที่ 2 ข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์สมุนไพร

1. การรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ ท่านใช้ส่วนของสมุนไพบบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)
2. ส่วนต่าง ๆ ของพืชสมุนไพรที่ท่านใช้ และท่านเก็บในเดือนใด

ส่วนของพืชสมุนไพรที่เก็บมาใช้	ช่วงเดือนที่เก็บสมุนไพรมาใช้ประโยชน์											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
() 1. ราก ได้แก่..... () 2. ลำต้น ได้แก่..... () 3. เปลือก ได้แก่..... () 4. แก่น ได้แก่..... () 5. ใบ ได้แก่..... () 6. ดอก ได้แก่..... () 7. ผล ได้แก่..... () 8. เมล็ด ได้แก่..... () 9. กิ่ง ได้แก่..... () 10. อื่นๆ (ระบุ).....												94

2. พืชสมุนไพรแต่ละชนิดที่ท่านใช้ในการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ มีลักษณะการใช้สมุนไพรแบบใดบ้าง และรักษาโรคอะไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

ลักษณะสมุนไพรที่ใช้	ชื่อชนิดพืชสมุนไพร	รักษา	อื่นๆ
1. () ใช้สมุนไพรเดี่ยวๆ			
2. () ใช้สมุนไพรตำรับ			
3. () ใช้สมุนไพรคู่กับการปฏิบัติ			
3.1 () การนวด			
3.2 () การกดหินของแสง			
3.3 () การพักผ่อน			
4. () ใช้สมุนไพรคู่ยาแผนโบราณ			

3. ลักษณะแบบแผนความเชื่อในการใช้สมุนไพรในการการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ ท่านใช้ลักษณะแบบแผนใดบ้าง และรักษาโรคอะไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

แบบแผนความเชื่อ	ชื่อชนิดพืชสมุนไพร	รักษา	อื่นๆ
1. () ใช้สมุนไพรอย่างเดียว			
2. () ใช้สมุนไพรร่วมกับการมี “วิธี” “เคล็ดลับ”			
3. () ใช้สมุนไพรร่วมกับพิธีกรรม			
3.1 () ก่อนเก็บต้นยา จะต้องมีการขอจาก			
3.2 () มีเวทย์มนต์ คาถา ร่วมกับการใช้ยา สมุนไพร โดยมีผู้ประกอบพิธีคือ			
1. () หมอพื้นบ้าน			
2. () ตนเอง			
3. () คนอื่น ๆ (ระบุ).....			

4. ท่านมีวิธีการปรุงสมุนไพรในการใช้สมุนไพรในการการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่างๆ แบบใดบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

วิธีการปรุง	ชื่อชนิดพืชสมุนไพร	รักษา	อื่นๆ
1. () วิธีการต้ม			
2. () วิธีการชง			
3. () วิธีการดอง			
4. () วิธีการตำคั้นเอาน้ำดื่ม			
5. () วิธีการพอก (โดยการขี้/ตำ)			
6. () วิธีการทา (โดยการฝน)			
7. () อื่น ๆ (ระบุ).....			

5. ข้อเสนอแนะ

1. ท่านคิดว่ามีวิธีการใดบ้างที่สามารถอนุรักษ์พืชสมุนไพร

.....

.....

.....

.....

.....

2. ท่านคิดว่าอย่างไรประชาชนจึงจะหันมานิยมใช้พืชสมุนไพรไทยในท้องถิ่นของตัวเอง

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ค

ภาพกิจกรรม

ภาพที่ 11 การสนทนากลุ่มกับหมอพื้นบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 5 กรกฎาคม 2556)

ภาพที่ 12 สํารวจลักษณะการใช้สมุนไพร
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 5 กรกฎาคม 2556)

ภาพที่ 13 สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 5 กรกฎาคม 2556)

ภาพที่ 14 ลักษณะป่าในพื้นที่เขาปกไย๊ะ
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 13 พฤษภาคม 2556)

ภาพที่ 15 ลักษณะป่าในพื้นที่เขาปกไย๊ะ
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 13 พฤษภาคม 2556)

ภาพที่ 16 สำนวณพื้นที่เขาปกไย๊ะ
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 13 พฤษภาคม 2556)

ภาพที่ 17 สำรวจพื้นที่เขาปกไย๊ะ

ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 13 พฤษภาคม 2556)

ภาพที่ 18 เก็บตัวอย่างพืชในพื้นที่เขาปกไย๊ะ โดยปราชญ์ชาวบ้าน

ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 13 พฤษภาคม 2556)

ภาพที่ 19 เก็บตัวอย่างพืชในพื้นที่เขาปกไย๊ะ โดยปราชญ์ชาวบ้าน
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 13 พฤษภาคม 2556)

ภาพที่ 20 การสนทนากลุ่มกับหมอพื้นบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2557)

ภาคผนวก ง

ภาพเครื่องมือที่ใช้ในการปรงยาไทยและวิธีการจัดเก็บสมุนไพรในชุมชน

ภาพที่ 21 อุปกรณ์ใช้สำหรับฝนยา (ด้านใน)
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 7 มกราคม 2557)

ภาพที่ 22 อุปกรณ์ใช้สำหรับฝนยา (ด้านนอก)
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 7 มกราคม 2557)

ภาพที่ 23 อุปกรณ์ใช้สำหรับบดยา

ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 7 มกราคม 2557)

ภาพที่ 24 อุปกรณ์ใช้สำหรับตากสมุนไพร

ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 7 มกราคม 2557)

ภาพที่ 25 รูปแบบการนำสมุนไพรมาใช้และการจัดเก็บสมุนไพร
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 7 มกราคม 2557)

ภาคผนวก จ

ภาพการใช้สมุนไพรในพิธีกรรม

ภาพที่ 26 การเตรียมอุปกรณ์ในการทำพิธีกรรม
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 5 กรกฎาคม 2556)

ภาพที่ 27 หมอพื้นบ้านเตรียมความพร้อมในการทำพิธีกรรม
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 5 กรกฎาคม 2556)

ภาพที่ 28 ผู้ทำการรักษาให้ชนบัตร์สำหรับการทำพิธีกรรม
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 5 กรกฎาคม 2556)

ภาพที่ 29 หมอพื้นบ้านจุดเทียนเพื่อใช้ในการทำพิธีกรรม
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 5 กรกฎาคม 2556)

ภาพที่ 30 หมอพื้นบ้านทำการสวดบทคาถา อาคม ในการรักษาโรค
ที่มา: (ผู้วิจัย, บันทึกภาพวันที่ 5 กรกฎาคม 2556)

ประวัติผู้ทำวิทยานิพนธ์

ชื่อ-นามสกุล	รอฮานี เจ๊ะแม
วัน เดือน ปีเกิด	26 ธันวาคม 2529
ที่อยู่ปัจจุบัน	3/1 หมู่ที่ 3 ตำบลคลังชัน อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2541 จบชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนบ้านทรายแก้ว อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา พ.ศ. 2544 จบมัธยมศึกษาตอนต้นจากโรงเรียนอาลาวิยะห์วิทยา อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา พ.ศ. 2547 จบมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนอาลาวิยะห์วิทยา อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา พ.ศ. 2552 จบปริญญาตรีจากวิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดยะลา
ประสบการณ์การทำงาน	พ.ศ. 2552 นักวิชาการสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขอำเภอบันนังสตา ตำบลบันนังสตา อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	นักวิชาการสาธารณสุขปฏิบัติการ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สำนักงานสาธารณสุขอำเภอบันนังสตา ตำบลบันนังสตา อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา